

3 / ЧИЖИ-ЛЮБИ
3 / 80

ВІКТОР ДАВИДЮК

ЗОЛОТА СКРИНЯ

ББК 82.3.(4УКР)

3 80

До збірника увійшли маловідомі народні легенди й перекази Північної Волині й Західного Полісся, переважна більшість яких ще не публікувалась. Окремі фольклорні версії, що тут представлені, взагалі мають оригінальний зміст.

Книга розрахована на широке коло читачів.

77 196 1

3 80

Золота скриня / Упор. Віктора Давидюка.

Луцьк: Вежа, 1995.—105 с.

3

4702020206 — 027

1995

без оголош.

ББК 82.3.(4УКР)

ISBN 5—7763—9862—2

© В. Ф. Давидюк, 1995

© О. М. Хмельовський, художнє оформлення, 1995

ГОЛОС НІМОГО ДЗВОНА.

Де тільки не блукала наша історія, по яких тільки шляхах не збивала босі ноги? І скрізь, де тільки не ходила, щось чула, щось бачила. Тому й приберегла у пам'яті багато чого і про самі шляхи. Багато принесла з собою почутого про інші народи. За плином часу все це теж ставало своїм.

Формування історичної пам'яті народу відбувалося паралельно з формуванням самого етносу чи навіть окремих його компонентів. В археологів немає сумнівів щодо визначення праукраїнської етнічної спільноти періодам тшинецько-комарівської культури. Окремі риси побуту її носіїв як елементи традиційної народної культури спостерігаються в усіх без винятку етнічних груп українців. А домінуючою рисою, що відрізняє їх серед інших народів є висока культура землеробства й вирощування злакових культур.

Пагони цієї особливості на теренах сучасної України проросли ще в межах трипільської культури, яка існувала на півдні України з V до III тис. до н. е. Трипільська цивілізація, що вибуyla дуже рано, дала світові дивовижні зразки мальованої кераміки, узорі якої й зараз можна впізнати на українських писанках. У її лоні визріла практика побудови кількоповерхових жител. Це була високо цивілізована культура.

Основою господарства трипільців так само було хліборобство, хоч скотарство посідало теж немалу роль. Вже на той час вони вирощували дві породи великої рогатої худоби: круторогу степову, і короткорогу "турського заводу", мабуть, виведену з приручених лісових тварин. Займалися розведенням овець, кіз, свиней. Деякі вчені вважають, що трипільцям була відома й технологія обробітку ґрунту при допомозі тяглової сили, хоч у більшості їхніх сусідів на той час переважало мотичне землеробство.

На той час це була одна з найпереводіших цивілізацій.

Волині вона торкнулася ледь-ледь, бо північна межа поширення цієї культури приходиться по уявній лінії Луцьк-Дубно-Житомир.

Волинські пуші були не зовсім придатним середовищем для гостей-хліборобів, які дуже інтенсивно поширювали свій вплив на всі сторони світу, де тільки можна було сіяти, орати, розводити худобу. Тут на той час зосереджувалися племена культури гребінцево-наколь-

чатої кераміки, яку останнім часом усе частіше називають волинською неолітичною.

Серед населення, що залишило по собі цей слід, роль скотарства була домінуючою. На відміну від трипільців вони не розводили кіз, майже відсутні й будь-які свідчення про наявність у них вівчарства.

З давніх-давен вони навчилися полювати на звіра, тому й трималися лісу як своєї рідної оселі. Схоже, що вміли вирощувати просо, на окремих стоянках, але все-таки в лісостеповій зоні виявлено обгорілі зерна пшениці, що дає підстави припускати, що й ця злакова рослина була їм відома, хоч чи відіграла важливу роль у харчовому раціоні, сказати важко.

Так складалася наша історія, про яку ми дізнаємося з черепків, з запечених у глині зернят, обголоджених колось на мисливських стоянках кісток диких і свійських тварин. Та існує ще одна, не підтверджена жодними матеріальними пам'ятками, — усна історія краю. Це легенди й перекази. Вони передають дух нації, її моральні й естетичні ідеали. Це — теж історія! Історія творчого генія народу, історія його духовного самоутвердження. Для ворогів, для загарбників вона набагато страшніша від будь-яких документів, від будь-яких пам'яток матеріальної культури. Бо вона — це хай часом і вигадана, але генетична пам'ять.

Оту нашу пам'ять палили й нищили дикі орди завойовників, гнали широкими битими шляхами в турецьку неволю, домучували ярмом московського духовного геноциду. А вона й досі жива, бо хоч і зрідка та поверталася то піснею, зітканою з болю і кривди, чи чорною ружею, вишитою на білому полотні в далекій чужині, а ще частіше виходила з лісів і боліт легендою чи переказом. Про молодця Іванка, що серцем упав на вістря меча, коли побачив, як мужньо загинула його наречена, щоб не стати чужою наліжницею. Про немічного діда, який, щоб подати в село сигнал про напад ворогів, запалив сам себе в хаті на хуторі. Про братів Білинів, які, рятуючи церковні дзвони від напасників, опинились разом з ними на дні озера і щороку в той день, коли це сталося, пробиваються до людської пам'яті тихим шелестом зануреного у воду металу... Щоб люди були людьми, щоб пам'ятали, що в людині завжди має бути те людське і навіть жертвне, яке не завжди можна пояснити здоровим глуздом...

Коли хтось хоче підступно підкорити собі інший народ, то нама-

гається позбавити саме цієї пам'яті. Бо в ній — генетичний код нації, її дух, секрет її незламності.

На Волині й Західному Поліссі легенд, позначених духом непокори ворогам чомусь дуже багато, хоч слідів лицарської вольниці, подібної до запорізької, тут нібито й не простежується. Але тут, що не село — то Воля: Галина Воля, Воля Любитівська, Волиця, Вілька Любешівська, Воля Камінська... нема їм числа... А ще, що не осілок — то з коренем Люб-: Любешів, Любитів, Любовень, Любче, Люб'язь, Любохини...

Тож, очевидно, мешканці краю мали за що його любити і боронити його волю. Волями, як правило, називали поселення, які звільнялися від оброку, податків. Від того могла отримати назву і сама Волинь, бо однойменне місто було центром гуртування слов'янських племен перед великими військовими походами. З історичних пам'яток довідуємося, що волинський князь Масак був водночас і великим князем, можливо, найпершою в історії слов'ян держави.

Тож волелюбство запеклося в мозку і крові, навіть через віки відлунило в генах легендами про непокору нападникам і зайдам.

Серед істориків побутує думка, що татарське чи турецьке лихоліття майже не торкнулося Західного Полісся. Тож виходить, що й сюжети цих легенд не мають нічого спільного зі справжньою історією. Здебільшого так воно і буває, бо фольклор має свої закони і вони не підвладні історичним фактам. Те, що змальовується в легендах недостовірно, оповідачі пояснюють наявністю часової екстраполяції: мовляв, але ж це було за царя Семена, коли була людей жменя.

У багатьох народів цей сакральний міфічний час має назву „золотого віку“. Золотий вік — це пора зародження народу, пора загального добра, пора порядку, що постає із хаосу, пора великого достатку, що дається малими зусиллями.

В українському фольклорі ці мотиви майже відсутні. Тож не випадково Леся Українка скрушно підмітила, що „у всякого люду є спогади раю, нема тільки в тебе, знедолений краю“.

Що ж ми за народ такий особливий, який навіть у мріях про минуле не може допустити, щоб йому коли-небудь таки жилося добре?!

Ще з дитинства закарбувався мені в пам'яті вираз „як на зарванській вулиці“. Під тою „зарванською вулицею“ малося на увазі незахищене добро, яке не має свого місця. Всяк, хто бачить, той і

тягне. Довго там нічого не влечить.

Розміщення між Європою і Азією перетворило Україну на своєрідне порубіжжя між двома цілком відмінними і часто ворожими цивілізаціями. Тому й розтягували сусіди все, що в нас погано лежало. А ми звикли, змирилися та й боронити перестали. Пограбоване швидко відновлювалося, бо жили все-таки хоч не в раю, але на багатющій землі. Тож, усе, чим навчилися дорожити, то життям. А на достаток уже не зважали: не до пацірок, коли хата горить! А чим того добра більше, тим більше в злодія і руки сверблять. Тож і не згадуються в наших легендах ані райські місця, ані те, щоб наших предків коли-небудь хтось виганяв із цих насиджених місць. Вони живуть тут споконвічно. В лісах довше, ніж на чорноземах. І навіть сліди рільництва давніші на поліських пісках біля річкових заплавл, ніж на родючих масних землях понад Бугом.

Ліс був добрим сховком від будь-яких ворогів. Ще свіжа в легендах пам'ять про російсько-шведську війну, коли все місцеве населення опинилося в пушах і шведські вояки, щоб знайти собі жінок для розваг, заглиблювалися в ліс гукаючи: „Ярино, Марино, виходьте! Вже шведи поїхали!“ Дехто й піддавався на цей обман, бо ж гукали чужинці по-нашому.

Те саме повторювалося і під час російсько-французької, і під час першої світової воєн. Населення вмить ховало свої сліди в лісових землянках і бараках. Це була споконвічна практика і споконвічний досвід ведення лісового промислу. Жоден напасник не міг відібрати в поліщука й повезти з собою ні лісових бортей, ні ягід чи грибів, ні мисливської здобичі. Витіснити ж місцевий люд з цих лісових нетрів було не під силу жодному ворогові. Тож коли й намагався хто-небудь з колонізаторів схилити його до того, щоб він визнав себе гілкою їхнього дерева, лаштуючи під усе це хитромудрі ідеологічні пастки, не розбираючись у всіх політичних тонкощах цієї нещирої гри, цей люд уперто називав себе місцевим, тобто споконвічним на цих землях. І в цьому він вбачав головну свою силу. В цьому полягала й його мудрість.

Легенди й перекази на Волині й Західному Поліссі не належать до дуже популярних жанрів. Тож і не дивно, що вони рідко потрапляли до рук заїжджих фольклористів. Чи ненайбільше пощастило на початку ХХ ст. Павлові Тутковському. Він записав їх цілий десяток тільки в одному селі і видрукував під назвою „Волинское озеро Свитязь и народ-

ные предания о нем“ (1901 р.). Та відомий науковець і не був тут заїжджим. Він сховався тут пішки і побачив стільки, як може не сховався і не побачив жоден з місцевих жителів, заклопотаний своїми господарськими турботами.

Василь Кравченко та Микола Теодорович зібраними фольклорними матеріалами більше увіковічили центральну та південну Волинь. Щоправда, в Теодоровича описані й деякі легенди західноволинських та поліських церковних приходів.

Багато років збирає ці неоціненні народні скарби Олекса Ошуркевич. Окремі з них подані в академічному виданні „Легенди і перекази“ (1986 р.).

Деякі зразки цього виду народної прози увійшли до першого випуску фольклорно-діалектологічного збірника „Поліська дома“ та вийшли окремою збіркою „Легенди Полісся“ за нашим упорядкуванням. Загальна кількість їх теж невелика.

Пропонована увазі читача книжка є на сьогодні найповнішою добіркою легенд регіону Західного Полісся й Волині. Звичайно, на вичерпність інтерпретації всього, що побутує в усій оповідальній традиції цього краю вона не претендує. Упорядник ставив за мету подати найдосконаліші й найоригінальніші зразки, які найкраще можуть розповісти про фольклорно-епічні традиції краю.

Серед зразків народної прози на топонімічну тематику переважають, як правило, перекази. Більшість з них дуже простенькі за змістом, у зв'язку з чим не становлять художньої цінності. Що ж до історичної, то вона сумнівна навіть для багатьох легенд з розвинутою фабулою. Такі твори не потрапили на сторінки цієї книги так само, як і деякі міфологічні та реалістичні оповіді, які часом інтерпретуються окремими упорядниками як легенди та перекази.

На перешкоді їм стала запропонована свого часу упорядником наукова класифікація епічних жанрів¹, у якій поки що не всі фольклористи розібралися, але так само поки що жоден і не заперечив. Відтак вона є найновішою.

Слід зауважити, що ця класифікація є логічним продовженням класифікацій К.Сидофа, Г.Сухобрус, С.Азбелева та К.Чистова. За нею до легенд належать лише ті усні епічні твори, для яких правдоподібність

¹ Давидюк В.Ф. Українська міфологічна легенда. — Львів, 1992. — С.10-40.

не є обов'язковою. Тож коли переказ найзухвалішу вигадку старанно підганяє під правдоподібність, то легенда не соромиться своєї фантастичності. Для неї головне — фабульність, розлогість сюжету, використання таких сюжетних поворотів, які б навіть з кам'яної душі здатні викресати почуття. А щодо фантастичності, то в оповідача завжди є виправдання. Він знаходиться на зовнішній епічній позиції щодо зображуваного, тому завжди має шлях для відступу: „Так мені розповідали, то й я так кажу“. Більше того, для легенди характерна ретроспективність, яка для оповідача часто теж служить виправданням наявної неправдоподібності.

Для легенди притаманний і більший динамізм сюжету і яскравіші персонажі, і значно виробленіший механізм причинно-наслідкових зв'язків, ніж для переказу чи будь-якого іншого усного епічного жанру.

Щоправда, цікавими й колоритними можуть виступати й персонажі міфічних оповідей: русалки, домовики, відьми. Проте через малосюжетність і внутрішню форму епічного ракурсу, вони не набувають того неповторного вияву, що мають у легендах. Тому будучи фантастичними в міру самих „спостережень“, викликаних давніми міфологічними уявленнями, вони водночас постають і достовірнішими, і менш конкретними, ніж легендарні.

Як уже зазначалося, подібні твори не увійшли до цього збірника.

Зате переказів у ньому чимало. І це теж не випадково. З одного боку на одному рівні з міфологічними оповідями вони становлять найвагомішу частину фольклорної епіки. З іншого — без них неможлива топонімічна та й тематична репрезентативність оповідної творчості регіону. Адже коли окремі місцевості отримали свою легендарну інтерпретацію, то інші лише окреслені темою повідомлення, як наприклад, переказ про Торчин, що подає лише ім'я вірогідного власника містечка і більше нічого. Більшість таких творів претендує на історичність. Проте вона, як правило, має тільки формальні ознаки такої. Колись подібним чином передавалися не лише родові міфи, а й ціла низка правдивої інформації, хоч, звичайно, не обходилося без того, щоб усна форма передачі не скеровувала таку оповідку у звичне русло фольклорної традиції і подавала події подібно до того, як уже не раз доводилося чути.

Більшість поданих тут легенд і переказів записані упорядником. Ті ж, які почерпнуті з інших джерел чи зроблені іншими записувачами, мають посилання на це в примітках.

Зібрані у різних куточках Західного Полісся й Північної Волині вони мають свої говіркові особливості. Однак діалект збережений не повністю, бо це утруднило б сприйняття художнього тексту. Майже усі тексти задля цього ж пройшли і редакторську правку. Невелика їх частина до того ж оброблена художньо. Та в кожному випадку упорядник намагався зберегти всі ті якості фольклорних творів, які закладені в самому тексті.

Шукаючи загублених слідів „золотого віку“ в нашому фольклорі, я не раз задумувався над причиною їх відсутності. Адже пам'ятаємо у місцевих піснях і про сад-виноград, який ніколи не міг зрости на заболоченому Поліссі, і про те, як „синє море грало“, маємо за божество не лише вовка, а й вужа, згадуємо золоторого його брата, прототип якого водиться зараз лише на протилежному від нас березі Чорного моря... А про „золотий вік“ забули! Ніби переступили і пішли не озираючись далі. Для чого й по що? По своє безталання? Навіть без праісторії?!

Ота наша заглибленість у другорядне, неістотне навіть у легендах виступає причиною нашої безпорадності.

У легенді про озерний дзвін, який під час татарської навали пішов під воду разом із церквою і зберіг усю чистоту свого голосу, а отже й пам'ять про кращі часи, розповідається, як у часи масового орендаторства він потрапив до невода світязьким рибалкам. Мабуть хотів нагадати їм їхню історію. Вони ж вирішили продати його жидові та історією. Вони ж вирішили продати його жидові та пропити в корчмі. Як тільки дзвін почув про це, проламав лід і знову пішов на своє місце. Ще не пора...

У багатьох легендах затоплені дзвони подають свої голоси і люди, чисті помислами, чують той переддзвін і стають мудрішими. Світязький же замовк, занімів. Хтозна коли він впливе ще і чи захоче ще раз повідати правду для тих, для кого найбільше щастя в горіліці. Скорше мовчатиме й далі. Вичікуватиме, доки прийде той, хто сам захоче його почути. Тільки йому відкриється мудрість усіх поколінь і правда про подоланий ними шлях.

Вставай і йди... Туди, де межа ночі і дня. Вслухайся в чорну тишу. Може саме до тебе озветься далеким голосом німого дзвона. Почуй його голос... Почуй голос німого дзвона... Почуй.

Віктор Давидюк

У кожного люду є спогади раю,
нема тільки в тебе, знедолений краю.

Леся Українка

ПРО ВІК ЛЮДСЬКИЙ

Спершу Бог наділив літами усіх порівну. І людям, і звірам, і птахам дав прожити однаковий вік — тридцять років. Ото чоловік прожив свої тридцять у доброму здоров'ї і без великих клопотів.

— Мало, — думає, — треба було б ще пожити.

Пішов він до Бога ще віку просити.

Йде та йде. Аж бачить: дядько конем пні корчус. Кінь що не смикне — упряж аж тріщить, а вирвати не може. А хазяїн б'є його, скільки здужає.

— Піду, — думає чоловік, — попрошу, може, він мені свого віку вділить.

Підходить. Так і так, каже.

Подумав кінь, подумав...

— Е, — гадає, — як так жити, то ліпше вмерти.

— Ну, що ж, — каже до чоловіка, — бери мої літа. Та мусиш узяти і всі мої клопоти. Десять років я вже прожив. Залишилося тільки двадцять.

Віддав та тут же й здох.

А чоловік звалив на себе кінські клопоти та й зажив по-кінські. Став тяжкою роботою горба наживати, бо вже ж не тільки на себе, а й на інших працювати треба. Так і до п'ятдесяти літ дожив. Всього скуштував, багато горя зазнав, а вмирати не хочеться — треба ж іще дітям допомогти. Пішов знову по світу.

Йде — бачить: голодний собака кругом хаї бігає, скімлить. А дощ такий, що світу божого не видно. Промок до кістки, а в хату ніхто й не думає пускати.

— Попрошу, — думає чоловік, — у нього хоч кілька років, бо вже смеркає, а як сьогодні не знайду нічого, то доведеться тут і вмирати.

Підійшов, попросив. А собака й каже:

— Дякую тобі, чоловіче. Бери весь. Я вже й так нажився за тих десять років, що прожив.

Віддав свій вік увесь без остатку чоловікові і тут же здох.

Почав чоловік собачий вік жити-проживати. Всі на нього бурчать, всі ним невдоволені. Дожив ті двадцять років:

— Ну все, — думає, — досить. Здасться, по самі вуха нажився.

Та й не пішов більше собі віку шукати.

З тих пір і живе людина сімдесят літ: тридцять людських, двадцять кінських, а решту собачих. А кінь і пес тільки по десять живуть.

ЧОГО ЛЮДИНА НЕ ЗНАЄ СВОГО ВІКУ

Один чоловік городить плота. Але побив тільки кілки, а там соломою закладає. А другий іде та й питає:

— А що ж ти, — каже, — закладаєш соломою? Шо вона там постоїть, то ж солома. Зогниє і все.

— Нічого, — каже той чоловік, — до моєї смерти хватить. А колись було зроблено так, що людина знала, коли вмере. А Бог теє почув.

— Не добре, — думає, — що люди свій вік знають.

Та й зробив так, що тепер людина не знає, коли має вмерти.

ЧОГО ДОЩ ІДЕ, ЯК КОСЯТЬ

Як сотворився світ, прийшли Сонце, Вітер, Мороз, Сніг до Бога за порадою.

— Що нам, — кажуть, — Боже, робити? Коли кому яку владу над землею мати?

Розділив Бог рік на їх усіх.

— Ти, Сонце, — каже, — грій, коли люди поле засіють, щоб усе росло. Ти, Вітре, маєш дуги, коли людям спека обридне. Тоді наганяй хмари. Тобі, Морозе, всю зиму можна сичати, та літом не докучати. Сніг хай береже землю від морозу.

А Дощ поки приплентався, то Бог уже всю роботу роздав. Доганяє він Бога вже на дорозі:

— Боже! — гукає, — а коли ж мені, мені коли йти?!

Подумав Бог, бо всю роботу, яка була в нього, вже роздав, та й каже:

— Коли просять.

— А, коли косять, — не почув на ходу Дощ. — Що ж, буду йти, як косять.

Та так і йде.

БУСЕНЬ

Позбирав колись Бог всю земну плаз: гаддя, вузькі, черви різні — все таке непотрібне — зібрав усе те в мішок, зав'язав і каже до одного чоловіка, що Василем звався:

— На, — каже, — Василю, сього мішка та занеси й кінь його в море. І не заглядай, не дивися, що там є.

Взяв чоловік на плечі — ледь поніс. Ніс-ніс, ніс-ніс — аж

закортіло подивитися, що воно там таке важке, що цілий мішок в море кидати? От біля самого моря розв'язав мішка, давай дивитися. Ех, тільки-но він став дивитися, а там вужі, гаддя, жаби — та все так по землі й порозлазилося.

Тоді Бог сказав:

— Коли ж ти мене не послухав, не кинув у море, а заглянув у мішок, бути тепер тобі буснем. І будеш ти вік-віком збирати, поки сей світ буде.

От він збирає тепер все, що де є: жаби, вужі, гаддя.

ПРО БУЗЬКА

Було це, коли земля наша ще тільки-тільки відділилась від води. Зібрав тоді Бог усю нечисть: вужив, гадюк, жаб у мішок та й віддав одному чоловікові:

— На, — каже, — Іване, цей мішок та занеси його до моря і там втопи, та гляди ж не розв'язуй, бо лихо буде.

Звалив чоловік той мішок на плечі та й поніс. Мішок важезний, але чоловікові не звикати — дотяг. А от, щоб нести і не знати, що, такого йому ще не траплялось.

— Зазирну, — думає, — одним оком, що від того станеться?

Та тільки розв'язав, а гаддя звідти так і полізло. Давай він збирати все назад, а воно, що не вилізе, то все множиться і множиться. І стало його — як трави та листу.

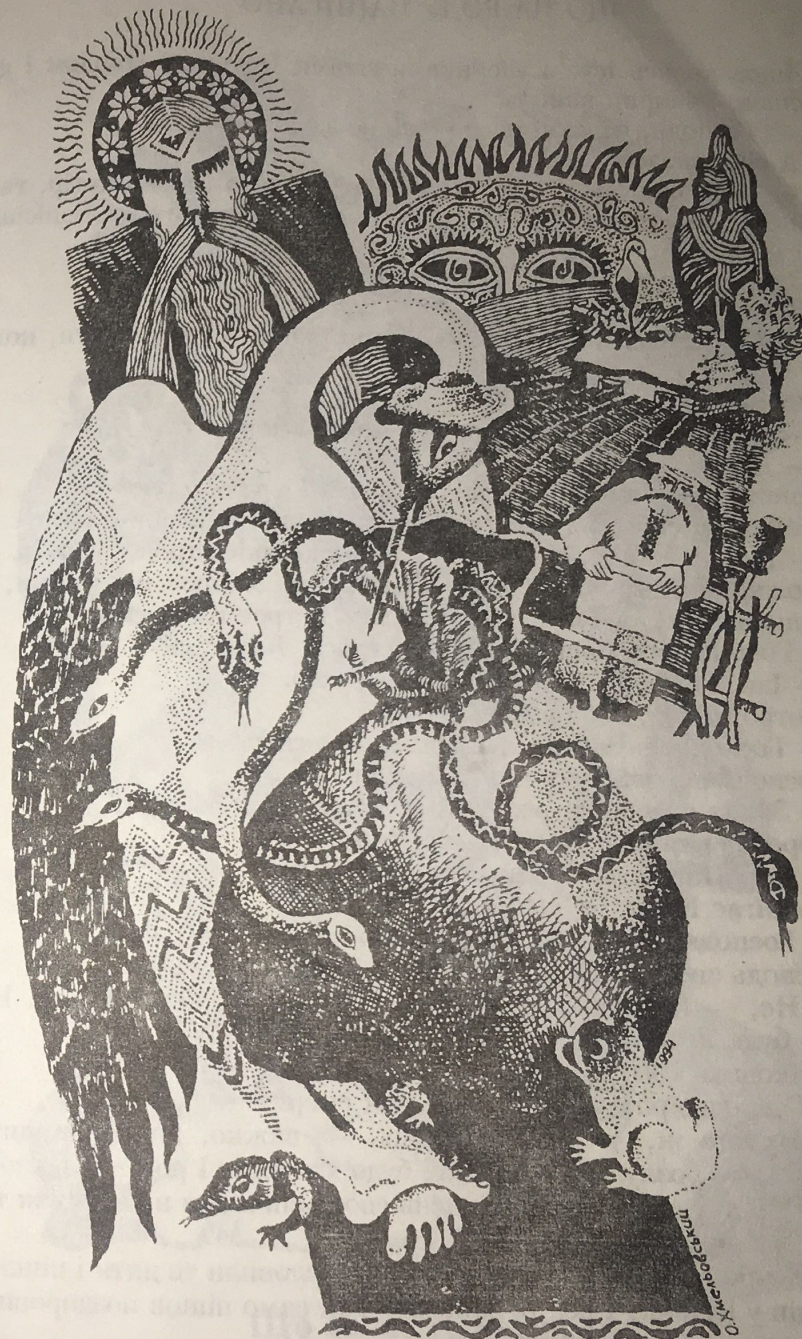
От покарав його Бог за те, зробив бузьком. І сказав, що аж тоді стане він знов чоловіком, коли все те визбирає.

От і ходить з тих пір бузько по болоті, полюс. Побачить жабу — з'їсть, вужа — теж не мине. Отак і живе в пташиній подобі, але натура в нього людська, і ім'я своє до цієї пори дам'ятас: гукнеш часом: „Іване!“ — він так голову і підніме.

І живе коло людей. В хаті йому, як перше, жити не дозволено. То він на хаті ночує. А гніздо, як і чоловік, мостить собі тільки з дерева.

Коли з ним по-доброму, бузько приносить в хату щастя, а якщо скривдити, всього можна надитися¹. Він тобі і гадюку у двір підкине, і жарину в дзьобі принесе і скине просто на хату. Тоді все згорить, такий вогонь водою не заллеш і піском не засиплеш.

¹ Надитися діал. — сподіватися

Про бузька

ЩО НА РОДУ НАПИСАНО

Ішов колись Ісус з учениками своїми Петром і Павлом і дуже втомилися. Ученики кажуть:

— Господи, оддохнімо, бо вже не здужасмо йти.

А він одказує:

— Не можна нам зараз одпочивати. Треба йти на хутір, там жінка не може розродитися, треба їй помогчи, бо живе одна-однісінька, може і вмерти.

Зайшли до хати, стали проситися на ніч.

Вона їм і каже:

— Ночуйте, я не проти. Тільки як же ви будете спати, коли я кричу?

А вони їй:

— То ми підемо в клуню, будемо там ночувати.

— Ідіте.

Ішов солдат з армії. Бачить — світло в хаті горить.

Зайшов і собі до тої хати. Теж проситься переночувати.

— Іди, — каже, — в клуню. Там уже якісь троє почувють.

Солдат боїться, бо їх троє, а він один. Зайшов нищечком, сів, причаївшись, у куточку і слухає, що там ті троє говорять.

А Господь розложив книгу і дивиться. Каже:

— Іди, Петре, подивися, що з жінкою.

Петро пішов, подивився і каже:

— Господи, розлучай, бо вельми мучиться.

Господь подивився у книгу й каже:

— Зараз не можна розлучати, бо родиться вбивця.

Через деякий час посилає ще Павла:

— Іди, Павле, ще ти подивись.

Прибігає Павло:

— Господи, розлучай, бо страшно жінка мучиться.

Господь знов у книгу дивиться:

— Не, — каже, — не можна, бо буде великим злодієм. Вона вдова, то буде їй велике горе. Іди ще ти, Петре.

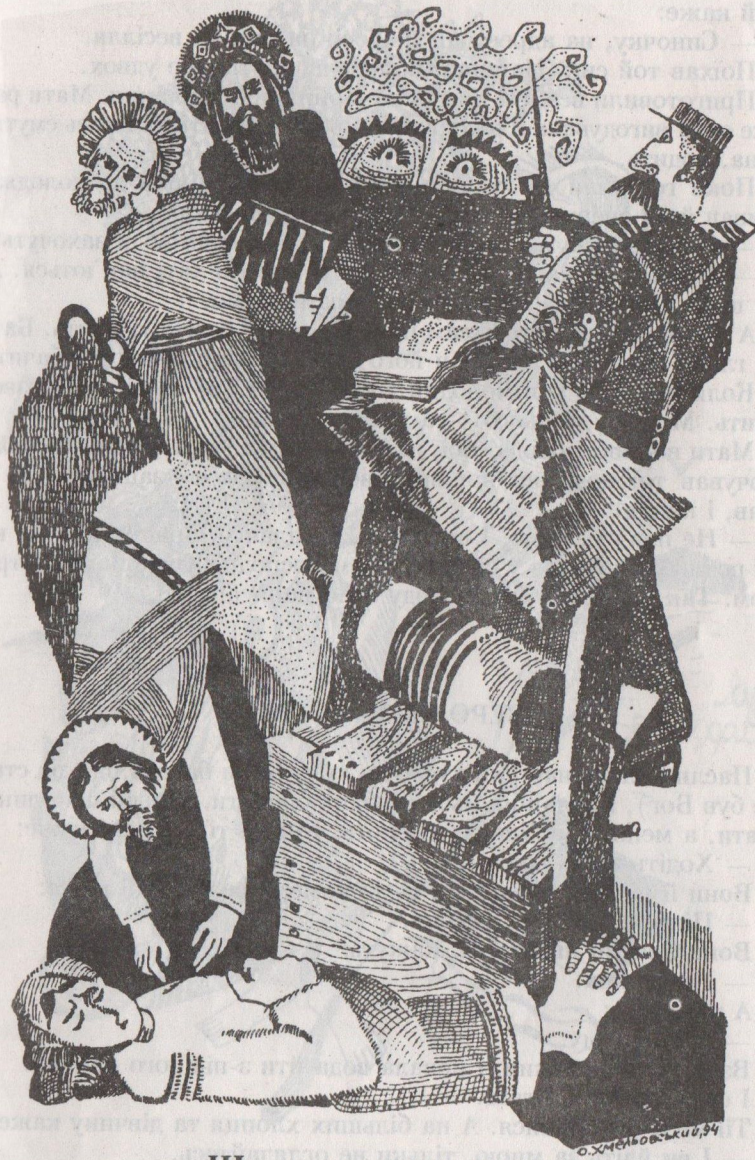
Приходить Петро:

— Господи, розлучай, бо вже при смерті.

— Ну що ж, — каже Господь, — важко, але приходиться розлучати. Ідіте розлучіте. Хороший буде хлопець. І рости буде добре, і люди його шануватимуть, але в день свого вінчання в своєму ж таки колодязі і втопиться.

От Петро і Павло розлучили, поблагословили те дитя і пішли. А солдат сидів у куточку і все те записав. Так само пішов поздоровив те дитя, збирається йти. А жінка каже:

— Ви занесіте мені сю дитину охрестіте. Солдат охрестив, приніс і знов збирається в дорегу. А жінка каже:

Що на роду написано

— Зоставте хоч адрес, щоб син знав, де батька хрещеного шукати, як прийдеться кликати на весілля. Солдат записав і пішов собі далі.

От той син росте. Хороший і пригожий. Строяться вони на весілля. Мати їй каже:

— Синочку, на адрес, їдь запроси батька на весілля.

Поїхав той син. Найшов, попросив. Їдуть уже удвох.

Приготовили все. От і весілля. Прийшли з вінчання. Мати радіє, що вже сина вигодувала й оженила, а хрещений батько чогось смутний, як стіна, ходить.

Поки гості їли та гуляли, він тим часом пішов до колодязя її позабавив його зверху дошками. Мати побачила, каже:

— Нащо ви, куме, таке зробили? А як люди води захочуть?

— Нічого, — каже, — як захочуть, то і в хаті нап'ються. А то я так, щоб, крий Боже, ніхто в колодяз не впав.

А молодий теж чогось сам не свій ходить, світом нудить. Батько що не гляне на нього, аж плач його бере. А мати нічого не бачить.

Коли ж пішов той молодий до колодязя, ліг на ті дошки зверху й лежить. Молода до нього — а він неживий.

Мати в крик, молода собі, люди плачуть. А той батько хрещоний, що ночував тої ночі, як він вродився, виймає ту записку, що тоді записав, і каже:

— Не плачте, кумо. І ви, люди, не плачте. Знаєте, хто тої ночі, як він родився, ночував у сій хаті? Сам Господь з учениками Петром і Павлом. Так що йому так на роду було написано.

ОЗЕРО СВІТЯЗЬ

Пасли колись пастухи худобу в лузі. Коли бачать, іде дід старий (а це був Бог), і почав на нього собака брехати. Більші пастушки — відігнати, а менші ще більше цькують. Він на тії менші і каже:

— Ходіть-но за мною.

Вони й пішли. Підвів він їх до каменя великого і каже:

— Підіймайте того каменя.

Вони почали підіймати, кажуть:

— Не можна.

А він каже:

— А я підніму.

Взяв києм заважив, і почала вода йти з-під того каменя.

І стало озеро Світязь.

Тії малі потопилися. А на більших хлопця та дівчину каже:

— І ви йдіть за мною, тільки не оглядайтесь.

І повів їх через воду. От вони йдуть і йдуть за ним, йдуть довго, а воді кінця-краю не видно. Стало їм цікаво, куди-то вони зайшли по

Озеро Світязь

ВІЛНІВСЬКИЙ
державний університет
ім. Лесі Українки
БІБЛІОТЕКА

77 196 1

тій воді. Не втерпіли — оглянулись. І як тільки те зробили — десь з-під води де не візьметься острів. А вони стали явором і липою. Того явора і тепер як надріжуть, то кров з нього йде, і з липи так само.

ПРО КНЯЗЯ ДОБРОВИТА

Дуже давно те діялось. Жив тоді у нашому краї добрий і правдивий князь. Мав він велике військо і добру зброю. Ніхто не смів тоді нападати на його землі. То й людям добре велося. За те й шанували вони князя, що кругом війни йшли, а їх минали.

Одного разу, коли князь спав, йому здалося, що хтось увійшов до покою. Він розкрив очі і побачив перед собою жінку всю в білому.

— Ти хто така? Чого прийшла сюди?

— Не гарячкуй, князю. Я прийшла тобі сказати, що жде тебе велике багатство і шана, якщо ти виступиш зі своїм військом проти князя Чорного і визволиш всі народи, які він поневолив. Дорога твоя лежить через Чорний ліс. Не гайся, бо тебе там ждуть.

І жінка зникла. Другого дня зібрав князь своїх воїв і повів у похід через Чорний ліс. Ідуть вони день, ідуть другий, а лісу кінця — краю не видно. Ішли, аж поки не стало в них ні води, ні їжі. Дійшли вони до того, що вже й на коней вилзити не можуть. Полягали всі й лежать, чекають смерті, бо бачать, що далі на ягодах та на корінні вже не протягнуть.

А одного дня бачать: ідуть до них між дерев двоє вершників на білих конях. Під'їхали ближче і питають:

— Куди, люди, мандруєте, що стали тут відпочивати?

Ледь підвівся князь на лікоть і каже:

— Ми не відпочиваємо, ми вмираємо з голоду, а йшли на Чорного царя.

Переглянулись ті два чоловіки між собою, а то, видно, були святий Петро й Павло, і поїхали назад тою самою стежкою.

А надвечір знову показалися між дерев білі коні з вершниками. Один тримав у руці глечик, а другий торбу. Позіскакували вони з коней.

— Зараз, — кажуть, — ми вас нагодуємо.

Один подав їм глечик з водою, а другий дістав із торби паляницю й рибину. Побачив те князь і каже:

— Забирайте, люди добрі, свої припаси, нас вони однаково не врятують, тільки пересварять між собою, а ви матимете чим повечеряти.

— Не спіши, — кажуть, — князю, ми знаємо про твою мудрість. Але й ти не про все не світі знаєш. Вкрай собі хліба, напийся з глечика води, дай своїм людям, а там побачиш.

Самі ж сіли на коней і поскакали.

Про князя Добровита

Почав князь ділити, а хліба й води не меншас.

Наїлися, напилися, і повернулася до них колишня сила. Хотів князь подякувати тим людям, погнав коня вслід за ними, а їх уже й слід пропав.

Вийшли вони з лісу, розбили військо Чорного царя, здобули собі славу на весь світ.

Може й ця мова про військо ще з тої пори від тих людей звільнених пішла, і слава про доброго князя вернулася знов додому, але вже без імені й без часу, бо добро не має імені, воно живе в людях у доброму слові і в добрих ділах.

СВЯТА ТЕКЛЯ

Як тільки татари напали на Берестечко, перше, що вони зробили, то знищили монастир. Ігуменею в ньому була преподобна Текля. Спочатку напасники зробили облогу монастиря й пообіцяли, що не рушать у ньому нічого, якщо монашки порушать святу обітницю і приймуть татарське військо на ніч. Але ігуменя відповіла на це, що її монахині готові ліпше прийняти смерть.

Почувши таке, татари вдерлися в монастир і підпалили його з середини, а жінок, які почали вискакувати з полум'я і диму на подвір'я, тут же роздягали і голих гнали до вогнища на лузі. Знущалися, як могли: примушували їх танцювати навколо вогнища, як танцюють татарки. Вони відмовлялися. Тоді їх били гарапами й гонили довкола вогню, поки хтось не падав. Знесилену жертву живцем кидали в полум'я. Багатьом вирізали перса, розпорювали животи, але жодна із послушниць ігумені Теклі не відступила від свого.

Коли татари пішли з України, на місці, де вони знущалися над бідними дівчатами й жінками, люди збудували капличку, яку так і звуть: Свята Текля. І місце те має таку ж назву.

ЯК СВЯТИЙ ПЕТРО ПЕТРОВИХ ДОЧОК ВИДАВАВ

Жив собі чоловік, що звався Петром. І мав він троє дочок. А такий був бідний, що не мав з чим їх заміж віддати. Сусідські дівчата заміж ідуть, а його дома сидять, журяться, що доведеться весь вік у самоті прожити, бо нема з чим заміж іти. Старша, що звалася Лисовета, була дуже файна і мала вже хлопця, а середня Савета і менша Тетяна навіть і того не мали.

Пішов той чоловік на святого Петра до церкви, поставив свічку

Свята Текля

перед образом святим, вкляк перед ним на коліна та й виповідає пошепки усю свою журбу. Виповів — ніби й легше стало на душі.

Увечері ліг спати, коли проснувся серед ночі — ніби щось шарудить у хаті. Встав — ніде нічого. Вийшов на подвір'я — теж усе кругом тихо. Зайшов до хати — а на столі калитка, повна золота, лежить. Почав він думати, кому з дочок його віддати. Подумав-подумав і хотів віддати заміж двох менших дочок, бо старша має хлопця, то її й так заберуть. Але приснився йому вночі святий Петро, який сказав, що ті гроші старшій, найхорішчій його дочці.

Як почувли люди про те велике придане, так і посунули святи до Петрової хати. Видав її батько за того, кого сама собі схотіла.

Залишилося ще дві дочки. Батько на radoщах, що зумів хоч одну дочку заміж віддати, купив образ святого Петра і почепив його на покутті в хаті, а за тих уже менших журиться, бо то вже так і має бути.

Коли знов приснився йому святий Петро. Загадав чоловікові зібрати банкет.

— Як же, — каже убогий Петро, — я його зроблю, коли в мене стільки й багатства зосталося, що торба в кутку і посох у порозі?

— То не біда. Аби в тебе було в що наливати. Чи є глина біля села?

— Глина то є...

— Ну то й череп'я мусить бути, — не дав докінчити святий Петро.

Так чоловік і зробив. Поставив глечики, дивиться — аж вони повні вина. Пішов він кликати гостей. Прийшли, випили, поїли. Бачить господар — кінчається вино. Зайшов у комору і каже сам до себе: „Що ж я буду робити? Вино кінчається.“ А святий Петро як почув те з покуття, тут же всі збанки й наповнив. Зайшов чоловік у хату — ні, вина достатньо, то видно так йому щось здалося.

Почав тут же свататися до середньої дочки багатий жених. Батько й каже йому, що в Саветі нема ніяких приданів. А жених йому відказує, що вони йому й не треба, бо має всього вдосталь.

Коли гості розійшлися і старий ліг спати, знов щось почало шелестіти вночі, і він побачив на столі калитку з золотом. Коли заснув, прийшов до нього в сон святий Петро і сказав, щоб не надумав віддати ці гроші на весілля молодшій дочці, це Саветі на придане. Так він і зробив. Поїхав до міста, накупив дочці вдягання-взування, убрав її, як панну, що й молодий не впізнав був зразу, а проводжаючи з хати, віддав їй і решту грошей.

Зосталась у чоловіка найменша дочка Тетяна. Нефайна була вона на вроду, хоч і добра на вдачу. Трохи кривобока, трохи кривонога, ще й коліна мала гострі. Ніхто до неї не сватався. Чоловік тим дуже журився. Двох дочок видав заміж, а як третій — то й нема долі.

Прийшов до нього знов святий Петро і сказав, щоб вона вмилася

тим червоним вином, що залишилося з банкету. Вона як те зробила — стала дуже файна.

Чутка про красуню, що сталася з кривої дівчини, швидко облетіла усі землі. Приїхав на те диво подивитися і сам князь. Як уздрів її, наказав слугам готувати весілля. Стали вони жити й дітей ростити.

Так святий Петро усім Петровим дочкам лад дав.

СВЯТЕ ОЗЕРО

Пішла жінка з дочкою до церкви та десь по дорозі забарилася — давай бігти. Прибігла до церкви, а дзвін на дзвіниці: „Бам-м-м!“

Жінка з переляку як спіткнеться об поріг. Так і полетіла носом на підлогу. Встала: „А щоб ти провалився!“ — каже.

А дзвін був на церкві, тож як почав провалюватися в землю, під водою опинилася і церква, і всі, хто в ній був. Так і стало на тому місці озеро, що зветься тепер Святим. А дзвін, що був на церкві, в той день, коли вона пішла під воду, дзвонить і тепер. Тільки що під водою та не дуже чути.

ТІЧКА /А/

Було двоє синів у батька. Одного, старшого, він дуже любив, бо був у всьому схожий на батька, а меншого — ні.

Прийшла пора тим хлопцям женитися. Менший був вельми хороший на вроду. Таку і дівку брав, але без землі. А старший брав за своєю дівкою добрий шмат поля, міг обійтися й без батькової землі, але уступити свого теж не хотів.

От прийшов менший син до батька просити:

— Тату, дайте мені те урочище, що добре родить, бо якось же й мені тре на світі жити.

— Як Бог дасть, так і буде, — одказує батько. А сам відкликав старшого сина так, щоб менший не бачив, і каже:

— Підемо зараз на наше поле, викопаємо вночі криївку і будеш там сидіти, а вдосвіта, як я прийду з твоїм братом і буду питати: „Боже, кому ся нивка?“, скажеш: „Старшому“.

Так і зробили.

Пішов менший брат сумний до хати, а батько залишився на полі, ніби там якусь роботу ще мав зробити.

Як менший відійшов уже оддаль, став він кликати старшого. Ніде не озивається.

Святе озеро

— А, — думає, — то він десь у другому місці вискочив і побіг навпрошки, щоб менший побачив, що він був удома.

Коли ж прийшов до хати — і там нема.

— Нічого, — думає, — мабуть пішов до дівки своєї хвалитися, що поле йому.

Але минає день, минає другий, вже й тиждень минув — нема. Пішов батько знов до тої криївки, бо скільки в людей не питав — ніхто не бачив. Розкопав — і там нема, тільки нора маленька, чорна.

Так той син і на сю пору землю рие. Став він тічкою, що землю точить. А ще часом кажуть на нього крит, бо так звався той старший син. І все життя своє живе під землею, а вмирати вилазить наверх... Як чоловік вмирає. Руки й ноги так само має такі, як у чоловіка. Так уже йому Бог дав. Казав же батько меншому синові: „Як Бог дасть, так і буде“. От він і дав... Меншому все поле батькове, а старшому — смерть. Не так, як батько хотів.

ПЕРЕГІН

Де тепер Перегін, то розказують, що колись тією дорогою татари гнали бранок. Позв'язують їх бідолашних руками до жердини та так і женуть валка за валкою, аж той шлях курить. А дівчата-бранки, кажуть, голосяць. Вже здалека чути, що то татари народ слов'янський на муки женуть. І майже в кожному селі, кудюю їх переганяли на південь, є дорога чи просто місце, яке й дотепер зветься „Перегін“.

СЕМКИ

Було у матері сім синів. Усіх вона дуже любила і казала: „Це моя дорога семочка“. Сини вирости, поженилися, побудували сім будинків і жили своїми сім'ями. Та ось почули люди про нашествя татар. Незабаром чорною хмарою обволокли вони село. Героїчно билися сини з ворогом на Болітці, де жили. Скоро прийшли й односельці на поміч. Та сили були нерівні, всі загинули. З диким криком бродили по знищеному селу татари.

А в кожній хаті села були підпиччя, де батьки своїм малим дітям поробили непомітні схрони. Зайдуть татари в хату, п'ють, їдять, веселяться. Полягають спати, а вранці прокинуться, дивляться і не впізнають один одного. Так вони були розмальовані кимось вугіллям, ще й шабель немає. Дивуються татари: „Що воно може бути? Адже в селі пусто, люди всі загинули“.

А коли виходили з однієї хати, невідомо звідки щось прокричало їм услід:

— Турок, турок, з'їв сім курок!

— Ненависний татарин, ми кип'ятком тебе ошпарим! —
Прокричало щось і знову стихло.

Постояли татари, подумали, подумали і знову вернулися у хату. Взяли жменю попелу і всю долівку в хаті ним посипали. А самі пішли. Довго їх не було. А коли прийшли, бачать: на попелі дитячі слідочки, що ведуть під піч. Татари туди — і давай шукати. Знайшли схрон і витягли двох хлопчиків: один років семи, другий — років п'яти. Там і шаблі свої познаходили.

Хотіли татариська зарубать дітей, але тут наскочив їх отаман і сказав:

— Я ціную сміливість і відвагу їхніх батьків. Та й вони хлопці з розумом, нехай живуть. Тепер вони нам не страшні, а село спалити до єдиної хати, попіл розвіяти, щоб і сліду не лишилося. Пішли хлопчики в ліс, викопали землянку і зажили собі серед лісу. З тих, кажуть, хлопчиків і ведеться родовід села Семок.

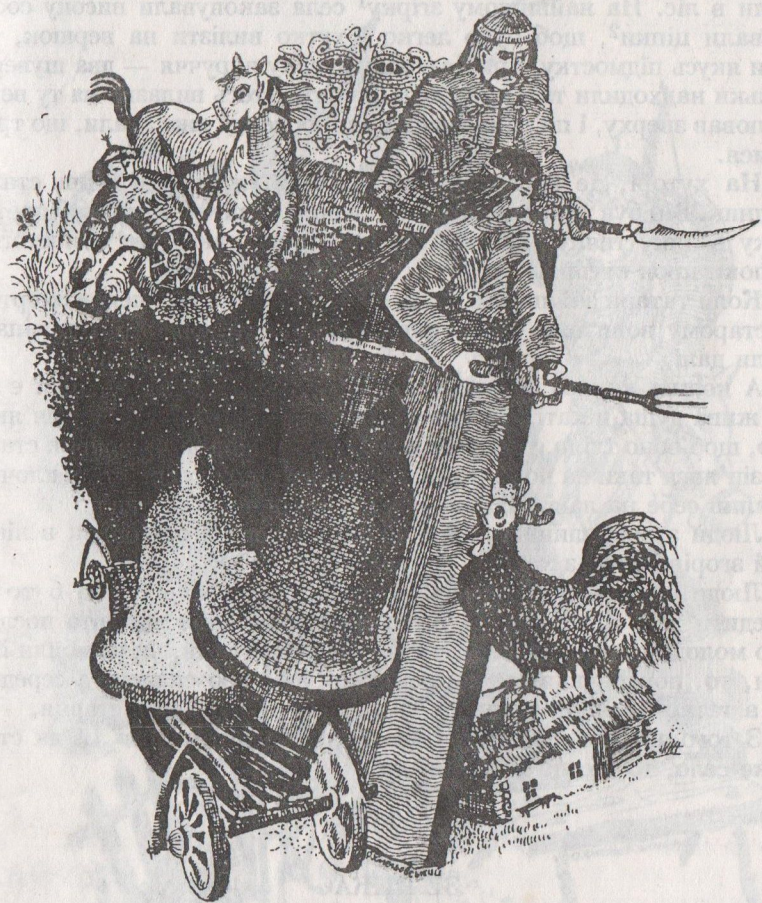
— Семочка жива! — кажуть ще й тепер люди про своє село. І гордяться своїми предками.

БІЛИН

То ще за тих часів було, як татари напали.

Ішли вони на якийсь великий город — Володимир чи ще який. А як по дорозі де заходили у невелике село, то села збільшого не чіпали, щоб не наробити далі переполоху. Тільки дзвони церковні скинуть і розіб'ють, щоб не дали другим знати. Тих дзвонів вони найбільше й боялися, бо зайдуть у село велике чи й місто, а там — пустка. Ніде нікого, тільки кури по городах гребуться. Курей у ліс не забирали, щоб півні не видавали своїм голосом. Та курку й так не зловиш на городі. А все останнє — на вози і в ліс.

А десь тут у селі якомусь чи мо і в самому Ковді жили брати Білини. Як почули, що татари йдуть, нічого не ховали, тільки поклали на вози церковні дзвони, бо вони були дзвонарями, і давай тікати в ліс. Але на тому місці, де тепер Святе озеро, татари їх догнали. Хотіли посікти на куски, але раптово почувся сильний тріск і земля почала падати. І все пішло в землю: і брати Білини, і дзвони, і татари з кіннями. Стало там озеро. А коли люди збудували на березі село, то назвали його Білином чи Біліном. Теперка і так, і так кажуть.

Білін

СТАРИЙ ЗАГОРІВ

Колись, як приходили татари, то люди попереджували одні одних і тікали в ліс. На найвищому згірку¹ села закопували високу сосну, прибивали ціпки², щоб було легко і хутко вилізти на вершок, там робили якусь підмостку, прив'язували зверху наруччя — два шуверу³. Як тільки надходили татари і люди бачили, хтось вилазив на ту вежу, підпалював зверху, і по тому знаку в інших селах вже знали, що треба ховатися.

На хуторі, де зараз Старий Загорів, жив тоді один старий відлюдник. Він був уже дуже слабкий, ледь за поріг виходив. Обіпреться на таку велику тичку (кажуть, була в нього така), то постоїть з нею, поки крок ступить.

Коли татари зайшли до хати, дід лежав на лаві і чекав смерті. В тому старому вони вже не бачили живого чоловіка, то й не чіпали. Поїхали далі.

А колись-колись завжди мусив бути в печі вогонь, поки є хоч якась жива душа в хаті. Як і не треба палити, то вкинуть у піч якийсь поліно, щоб воно тліло, то завше легко було піч розпалити. Тож старий якось зіп'явся таки на ноги, запалив од печі скіпку, обмотався клоччям і підпалив себе на лаві. Від лави скоро зайнялася хата.

Люди з довколишніх сіл побачили вогонь і повтікали в ліс. А старий згорів разом з хатою.

Люди, вже будучи в лісі, все ще дивувались: і хто б то міг попередити їх з того хутора? Коли наступного дня вдосвіта послали одного молодця, щоб побачив, чи хоч живий старий, чи не вбили його татари, то, повернувшись, він розказав усім про спалену з середини хату (а татари палили знадвору, зі стріхи) і обгорілого старця.

З того часу те місце так і звали „де старий згорів“. А як стало тут уже село, то й село так назвали.

ЗЕЛІНКА

Ще мій дід розказував, чого Зелінка так названа. Колись татари, каже, нібито оставили там щита, чи якусь іншу бляху ковану, чи що. Але той щит, чи що вже там було, був викований із міді. Люди боялися

¹ Згірок *діал.* — пагорб

² Ціпки *діал.* — щаблі, такі як у драбині

³ Шувер *діал.* — пожухла суха трава, непридатна для корму худобі, яка найчастіше використовувалася як підстилка та для утеплення

Старий Загорів

його брати, бо то татари оставили, то як вернуться, не доведи, Господи, то щоб за нього часом не згадали, та кого не вбили. А в них на те не було „почекай“. То ж лежав той щит, поки не позеленів, а з часом попліснявів, поки й у землю канув. Тим і місце було значне, бо другого такого не було ніде. От і назвали те місце Зелінкою.

Старі люди так розказували. А я знаю, як воно насправді було.

ГОРОШКОВА ГОРА

То було давно. На село нападали вороги. Побили багато чоловіків. І жунок багато побили. А дивчет з собою повели.

А жив у селі хороший хлопець. Мати називала його Іваном, а в селі чогось-то їх звали Горошками. Виріс Іван і полюбилася йому сільська дівчина Настка, дуже гарна і добра дівчина. На осінь вже мали й побратися. Аж тут знов біда на село, як сніг на голову. Налетіли невірні. Пішли всі хлопці воюватися і Іван пішов. Тож чи не першим і вбили його на горі коло села. Там потім і поховали. А там, де є могила в лісі, вже люди ні ягід не беруть, ні грибів не збирають, ні дерева коло тої могили не рубають.

Всамотіла гора. Тільки Настка мало не щодня ходила туди плакати, з милим розмовляти. Плаче-плаче, та як заголосить — аж ліс степенеться. А людей страх бере. Стали матьорі дітем те місце заказувати:

— Не ходи, дитино, на ту гору, не можна там гратися.

— А чого, мамо?

— Бо то Горошкова, хай собі легко там спочиває. За нас усіх же голову поклав!

З того часу й пішло: „Горошкова та й Горошкова“.

Виросли на тій горі високі соśni, грибів, ягід багато. Кажуть, що ті ягоди дають хлопцям велику силу, бо то з тих сліз, що вишлакала Настка за своїм милим.

ЧОГО КУЄ ЗОЗУЛЯ /А/

Давно те було, ще за давніх а давніх часів. Пішли дівчата купатися до річки. Покупалися, вийшли на берег, аж одна дивиться — десь її вдежа дівалася. Давай вона ходити та шукати — думала, може хто з хлопців навмисне заховав. Ходила, шукала — ніде нема. Дівчата вже забралися, додому пішли, одна вона на березі лишилась. Коли дзе, ніби щось шелеснуло за кущем.

— Віддай одержу, батьком зватиму!

Ніхто не озивається.

— Жоною тобі стану.

Аж вилазить вуж із корчів.

— Бери, — каже, — он там лежить. Але на Петра прийду й по тебе з сватами.

Вбралася дівка хутенько та й пішла додому. А сама ще й радіє, що так обійшлося, бо який же з вужа жених? Розказала вдома матері, а та й засумувала. Стала з того дня дочки надвір не пускати та найменші шпарини в хаті мохом затикати та глиною замазувати. Перед самим тим днем, коли вуж обіцяв прийти, позабивали вікна, двері, а самі вчинилися в хаті.

Коли це ранком чують: гуде щось під хатою все ближче й ближче. А то цілий клубок вужів котиться. Як навалилися на двері — залізо яке було, все повилітало. Обступили дівчину кружком — ніяк не втече. Збрали її та й понесли з собою.

Принесли до криниці, а там де й поділися вужі, кругом тільки дружки та бояри, а молодий такий гарний, що де й знайти ще другого такого.

Повів він її до себе додому, стали вони там жити. Нажили двоє дітей і добра всякого мали чимало. Скоро минув рік. Стала жінка просити чоловіка, щоб пустив її до матері хоч на день.

— Іди, — каже, — тільки я не можу з тобою, бо мене там уб'ють. А як схочеш знов до мене вернуться, підійди до тої самої криниці, кудою сюди з тобою спускалися, крикнеш: „Вийди, Іване“, то я припливу і заберу тебе знов.

Забрала жінка дітей і пішла.

Як побачила мати дочку з онуками, натішитися ними не може. А дочка все розказує: і який у неї добрий чоловік, і як вони гарно живуть, і що всього мають у достатку. Тільки мати не дуже йме віри, бо чого ж він сам не прийшов, коли такий добрий. Дочка заснула з дороги, тоді баба до дітей:

— Де ж то ваш тато? Чого разом з вами не прийшов?

Хлопчик і повторив усе слово в слово, як тільки що чув од матері. І що в батька багато роботи, і що нема на кого господарство покинути. А дівчинка каже:

— То не правда! Наш батько не міг прийти, бо він — вуж. Зараз він лежить десь тамика у криниці та жде, коли мама попросить перевозу.

— А як же мати має його кликати, дитино?

— Хіба то довго? Треба стати коло криниці та гукнути: „Вийди, Іване!“ То він і припливе.

Вранці, коли ще всі спали, взяла баба сокиру і підбігом до криниці. Крикнула: „Вийди, Іване!“, вуж і виліз. Гепнула сокирою і відвалила голову. Сама ж прибігла додому, лягла, ніби спить.

А дочка встала, вмила дітей — збирається додому. Вийшла на те місце, стояла-стояла над криницею, кликала-кликала чоловіка — не озветься, тільки кола йдуть по воді. Аж бачить: лежить закривавлена голова вужа. Заридала вона гірко, ніби роса, що була на листі, вся на землю упала: „Бути мені тепер удовою, а вам, діти, сиротами безрідними! Нема у нас тепер ні роду, ні теплого кутка“.

Сина, за його золоті слова, перекинула соловейком, а дочку, щоб знала, як важко було її батькові, пустила у світ гадукою. І тепер, хоч гадукою її обминають, бояться, щоб не вкусила, проте всяк намагається її вбити.

Сама ж мати злетіла сивою пташкою, сіла на калині й почала жалібно кувати, свого чоловіка до себе кликати. І так з тих пір з усього птаства тільки зозуля не має ні свого гнізда, ні своїх дітей. Літає по світу та все кличе свого Івана. І так щороку аж до Петра. А в той день, коли його вбито, і до неї вертається пам'ять, що його вже нема, і вмовкає вона знов аж до другого літа.

ЧОГО КУЄ ЗОЗУЛЯ /Б/

Про зозулю питаєте? Е, то давно теє було. Не знаю, чи й правда, але колись розказували старі люди, будьбиго¹ напrawdę таке було.

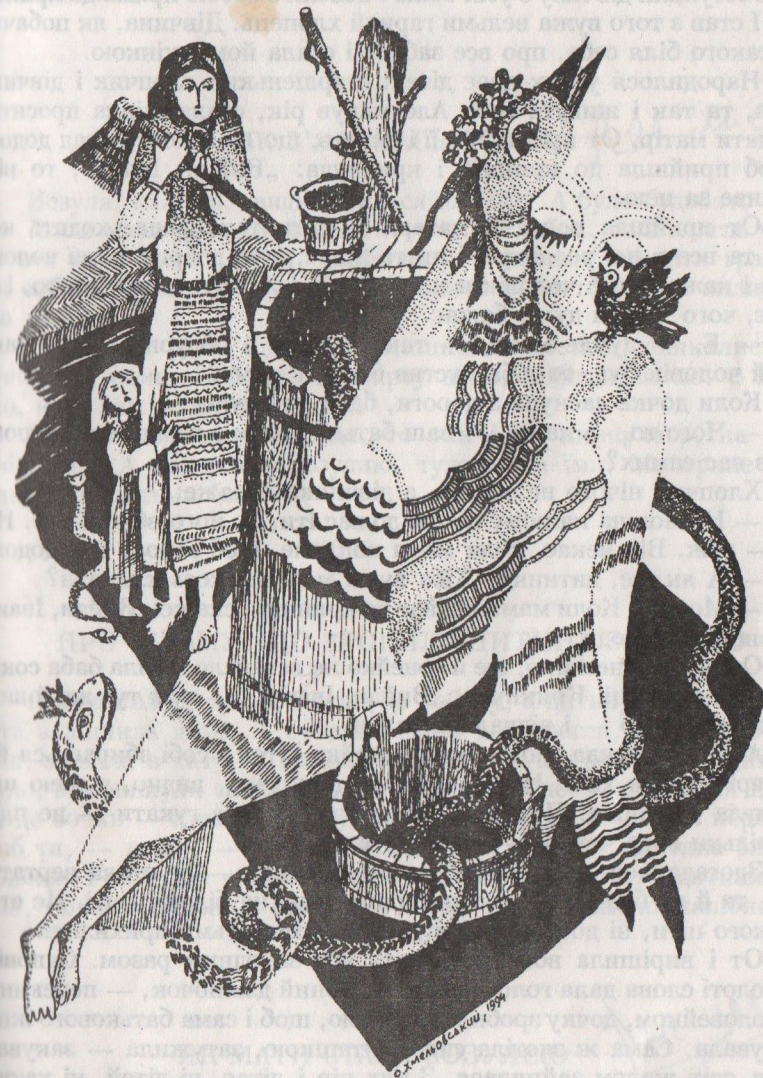
Пішли якось дівчата до озера купатися. От покупалися, стали збиратись додому. Коли ж це в одній одежі нема. Дівчата забралися пішли собі, а вона все ходить по берегу та ту одежу шукає. Шукала-шукала — вже й смеркати почало. „Ну, — думає, — не інакше, як хто з парубків заховав.“ Давай тоді вона на весь берег просити-кричати: „Якщо ти, — каже, — старий, батьком зватиму, як молодий, жінкою тобі стану. Оддай одежу!“

Коли ж то вилазить вуж з-за корча: „Иди бери, — каже, — он там, у корчех, лежить, але на Петра прийду й за тобою. Будеш мені за жінку“.

Прийшла дівка додому, розказала все те матері, а сама ще й рада, що так легко відбулася. А мати почула та зажурилась.

Почали вони з того дня всі шпарки в хаті забивати та глиною замазувати, щоб ніде вуж не проліз, а на той день, коли вже він мав прийти, позачиняли ще зночі двері, позабивали вікна знадвору хати, одну тільки шпарину маленьку оставили, щоб видно було, що надворі робиться. Сидять у хаті, навіть носа надвір не потикають. Коли це чують, щось гуде. Вони до шпарки — аж котиться шляхом цілий

¹ Будьбиго діал. — у значенні нібито

Чого кує зозуля ?

клубок вужів і прямо до них у двір.

Як навалились на двері, засувки тільки „бряз“ — і вже вони в хаті. Обступили дівчину з усіх боків і повели з собою прямо до криниці.

І став з того вужа вельми гарний хлопець. Дівчина, як побачила його такого біля себе, про все забула і стала йому жінкою.

Народилося у них двоє дітей: старшенький хлопчик і дівчинка менша, та так і живуть собі. Але минув рік, стала жінка проситися провідати матір. От пустив він її і сказав, що як захоче назад додому, то щоб прийшла до криниці і крикнула: „Вийди, Іване“, то він і припливе за нею.

От прийшла вона до матері, а мати така рада, ходить коло дочки та все в неї розпитує: і як та живе, і чи добрий в неї чоловік. Дочка і каже, що й чоловік в неї добрий, і живуть вони багато, і все в неї є, чого тільки душа бажає.

— Е, — думає мати, — так ти мене й обдуриш, якби такий добрий чоловік був, то хіба пустив би отак саму?

Коли дочка заснула з дороги, баба до внуків.

— Чого то, — каже, — ваш батько разом з вами не прийшов, а пустив вас самих?

Хлопчик нічого не сказав, а дівчинка й каже:

— Не можна нашому татові до вас іти, бо його вб'ють тут. Наш тато — вуж. Він чекає, коли мама покличе, щоб забрав нас додому.

— А як же, дитинко? Хіба вужа можна якось кликати?

— Можна. Коли мама підійде до криниці і скаже: „Вийди, Іване“, він і випливе з води.

От рано-ранесейко, ще й сонейко не вставало, взяла баба сокиру і пішла до криниці. Крикнула: „Вийди, Іване!“ — вуж тут же й виліз. Гепнула сокирою — і відвалила голову.

А дочка встала, повмивала хутейко дітей і собі збирається йти. А матері нема в хаті. Не стала вона дожидати, видно, душею щось лихе чула — пішла. Прийшла до криниці, стала гукати — не пливе вуж, тільки вода червона-червона стала.

Здогадалася, що це мати все те зробила — не стала вертатися до неї, та й не було в неї тепер ніякого роду на білому світі. Не стало ні до кого піти, ні до кого голову з дрібними дітьми прихилити.

От і вирішила вона покінчити все за одним разом. Синові за його золоті слова дала голосочок, як срібний дзвіночок, — перекинула його соловейком, дочку зробила гадюкою, щоб і сама батькового життя скуштувала. Сама ж злетіла сивою пташкою, затужила — закувала, на весь світ жалем зайнялася. З тих пір і літає, ні дітей, ні хати не має.

Соловейко й тепер людям розраду своїм голосочком приносить, а гадюка щовесни ливовисько скидає, думає, що мати вже простила її і вона знову зможе стати людиною. Вона ж бо не знає, що мати й сама зозулею стала і тепер вже, якби й хотіла, то не зможе її простити.

Зозуля ж літає та все кує, чоловіка-вужа до себе кличе, а на Петра вертається до неї колишня пам'ять. Пригадає, що чоловіка вбито та й замовкає.

ЯК З'ЯВИЛАСЬ ЗОЗУЛЯ

Зозуля, кажуть, звідке взялася на світ? А було будьбито от як.

Мала мати двоє дітей в хаті. А як заслабла, то й злягла чисто.

Просить вона пити: „Дітки, дайте води напитися“. А діти граються між собою, навіть не чують. Зжалилася вона тоді та й вилітала в око зозулею.

Побачили діти, що мати пташкою полетіла, злякались, що востануться сами. Набрали в кварту води, побігли за єю: „Мамо, мамо, нате вам води, нате води!“

А вона тоді як полетіла, то так і не вирнулася, на дитей нагнівалася. А типер кує зозулю, тужить за їми. Матирине серце однаково за дітьми болить.

ПРО ВІДЬМУ, ЩО ЗРОБИЛА ДИТИНУ ЗОЗУЛЕЮ

Пішла колись жінка в поле на роботу, а дитину-дівчи нку років шести залишила дома. А сусідка-відьма достерегла, що нікого нема вдома, зайшла в хату — хотіла вкрасти з бочки збіжжя. А дитя, як почуло, що рипнули сінешні двері, та й причаїлось за бочкою. Відьма руку до бочки — а воно: „Ку-ку!“ Відьма мало не зомліла з переляку. „Щоб ти, — каже, — до смерті літала та кувала“. Дитина знялася зозулькою і вилетіла у вікно. Прийшла мати з роботи, а дитини нема вдома, тільки зозулька в'ється над хатою і так жалібно-жалібно кує.

ЯК МАТИ СТАЛА ЗОЗУЛЕЮ

Були собі чоловік і жінка, мали вони четверо дітей. Жили вони в риболовлі. Якось чоловік застудивсь і помер. Жінка сама ловила рибу і годувала дітей. Та незабаром і вона застудилася і злягла хвора. Лежить у постелі, а дітей і немає чим нагодувати. Вже, коли пересохло

в горлі, мовила стиха до дітей :

— Діточки, діточки, подайте мені води. Бо не дам собі ради, щоб підвестися самій, а пити хочеться.

— Нема в хаті води, — одказують діти.

— Візьміть глечик, — каже мати, — підіть до річки та й наберіть.

Одізався старший хлопець:

— Я не маю чобіт, нехай іде сестра.

Мати до дочки:

— Піди, доню, принеси мені води.

— Я не маю хустки завинутися. Нехай іде менший.

Просить мати меншого сина:

— Піди, Івасику, принеси мені водички.

— Я не маю в що вдягнутися, — одказує той.

Так ніхто і не приніс хворій матері води. Пішли діти надвір, граються, а мати в хаті ледве-ледве підводиться з ліжка, обростає пір'ям. А найменший хлопчина саме вбіг у хату, бачить — мати вже стає зозулею, став гукати до брата і сестрички:

— Наша мати стає зозулькою, хоче одлетіти од нас. Скоренько біжімо по воду для неї.

Схватили діти хто що: глечик, кухлик, відро. Всі побігли до річки, набрали води і кричать навперебій:

— Мамочко, мамочко, пийте воду.

А мати вже вся обросла пір'ям, стала зозулькою, одлітає од хати:

— Ку-ку, ку-ку... Пізно, діти, пізно... Ку-ку, ку-ку...

І стала одлітати. А діти за нею бігли, бігли, збиваючи по грудях ноги до крові. І до цих пір по лісах, на полянах стелиться мох з червоними краплинами: то, кажуть, ті краплини крові, що стікали отоді з ніг дитячих.

А мати назавжди одцуралася рідних дітей і донині літає зозулею.

ПРО ДОБРОГО ДІДА, ВІЩУ ПТИЦЮ ТА ОЗЕРО ВІНО

Там, де тепер озеро Віно, колись була сіножать. Налітали сюди вітровії гойдати високі трави, почували птахи, а коли наставала пора, завзято шурхотіли коси.

Завжди косив тут старий удівець із Троянівки. Був то дуже добрий і щирий чоловік. Своїх дітей у нього не було, зате чужих завжди була повна хата. Любили діти старого, то він заради них і корову тримав, щоб завжди було молочко. А двоє хлопців-сиріт і зимували й літували коло діда, поки й не поженилися та на свій хліб не пішли. А як поженилися, кожному закортіло свого добра як можна більше мати.

Почали тепер вони дідову сіножать на трьох косити. Старий був

Про доброго діда, віщу птицю та озеро Віно

уже немічний і свою частину починав косити перший, а поки скосить, то хлопці своє уже і в стіжки скидають¹, а то й додому повозять. А щоб допомогти старому — і мови такої не було. Так би, мабуть, було і цього разу, якби не сталося дива.

Літо того року було гаряче. Така гарячка стояла, що мало який косар міг до полудня витримати. Тож, як сонце підбилося трохи вище сосен, дідових синів-сиріт як вітром здуло. Майже все їхнє сіно було вже в покосах. То полягали в холодку та квас попивають. А дід косить і косить.

А, кажуть, він на погоді добре знався, то, може, й бачив, що негода наближається. Та небо було чисте, ніде ні хмаринки. Тільки єдина сіра цятка на обрії росла все більше й більше, аж поки не впала чорною тінню на ліс. Глянув дід угору, а то не хмара, а великий-великий птах закрав крилами сонце. Аж мороз пройшов по тілі старого. Ніколи навіть від старих людей він не чув, щоб пташка могла бути такою великою. Та не встиг він отямитись, як та тінь заговорила до нього:

— Пильнуй, діду, сіно, бо тут буде озеро Віно.

І так само другий раз і третій. Дідові дослухатися б до того голосу та загребти все в валки, але де б то він зміг не попередити своїх хлопців, тих, для кого жив усе життя. Кинув він косу та бігом, як здужали старечі ноги, до лісу, де відпочивали. Здалеку замахав руками.

— Забирайте хутко сіно, бо тут буде озеро Віно! Добіг до них і впав знесилений. Кинулися прийомні сини до своїх покосів — аж тут знявся вихор, ударив грім, потемніло кругом, ніби світ пропав.

А як уцухло кругом і знову виглянуло сонце, на місці, де косили сини, шумувало хвилями розбурхане озеро. А дідова сіножать стояла незаймана, навіть сіна вітер не порозносив. Дід стояв на березі коло свого сіна і не пам'ятав, чи то справді все те було, чи, може, йому сон такий поганий наснився. Синів уже він так більше і не побачив.

Не шумлять тепер вітри на озері, їх спинили високі сосни. Не кричать у траві перепілки. Не чути шурхоту кіс. Тільки метушливі чайки, черкаючи крилом води, раз по раз промовляють колись давно почуте тут слово „Ві-і-но!“

І знову, й знову...

ТРОЯНІВКА

Багато літ назад, коли ще в наших лісах трубили дикі тури, біля однієї з лісових криниць жили собі люди. Ставили вони по лісі пастки,

¹ Скидають діал. — складуть

в які попадався усякий звір, ловили рибу та й з того жили. А місце своє вони звали Дубищем, бо й біля тої криниці ріс найбільший на всю округу дуб.

Одного разу вночі в криниці почала прибувати вода. Та криниця знаходилася на найвищому пагорбі, тому за ніч вода затопила все кругом. Тільки пагорб все ще залишався сухим.

Мусили люди тікати хто куди, шукати собі безпечнішого місця. Потім, посадивши на човни найсміливіших молодців, направили їх на приборкання джерела.

Спочатку думали, що вдасться закидати криницю камінням. Але великі валуни щезали у ній, як маленькі піщинки. Тоді спробували перекрити горловину коренем великого дуба, але й з цього нічого не вийшло.

А на березі озера жив собі один старий із трьома синами. Одного разу, просушуючи сіті, він помітив, що вода в озері ніби набагато спала. Що далі, то більше. І от не залишилося в озері майже зовсім води, але чомусь не залишилося і риби.

Покликав він увечері до вогнища всіх трьох своїх синів і каже:

— Треба нам, діти, іншого місця шукати. Бо через день-два вже не залишиться в нашому озері ні води, ні риби. Треба вирушати на пошуки великої води в іншому місці. Хай тобі, Яне, дорога проляже в той бік, де сонце сходить, тобі, Соф'яне, у той, де воно полуднює. Ти, Трояне, — звернувся до третього наймолодшого сина, — підеш туди, де воно заходить. Мені залишається четвертий шлях — у бік холодних вітрів.

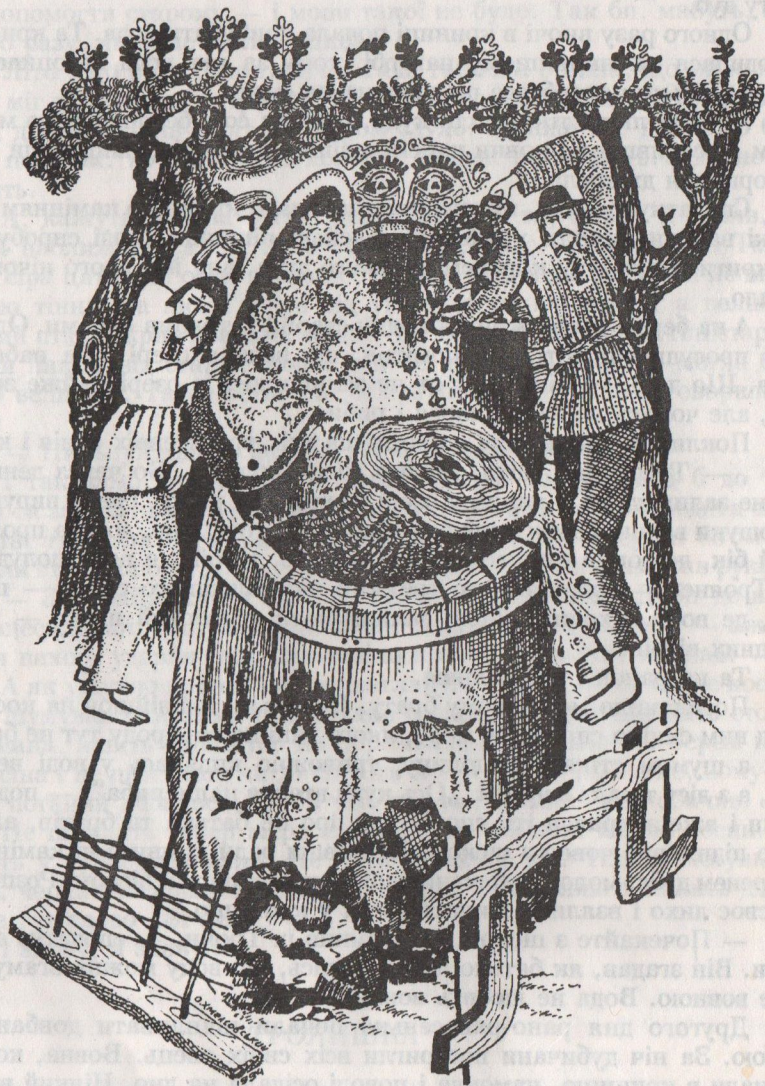
Та на ранок і розійшлися.

Поталанило молодшому брату. Як тільки він зійшов на косогір, перед ним синіло справжнє море, якого раніше він зроду тут не бачив. Вода з шумом стікала в долину, тривожно кидалась у воді велика риба, а з лісу тікала звірина. „Ось куди втекла наша риба“, — подумав Троян і вже збирався іти сповістити про це батька та братів, але до нього підпливав човен з піском. Не давши ради криниці ні камінням, ні коренем дуба, молоді дубичани вирішили засипати її піском. Розповіли про своє лихо і взялися засипати пісок у криницю.

— Почекайте з піском, — зупинив їх Троян, — спочатку треба повни. Він згадав, як батько казав колись, що воду можна вгамувати лише вовною. Вода не любить вовни.

Другого дня рано-ранесенько почали підпливати довбанки з повною. За ніч дубичани постригли всіх своїх овець. Вовна, коли її опускали в криницю, намокла і поволі осідала на дно. Ніякий вир їй був не страшний. Коли потопили всю вовну, приклали її камінням, вода вцухла. Лишилося тільки діждатися поки вона спаде зовсім.

Згодом повернулися люди до свого насидженого місця, а правити громадою запросили мудрого Трояна з берега озера. Звелів він тоді насипати високий вал навколо того місця, де була криниця, а село

Троянівка

перенести трохи далі, щоб нова небезпека не прийшла більше так несподівано. А вдячні дубичани дали новому поселенню ім'я свого мудрого порадника.

З тих пір більше ніхто не брав води з тої криниці, хоч і не вихшла вона дотепер. Вважали її залятою. І горі буде тому, хто урушить з її дна важкий камінь, покладений туди у давнину мудрим Трояном. А криниця не висихає і в найбільшу спеку, коли не стає води в колодязях, хоч і знаходиться на пагорбі, а глибина її — всього на три лікті.

Багато води сплигло відтоді. Виросла ціла вулиця і на колишньому валу і зветься тепер Навалком. З часом люди перестали боятися великої води і почали будуватися і по другий бік валу. Тепер та вулиця зветься Завалівка.

Більше нікого не турбувала велика вода, хоч і вирвалася перед самою царською війною раз із криниці. Але села вже не затопила, хоч риби дядьки наловили по городах багато.

Недалеко від Троянівки є села Янівка та Соф'янівка. Їх, кажуть, заснували старші Троянові брати, які не захотіли коритися волі меншого брата. Але то невеликі села, а Троянівка була колись містом.

ТОРЧИН

Старі люди розказують, що колись головним конюхом у Луцького князя був якийсь Торчак. На старість він купив собі землю з невеличким поселенням, обвалував — став городок. І ще з того часу почали звати його Торчином.

ЛИПНО

Перш¹, де село топіра², хуторець малейкій був. А коло тих хатей тоді липи росли. Дей ідного разу монголи ішли сюдою. То оно³ їх зобачили⁴ люди, як зачали утікати. А дитя якесь, що гралося в піску, як той гвалт зобачило, злякалося і втекло хутко на липу.

Хутір спалили, але той хлопчик на липі живий зостався.

На згарище ніхто не вернувся, десь у гинчому⁵ місці побудувались.

¹ Перш *діал.* — спершу, спочатку

² Топіра *діал.* — тепер

³ Оно *діал.* — як тільки

⁴ Зобачили *діал.* — побачили

⁵ У гинчому *діал.* — у іншому

А той хлопчик, як виріс, пішов у військо, щоб татарам одомстити. А як вернувся, то коло тих лип поставив першу хату на старому місці. Коло нього й гинчі люди побудувалися. Стало село. І не в одному селі не було так липно, як тут. Тим то його й назвали так.

ЗАЛІСОЧЧЯ Й ГОРЯНІВКА

Було то дуже давно, ще до татарської навали. Жив десь на долах, близько чи далеко, того я не чув, один чоловік. І щось йому дуже допекло. Та так, що не міг далі там залишатися. А може, й не хотів, бо між людьми всяке буває. Досить того, що забрав, що міг взяти з собою, і пішов світ за очі.

Ішов тією дорогою, що ще за київських князів була. Ну, так той чоловік йшов день, йшов чи їхав другий. Довго й нудно їхав через ліси та болота. Та й стомився. Став відпочивати.

Відпочив. Роздивився — гарне місце! Землі родючі, поряд річка, ліс. Не захотілось йому далі їхати. Побудував сяку-таку хатину та й залишився тут жити. Біля нього осідали інші люди і почали господарювати.

Але скучив чоловік за ріднею, вирішив її провідати і про себе вістку подати. По дорозі зустріли його князівські дружинники та й питають:

— Де ж ти живеш, чоловіче? Як називається твоє село?

— Нема тут села, а я онде, недалечко, з-за лісу.

А вони чи не дочули, чи конче треба було якось те село записати, та й записали Залісочче.

З часом над'їхав сюди і сам князь. Сподобалась і йому ця місцина. Наказав збудувати тут княжий двір. Цей куток і зараз Дворцем зветься. Відтіснив він селян з родючих земель на глини з північного боку від колишнього поселення. О, там-то вони горя й скурали. І назвали нове поселення Горянівкою.

Не одна то сотня літ минула. А села наші Залісоччям й Горянівкою й зараз зветься.

МОРОВИЦЯ У ВОЛОДИМИРІ

Колись Володимир-Волинський був такий великий, що звалище сміття володимирського знаходилося аж біля Літовежа. Там було велике провалля, в яке зсипали сміття з усього міста.

Одного разу виріс на тому місці великий паскудний гриб.

А йшов якось батько із сином з міста додому, хлопчик побачив

того гриба і оно воднуть¹:

— Тату, давай я зіб'ю його.

— Ні, — каже батько, — давай ліпше подождемо, що з нього виросте.

Через якийсь-то час знову вертаються батько з сином тою самою дорогою. Хлопець ізнов забіг подивитися на того гриба. А гриб уже йому по пояс. Вернувся він до батька, став просити:

— Тату, ходи звалимо того гриба удвох, бо сам я вже не можу.

Пішов батько, подивився.

— Е, ні, — каже, — то треба сказати про те чудо князеві.

Приїхав князь, подивився і поставив варту коло того гриба, щоб ціхто його не забрав чи не знищив. А військо ще у князя велике було на той час, було кого й коло гриба поставити.

Гриб росте й росте, вже в людський ріст виріс. Хотів одного разу хлопець, що першим його побачив, підійти до того гриба ближче, — куди там! Вартові й близько не підпускають.

— Ех, — думає хлопець, — був би знав, що таке буде, збив би того гриба й батька не питався!

От ріс той гриб, ріс та й лопнув. А з нього вилетів птах не птах, змій не змій — стала всіх моровиця морити. Прилетіла одного разу та біда під вікно того чоловіка, що не дав синові гриба знищити. Каже: — Вставай, Бартошу, буде кварта меду по грошу, та не тобі уже пити.

Згадав чоловік, як не давав синові гриба збити, а на ранок і вмер.

Дійшла тая біда й до князя. Викосила півміста. Не стало кого і в дозир посилати. Згадав князь, як колись він послав людей гриба стерегти, та й заплакав. Бо хто думав, що через того гриба не буде кому й землі боронити.

Прийшли татари, запалили місто, пограбували людей. Та так воно більше і не піднялося, щоб аж до Літовежа доходило. А літовежців от і тепер звать чогось-то володимирськими міщанами.

ТАТАРСЬКЕ ЗІЛЛЯ

Колись давно лепеха у нас не росла. Її завезли сюди татари. Подейкують старі люди, що в овес для коней нападники додавали того, що в нас зветься лепехою, а в них будьби-то аїром. А воно ж маленьке, дрібненьке. То кінь навіть, коли овес їсть, то воно в ніздрі

¹ Воднуть діал. — в одно

позалітає. От і кажуть, що то, коли татари поїли коней коло води, зілля насялось. Воно й росте переважно понад берегами. Серед болота його не дуже, хоч скільки вже літ тому буде, і вітер розносить, і з водою могло насятись. Але ні, чогось таки біля берега більше росте...

В нас то в більшості кажуть на нього „лепеха“, але не пам'ятаю, вже де, а колись чув я, що кажуть і „татарське зілля“.

ЗАЧАРОВАНИЙ ЛЬОХ

Це було давно, ще за часів кріпаччини. Ген там, де зараз височіє у Боремелі старе замчисько, стояв колись розкішний панський палац. Жили там пани Чацькі, а в них була наймичка Мелашка з маленькою дитиною.

Якось у Великдень, ще й сонце не сходило, вийшла Мелашка з дитиною в двір і бачить — стоїть серед двору панського красивий великий льох, ще й двері до нього відкриті. Що за дивина? Раніше його не помічала жінка. Зайшла у льох — ще дивніше видовище постало перед нею. Все у льосі світилося, а на скринях, столах лежала сила-силенна всякого багатства — золото, срібло, самоцвіти...

Посадила Мелашка дитину на стіл, а сама кинулася збирати коштовності в запіл. Назбирала, побігла до хатини, щоб висипати і знову вернутися. Та коли вийшла у двір — льоха немає. Мовби крізь землю провалився. Бігла, плакала бідна удовиця, все гукала свою маленьку донечку, яку лишила в льосі, та дарма. Ніяких слідів від льохи у її дитини не було.

Пройшло багато днів. Мелашка все побивалася за дитиною, розпитувала людей. Ніхто нічого достеменно поради не міг. Та одного дня зайшов до неї за милостиною старенький-старенький дідусь. Обдарувала його Мелашка та опісля почала розказувати про своє горе. Вислухав дідусь її і порадив:

— Вийди, жінко, знову у таку саму пору на Великдень у двір. Стоятиме льох — зайди, побачиш свою дитину, візьми її і хутко вертайся назад, не оглядаючись. Тільки ж пам'ятай, не оглядайся, бо знову матимеш лихо. Цей льох зачарований.

Послухалась Мелашка дідусевої поради. Точно о такій же порі на Великдень вийшла вона у двір і побачила — стоїть льох. Убігла швиденько Мелашка у льох, а там сидить на столі жива — живісінька її маленька донечка і грається коштовностями. Якби нічого й не трапилось.

Забрала Мелашка дочку — і з льохи. Все зробила так, як радив дідусь.

Але дитина незабаром захворіла і через деякий час померла. Гірко плакала вдовиця, клянучи свою долю і той зачарований льох.

Але слізьми горю не зарадиш, і наступного року на Великдень вийшла вона у двір і знову побачила — стоїть льох. Гірко заридала:

— Щоб ти провалився на віки вічні! Через тебе моя дитина пішла навіки у сиру землю.

Раптом похитнулася земля, провалився льох, а з ним і Мелашки не стало. З тих пір і понині льох той не появляється. Прокляла його Мелашка.

ЛАСКІВ

Колись давно, коли ще й дідів наших на світі не було, стояло наше село над річкою Бужанкою, в тому місці, де тепер затока. Тоді воно звалось Краснопілкі.

Але прийшли турки, прийшли татари. Люди розбіглися по лісах, село спорожніло. Пограбувала орда, що могла, а там запалила з краю в край — все до тла вигоріло.

З часом, як пошесть відійшла, помаленьку по двох, по трьох люди почали вертатися назад на згарище. Заходилися коло нових хоромів. Возили волами ліс, розбирали старі пожитки, що там до решти не згоріло.

Аж одного разу приїхав якраз на ту роботу якийсь-то пан чи боярин. Подивився, як люди мучаться на попелищі. „Негоже, — каже, — на згарищі нове село будувати. Де татари раз вогнем місце позначили, не пошкодують і вдруге. Перебирайтеся на мої землі“.

Збудували погорільці своє село на новині і назву дали йому іншу, щоб коли вертатимуть татари з даниною від угрів, не змогли впізнати, що це ті самі Краснопілки, де дісталось їм по дірці від бублика. Так воно й сталося.

І стоїть наше село на цьому місці ще з тих часів. Як назвали його тоді Ласків по тій причині, що з панської ласки збудоване воно тут, так Ласковом і дотепер воно зветься.

ЗВІДКИ ВЗЯВСЯ НА СВІТЯЗІ ОСТРІВ

За давніх татарських часів стала полонянкою вродлива поліська дівчина. Був у неї коханий — хоробрий витязь. Кинувся він її визволяти. Вихопив з ворожих рук, підняв на сідло і помчали удвох у шацькі ліси. А орда — за ними. Ось-ось, здається, доженуть. Раптом перед втікачами розлилося озеро. Що вдієш — вирішили перепливати. Посадив хлопець наречену в сідло, коня за гриву — й пірнули у хвилі. Та посеред озера на глибині кінч почав тонути. Ще б трохи й поглинула

Звідки взявся на Світязі острів

б усіх голуба стихія. Та врешті змилюстивилась рідна земля над любов'ю і мужністю: піднялася з води островом. Побачили те диво татари — не зупинились, пов'язали плоти і попливли вперед. Ступили на сушу і адивувались: живої душі тут не застали, тільки два дерева виросло — липа і явір. Липа — з нареченої, а явір — з її мужнього оборонця.

ДІВОЧА ГРЕБЛЯ

Всім відомо, що колись татари під командою султана Нуреддина вдерлися на Волинь, спалили міста Кременець, Дубно, Луцьк. Пограбували вони і наше Берестечко, взявши в полон багацько молодих і продливих дівчат.

Та розказують, що полонянки воліли краще загинути, ніж віддатися басурманам. У бору, біля Шведихи¹, татари їх закатували і трупами вимостили собі переправу через грузьке болото. І дотепер це місце люди називають Дівочою греблею.

МАРУСЯ-ЯГОДА ТА ІВАН-ДУБ

Сталося це ще тоді, коли востаннє напали на нашу землю татари. Тоді і виріс на березі Глибоцького озера оцей дуб, що в осінню сльоту прикриває своїм листям червоні ягоди. Кажуть, що калина на кремезному стовбурі — то дубова наречена. Та й дуб — зовсім не дуб, а хлопець Іван, який загинув од власного меча. Але давайте вже про все по порядку.

Довгі дні і ночі блудила нашими лісами татарська орда. Палили вогнища, остерігались вовків. А їх багато розплодилось тоді на людських трупах. Із двох боків дорогу татарам перерізало болото, а з третього було село, яке вони раді були б обминути, аби знали іншу дорогу. А чутки про те село блудили Чорним шляхом одна від одної страшніші. Казали, що живе в тому селі німий хлопець Іван, що має нечувану силу і сам собі викував п'ятипудовий меч. Інший того меча і з місця не арушить, а він як візьме його в руку, то за раз може сосну зрубати. З ним навіть по дрова в ліс ходить. Зітне кілька дерев, одне під одну руку, друге під другу — і суне до хати. А як зачув про татарів, тепер кожного дня коло броду перед селом на них пильнує.

Може, були б вороги і зовсім те село проминули. Але одного дня прийшов за Іваном чоловік, просив витягнути з болота корову, що

¹ Шведиха — урочище

Маруся-ягода та Іван-дуб

вистригла по саме черево. Довго сердився Іван, все махав руками та на той берег все щось показував, не хотів іти, але таки вмовив його той чоловік, чи, може, так хлопець його чогось пошкодував. Пішов.

Татари, як побачили, що не сидить Іван коло броду, тут же накинулись на село голодними звірами. Пограбували, пустили з вогнем і з краю в край. Горіли людські хати, корчилися у вогні скрипучі колоди¹ над колодязями. За диким ревом худоби і галгаканням ворогів не чути було ні жіночих голосинь, ні криків дитячих. Село доживало свій останній день. Тільки красуню Марусю забрали вороги з собою, в неволю.

Як міг, оберігав її німий Іван, хоч і знав, що він їй не рівня. Але навіть глянути при ньому ніхто не смів на дівчину. Тому в час біди Маруся тут же згадала про свого охоронця. „Іва-не-е... Іване!“ — кликала крізь сльзи. Стоголосю луною повторювали той клич сосни. Сполохалися татари, як почули це ім'я, пришпорили коней, та могутній велетень, прокладаючи мечем собі дорогу, вже ішов на перехват разом із чоловіком, якому рятував корову, то він почув Марусин голос. З цілого села їх залишилося живих тільки трое.

Догнали ординців, коли ті напували коней. Не дав їм Іван ні отямитися, ні в сідла скочити. Закипів бій. Полилася ворожа кров, носпалася татарські голови, як град на битую землю.

В шалі битви хлопець все ще сподівався побачити десь близько Марусю. Але коли бій закінчився, порубане дівоче тіло лежало неподалік від кущем калини.

Підняв її хлопець на руки, та так разом з нею і впав на приставлений лезом до грудей меч.

Навесні, коли зійшов сніг, вибився із землі міцний дубовий пагін із червоною цяткою на листочку. На друге літо на місці листочка стала гілка, а з неї піднявся калиновий пагінець. Відтоді й росте кущик із дубового серця і щоосені спалахують на ньому краплинами крові червоної квіти. А люди звуть ті два дерева Іваном та Марусею.

Шумить над озером вітер. Рве на клапті високо напнуте небо, шарпає молоді дерева. Тільки Іван-дуб стоїть непорушно, як і двісті, і чотириста років тому. Береже пам'ять. Затихло біля нього Марусині квіти. А вітер шумить і шумить у соснах. Вітер страшної біди.

КАЛИНА—ДІВЧИНА

Було це за давніх часів, ще тоді, коли на українські землі шугали чумаками татарські орди. Наче смерч, налітали вони на села і нищили

¹ Звід діал. — те саме, що й журавель, яким тягнуть відро з колодязя

все дотла.

Надворі була вже осінь. Але ще було досить тепло. Лише прозорі ситі „бабиного літа“ й нагадували про осінню пору. В такий час люди люблять ярмаркувати. Як неділя, то тільки старі та малі залишаються дома, а то все іде на базар.

Так було і на цей раз. А крім стариків та дітей, завжди залишалася в селі ще сирітка Килина. Не було в неї нічого продавати, ні за що купити, бо за матір була їй земля-ненька, а за батька — ліс предковичний. Поки була мала, то так і росла в лісі: то з деревами мову веде, то з птицями голосок підбиває. Зате коли виросла, не було в селі дівчини ні кращої, ні добрішої од неї.

... Вже сонечко тулилось до землі, а людей з ярмарку все не було. Раптом на сході загуркотіло, долинули тупіт і крики, піднялася чорна хмара куряви над шляхом.

Татари! Через деякий час вони вже порядкували в селі. Половили стариків, позабивали в колодки, оселі спалили, а дітей погнали з собою.

На ранок почалася розправа. Одна за одною скочувалися сиві голови в зелену траву. Побачила те Килина. „Що ви робите, нелюди?“ — заголосила. І вже рука ката звелася й над її головою. Але тут же й зависла. Здргнулась перед синім полум'ям очей і небаченою слов'янською красою.

Повели вороги дівчину лісами-борами.

Не було в Килининій голові думки іншої, ніж помститися. Тож, коли вороги позасинали, перепалила вона на вогнищі мотуз, яким були скручені ззаду руки. Не чула навіть, щоб пекло. Вийняла в одного татарина ножа з піхов і садонула вожакові в серце. Та не судилось дівчині втекти. Сторожа, що стояла довкіл табору, тут же зловила її.

А на ранок чекала кривава татарська розплата. Ще до схід сонця повели її на високу піщану гору... Глянула Килина на небо, де в муках народжувався новий день, вмилася рососою з гілок соснових: „Прощайте!“ І бризнули червоні гарячі краплі на холодний з ночі пісок.

Голосила травами шовковими земля-мати. Грізно зашумів сосновий бір, знявши на крила наполохане птаство. Вовки і ті завили тужливо і протяжно. Так прощалася земля з найкращою своєю квіткою.

Надійшла весна — і на тому місці потяглися до сонця молоді зелені пагони. В травні налилися лебединим цвітом, а на осінь забагровіли червоними ягодами, схожими на краплини крові. А люди назвали той кущик Калиною.

ЯК ЖІНКА РОЗПРАВИЛАСЯ З ЛЮДОЖЕРОМ

Страшне лихо діялось на нашій землі, коли приходили татари. Що де бачили, все тягли за собою, що хотіли, те робили з людьми. Як

що не вгодить татариніві, не зносити тому голови та й легкої смерті неж марне чекати. Татарин не вб'є просто, як на війні вбивають, а відрубася голову та й наниже на кіл перед хатою, чи в вогонь кине і не дасть звідти живцем вийти, поки людина повністю не згорить. А то розповідають, що був колись серед тої нечисті навіть справжній людожер, що їв дітей малолітніх.

Зайшов він одного разу до хати самітньої жінки. По хаті двоє дітей бігає. От він уже сів, наказав поставити казан з водою в піч і чекає, доки вода закипить, щоб їх ошпарити та з'їсти. Жінка, як побачила, що він нічого не шукає і з дому нічого не тягне, зразу догадалась, що то, мабуть, і є той людожер, про якого вона чула. От він куняє перед піччю, а вона подає дітям знаки, щоб до сусідів утікали. А сказати боїться, щоб той татарин не зацідозрив чого. А діти сидять — нічого не розуміють, бо ж ніколи раніше мати не випускала їх зими надвір босих. Бачить жінка, що нічого не буде. От, коли татарин взяв й добре задрімав, вхопила вона казан з окропом з печі та прямо людожерові на голову. Заткнула рога онучею — та й другий казан на його. Там він і збарабанився. Викопала жінка яму під піччю, кинула його туди, землею добре присипала, то так ніхто й не догадався, поки татари не пішли зовсім із села. Тільки тоді виволокла його з-під печі та викинула труп собакам. З тих пір дізналися люди й про жінку, яка власних дітей уберегла і на все село напасті не накликала, бо якби потім татари про те дізналися, нікого б не пощадили.

ПЕЧИХВОСТИ

Ще з тої пори, як нападали на нас татари, осталася ся назва — Печихвости. Оказія, яка тут сталася одного разу, надовго заказала їм дорогу до села. А жителі в пам'ять про це зберегли таку дивну назву.

Наші люди чули, що виробляли татари, коли нападали на другі села. Як застануть усіх в селі, то божа воля твориться. Тож і ховалися, де могли, по лісі. Але, як тільки почнуться перші заморозки, дощі, то те ти сховаєшся, мусили вертатися додому.

Татари ж робили дуже хитро, щоб людей із села не випустити. Підійдуть до села увечері, кругом обступлять, оцінують, а на ранок вже хазяйнують у селі.

Тож наші люди, в основному жінки, як тільки побачили, що татари оціпували село, — зразу й переполопилися. Але згодом чоловіки зібралися на раду і склали такий план, що як тільки обступлять, прорватися в одному місці і втікати в ліс.

Татари село обступили, а наші мужики позганяли докупи всю худобу, волів позапрягали в ярма по двоє і ярма позв'язували докупи, щоб недалеко одне від одного. Поприв'язували до хвостів бляшанки з

смолою і в один мент підпалили. Тікаючи від вогню, воли кинулися на татар.

А коли почало їм пекти у хвості, оскаженіла худоба почала топтати татарське військо. Добрий шмат татарви покололи рогами та втоптали. А хто уцілів, повтікали і більше в село не заходили. А воно з того часу так Печихвостами й зветься вже якихось чотириста чи може сімсот літ. Бо невідомо про яких саме татар таке розказують.

ЖИВИЙ ВОГОНЬ

У нас довгий час все якийсь вогонь ходив. То навіть і не так давно, бо й ми це вже бачили. Мабуть, років десять усього минуло, як його вже зовсім не стало чути. А то бувало чудо робив. Люди вночі надвір боялися вийти. Може на порозі перейти і в хату не пустити.

Один наш хлопець ходив до дівчини в Шлапань. Аж одного разу бачить: іде той вогонь прямо на нього. Він убік — і той вогонь за ним, він у другий — і вогонь туди. І так до самого ранку тримав його на порозі в тої дівчини, а в хату не пустив. Уранці ж десь як крізь землю провалився. Тільки півні заспівали. Вже його й не чути.

Він, казали, часто до тої дівки під хату приходив. Їй, кажуть, скатертину треба було розстелити і пояс червоний розкласти, то він би розсипався золотом. Їй і казали люди те зробити, але вона побоялася вийти сама вночі.

По-різному про це говорили: одні кажуть, що це коморник, як помре, то мусить вогнем одходити, така йому на тім світі кара за неправду, то знов казали, що це золото ходить. Але діди найбільше казали, що коморник.

І дійшло вже якось до того, що жити не давав той вогонь нікому ні в Хоцуні, ні в ближніх селах. То хлопці з оружжям до нього ходили. Зібралися всі гуртом, вийшли на міст, де він найчастіше переходив. Коли йде. Вони ружжя на нього наставили, а він і каже:

— Поки я вас не чіпаю, то й ви мене не чіпайте...

Злякалися. Хай тобі лихо! Так і прийшли ні з чим.

А йшли раз музиканти, батько з сином, на друге село на весілля грати. А він знов став на мості — і хоч ти плач. Що вони тільки не робили: і молилися, і так його просили, — не поступається. Бачать, що вже ніяк на весілля сьогодні не попадуть, то батько й каже: „А давай заграємо. Може, в селі почують, то хоч знатимуть чого нас нема“.

Заграли. А він постояв, послухав, потім забрався і пішов десь. Довго його після того ніде не бачили. Спокійно стало в селі. А то, кажуть, мабуть, йому музик закортіло, а бачив, що в тій хаті скоро весілля має бути, то він туди й ходив до тої дівчини.

РОЗРИВ-ТРАВА

Є така трава, що як кинеш її на воду, вона не за водою, а навпроти пливе. То і є розрив-трава. Як косиш сіно, то як де така трава найде на косу, то коса геть розсиплеться. Тоді, кажуть, розріж мизинного пальця і поклади тую травину в рану. Поклади, щоб там заросла, і тоді вже якого схочеш замка відімкнеш.

Але чоловікові самому та трава рідко попадається. То черепаха її добре знає. Сама вона не може ні від якої біди вборонитися, то їй і дано одній ту розрив-траву знати.

А хто вже хоче мати ту розрив-траву, то шукає черепашаче гніздо з яйцями. Обтикає його патичками, щоб черепаха не могла долізти, і жде. То вона ту траву знайде, туди кине, то тії дрючки, як солома од вітру порозлітаються.

Колись і в нас ходив тут з Черська один несамовитий. То, бувало, і кавруки¹, і ковбасу в торбі носить. Милостині він не просив. То все казали, що то йому його батько ту розрив-траву в долоню зашив, щоб він менше на світі мучився. То будуть й замки, й двері цілі, а ковбасу аби тільки повісив в коморі, так за ніч десь і подівається.

ЗМІІНА ВІДПЛАТА

Пішов колись парубок шукати воли, коли бачить: гадюка здоровенна така за ним лізе. Він тікати, бо зроду такого не бачив. Бачить, що гадюка от-от наздожене, зняв ремінь, накривив на нього хліба, вона коло того хліба і зупинилась. Глянув — аж до неї з усіх боків гадюки злазяться. А вона лежить на ремені. Попіднімали вони до неї голови — як ліс стоять. Взяла вона крихітку хліба, тоді ті менші й собі по крихітці взяли та й розлізлись.

Зліз хлопець з дуба, забрав пояс, дивиться — аж вони знов за ним женуться. Ну, думає, тепер з'їдять. А вони його як лісою облягли. Коли бачить, старша знайшла нору і полізла в неї.

Повилазило з тої нори гаддя видимо-невидимо. Почали землю з нори виносити. Стала нора така велика, що й сам би туди вліз.

Дивиться далі, аж сунуть змії з тої нори кусок золота, як шапка навбільшки. Далі стане кожна на хвості, поклониться, засичить... Та й порозлазались.

А то вони йому так за хліб віддячили.

¹ Каврук діал. — сальтисон, свинячий шлунок, начинений м'ясом і засушений у сирому вигляді

ЧОЛОВІК ЗМІНИМ ЦАРЕМ

Кажуть, що колись один хлопець пішов на Івана покрівного п гриби. А то ж рокове свято, кули вужі докупи злязяться, і не годиться кажуть, в той день навіть у ліс іти. Ну от він пішов і попав у ту саму духовину, де вужі злязяться. І став вужем. Став він вужем, а кошик як поставив коло нори, так той кошик і стоїть. А вуж з нього зробився такий великий, товстий. Поліз він у ту нору, а там і поставили його начальником — царем над тими всіма вужами, що були в тій духовині.

І цілу зиму він тими вужами правив. А тії, як тільки перезимували, то й повилазили. Полізли з нори та й порозлазилися всюди, хто до хотів. А він уже мусив на місці бути, бо він цар. Управляв ними, то мусив пильнувати усього, що там є.

А вже дома по ньому журяться, що він пропав. Ну як же цілий рік нема, то вже кожен скаже, що пропав.

Але еге... Рік вийшов, той самий день прийшов — Іван покрівного. Повлазили тії вужі назад у нору та й кажуть до того, що ними правив:

— Виходьте, — кажуть, — вже, ідіте туди, де раніше були.

От він вилазить з тої нори. Так само ще вужем вилазить, бо якби чоловіком, то не виліз би. А як тільки виліз, вужева шкіра на ньому „трісь“ — і став він знов чоловіком. Дивиться: стоїть його кошик коло нори і гриби в тому кошику. Забрав він усе та й поїв додому. Приходить, заходить до хати, а тут уже здивувалися, що він прийшов: „Ой, де ж ти був та де ти був цілий рік, що ми тебе дожидали? Ох, а ми ж уже думали, що ти пропав, а ти живий. Де ж ти ходив так довго?“ А він як зачав розказувати, що попав, каже до тої духовини, де вужі злязяться, та й сам став вужем...

От, каже, і заставили мене ті вужі лізти за собою, і поставили мене царем. Там у них, каже, стіл стоїть, лампа горить, а кімната каже, така, як у хаті у людей.

ЗОЛОТА СКРИНЯ

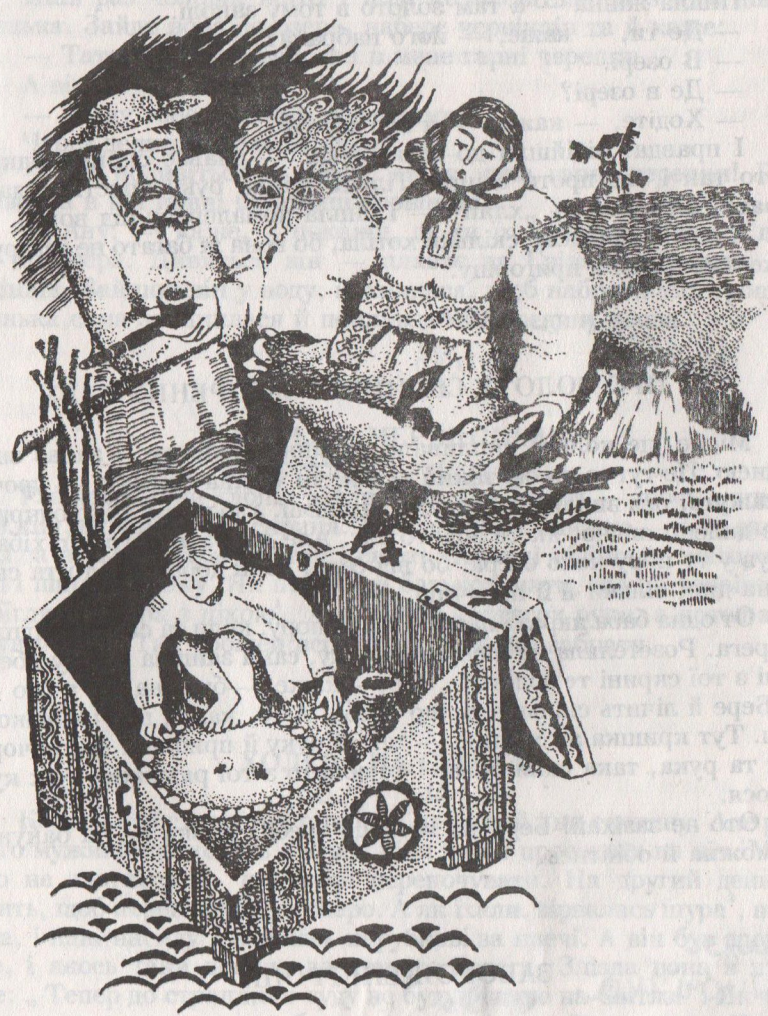
Пішла в Пульмі жінка жати з дівчинкою. Дитина ще маленька була, не так щоб помагати, от не було кому глядіти, то вона й забрала. Не стало в неї води. А там недалечко озеро. Вона й вирядила ту дівчинку по воду. І нема й нема тої дівчини. Вже й гадка кортить, де вона, чи хоч не втопилася? Коли то йде те дитя і щось в заполі несе.

— Набрала води?

— Ні, — каже.

— А що несеш?

Каже:

Золота скриня

— Черепашок набрала.

— Яких черепашок?

— А ходіте, — каже, — побачите.

Пішла жінка — а там золото в тому заплі.

— Де ти, — каже, — його набрала?

— В озері.

— Де в озері?

— Ходіте, — каже, — я вас заведу.

І правда: підійшли до самої води — плаває скриня одкрита, золото так і сяє проти сонця. Тільки жінка руку простягнула, щоб набрати, а скриня — „хляп“ — і пішла помаленьку під воду.

А дівчинка брала, скільки хотіла, бо вона ж багато не заздрувала. Може взяла там з пригорщу.

ПРО ЗОЛОТУ СКРИНЮ І ЗАЗДРЕННУ БАБУ

Місце, де колись випливала скриня з золотом, і зараз зветься Скринею. Це тут за рікою такий куток, чи можна сказати, — урочище. То, кажуть, там випливала скриня з грішми, з золотом. Віко одкриється і вже далеко видно, як те золото сяє. Але набрати його міг хіба той, що був у ту пору коло озера, бо від села, доки добіжиш, то та скриня піде на дно, тільки її й побачиш.

От одна баба якраз і наспіла на ту пору, коли та скриня підпливла до берега. Розстелила на піску рядюжку, сама зайшла у воду і бере по жмені з тої скрині те золото. „Ото, — каже, — буде на те, а ото — на те“. Бере й лічить скільки на що треба. А то, каже, ще чоловікові на бакун. Тут кришка як хляпне — так її руку й прибила. Аж почорніла потім та рука, така синя була. І те золото з тої рядюжки теж кудись поділося.

Ото не зазіхай! Бери на все, що треба, тільки не на бакун, без того можна й обійтись.

ЗАВОРОЖЕНІ ГРОШІ

На Татарській горі йшло три чоловіки з ликами, аж дивляться — щось блищить. Один побачив — побіг, а ті й собі за ним слідом, а то гроші з-під землі вийшли пресушуватися. Якби один біг, то, може, вони були б на місці лежали. А вони, як зачали усі бігти, то ті гроші й поховалися. Почали вони гребти пісок на тому місці, то знайшли шість карбованців, а ті решта встигли вглиб закопатися.

ЗАВОРОЖЕНИЙ СКАРБ НА СВІТЯЗІ

Жав раз чоловік жито у полі коло Світязя. А з ним дівчинка маленька. Зайде вона до озера, набере червінців та й каже:

— Тату, а подивіться, які в мене гарні черепки.

А він:

— Та ну тебе з твоїми черепками!

Через деякий час вона знову:

— Та подивіться ж, тату, які у мене гарні черепки! Глянув чоловік, а в неї повні пригорці червінців.

— Ану, — каже, — покажи, де ти їх набрала. Вона й повела його до озера. Дивиться він — плаває на Світязі скринька, повна червінців. Зайшов він у воду, нахилився, щоб набрати тих грошей — скринька сама зачинилася й попливла на середину озера.

КОТЕЛ З ЧЕРВІНЦЯМИ

Раз коло Луки хлопці пасли гуси. Але бачать — щось пливе: кіш — не кіш, скриня — не скриня. Аж підпливає ближче — а то залізний котел, а в ньому червінці так і сяють. Хлопці підійшли, нагорнули в запіл і пішли додому. Як побачили батько і мати, що це червінці, так і побігли до озера з ціхою¹. Але тільки протягли руки, а котел зараз і пірнув у воду. Тих грошей всіх ніхто не може забрати.

ХОЛЕРА НА СВІТЯЗІ

Колись був страшний поморок на людей і на скотину. Але раз до одного мужика приходить ввечері ніби пані і проситься на ніч. Мужик довго не змагався — дозволив переночувати. На другий день пані просить, щоб перевіз її через озеро. А як їхали, зірвалася шура², побила човна, і пані насилу вчепилася парубкові за плечі. А він був здоровий дуре, і якось таки доплив до другого берега. Злізла вона з нього і каже: „Тепер до страшного суду не буду більше на Світязі“. Як тільки те сказала, мигнула, наче блискавка, — і десь її не стало. Через те холери на Світязі більш ніколи не було.

¹ Ціха діал. — великий мішок

² Шура діал. — буря

Колись давно поставив чоловік нову хату в Пульмі. Але що за біда: полягають спати в хаті, а попросінаються рано, дивляться — лежать надворі, хтось з хати повиносить. А то раз прийшов до них поводитир з ведмедем, бачить — хата нова, велика, став проситися на ніч. Хазяїн каже:

— У нас не можна ночувати, у нас неспокій.

— Як неспокій? — не розуміє той.

— А так, — каже, — полягаємо спати в хаті, а повстаємо надворі.

Тоді той каже:

— Коли так, то йди до коваля, зроби шкобля — прив'яжемо ведмедя коло дверей.

От прив'язали того ведмедя і полягали спати. Аж уночі той, що приходив і виносив їх з хати /водяник, мабуть, то був/, приходив до дверей — та так і покотивсь на ведмедя. Почали вони боротися. А поводитир каже до хазяїна:

— Чи ти чуєш, що там робиться?

— Як, — каже, — не чути, чую.

Боролися вони довго, аж півні заспівали. Тоді той, що приходив якось вирвався і пішов. Але з тої пори більше не приходив і людей з хати сонних не виносив.

Аж якось поїхав той чоловік на озеро, на Світязь, по рибу. Ловить, коли чує — хтось йому з води каже:

— Ну, Грицю, маєш гарну кицю!

Згадався чоловік, що то натяк на ведмедя та й відказує:

— А чого ж, — каже, — маю. А як риби наловлю, то й іще таку куплю.

А воно каже:

— Нащо тобі друга, буде з тебе й тої... Не жалій, — каже, — що хату нову поставив, розверни хату і піч розбери. Там під піччю є така сума, що буде й тобі, і дітям твоїм.

А це багатий чоловік утопився колись у Світязі і ходив навідуватися до своїх грошей. Дуже шкода йому було тої суми. Розвернув чоловік хату і піч, дістав ті гроші та з того й жив.

ОЗЕРНИЙ ДЗВІН /А/

Ловили два мужики неводом рибу коло острова. Затягли невода, еге, чують: щось дуже важке до нього потрапило. Мучились вони, мучились... насилу того невода витягли. Дивляться — а то дзвін, і то такий... великий.

— Давай, — каже один, — віддамо до церкви.

— Ні, — каже другий, — щоб я так намучився, та віддав тепер андарма, не буде того. Давай, — каже, — краще завезем до корчми та проп'ємо.

Тільки він те сказав, дзвін забрався і пішов назад в озеро. Тільки його й бачили.

ОЗЕРНИЙ ДЗВІН /Б/

Колись ще за старих часів витягли рибалки неводом дзвона. Поставили його на льоду, стали радитись, що з ним робити. Порадили раду і кажуть:

— Подаруймо церкви.

А жид-орендар почув те і ніяк не хоче задарма віддати. Давай вони сваритись. А як міцно засварились — лід як лясне! І дзвін пішов на дно.

З тої пори ні разу вже його не бачили, тільки чути буває, як щось гуде під водою.

ЯК ДЯДЬКО СОМА УПІЙМАВ

Соми бувають у Світязі без кінця, без міри. Раз якось чоловік напував воли на шнурку, а сом як вхопить його за ногу. Воли злякалися та як рвонуть до берега, та і витягли того дядька разом з сомом.

ЯК ВОВКУЛАКА СОКИРУ ПОНІС.

Чув я таку мову, чи правда, чи ні, не знаю.

Їхав чоловік і тримав за поясом сокиру. І перебігає його вовк. А він сю сокиру вихватив, хотів його вбити. І кинув на вовка. А вовк — сокиру в зуби і поніс.

Але впосля¹ той чоловік десь був на базарі і зайшов заночувати до одного чоловіка. Аж дивиться — в того його сокира лежить під лавкою. Питає:

— Де ти її взяв?

¹ Впосля діал. — потім

— А пам'ятаєш, — каже, — як ти нею в мене кинув, як я був вовкулаком? А я її взяв.

ПРО ВОВКУЛАКУ / А /

Чув я таку байку. Їхав чоловік і тримав за поясом сокиру. Аж тут перебігає його вовк. Сів поперед волів і не вступає з дороги. Воли назад. Але ж чоловікові в ліс треба, а не додому.

— Ні, — думає, — таки я з сокирою тобі раду дам.

Прив'язав воли до дуба, вирубав кияру доброго — і до вовка. Підходить ближче — вовк сидить і не тинеться¹.

Вже чоловікові й страшно стало, боїться ближче підходити. Взяв сокиру та як попустить в того вовка. А вовк — за сокиру, і в ліс... Поніс ту сокиру.

Але впося той чоловік був десь-то на базарі і зайшов заночувати. Аж дивиться — лежить його сокира під лавкою. Питає хазяїна:

— Де ж ти її взяв?

— А пам'ятаєш, — каже, — як ти нею в мене кинув, як я був вовкулаком? А я взяв у зуби і поніс. То ж то вона і є.

ЗНАЙДЕНА СОКИРА

Розказували й таке... Розказував один дядько з Сушична².

Їхав він лісом, віз дрова. Його перейшов вовк, сів на дорозі й сидить. Кінь хропе, вухами стриже, готовий от-от поносити³. Тоді ні воза не врятуєш, та й самого пішого вовки як бач⁴ розірвуть. То той дядько, не довго думаючи, — та сокирою по тому вовкові. Але не попав, не докинув просто. А вовк за тую сокиру в зуби і десь поніс.

Десь через рік ішов той чоловік через Запруддя⁵. І зайшов до дні⁶ хати до колодязя⁷ води напиться. А там у дворі дядько рубав

¹ Тинутися діал. — зрушити з місця

² Сошично — село в Камінь-Каширському районі, сусіднє з Личинами, де зроблено запис

³ Поносити — перейти на шалений галоп, після якого кінь в упряжі стає некерованим

⁴ Як бач — вживається на Західному Поліссі у значенні „у ту ж мить“

⁵ Запруддя — сусіднє з Сошичним село

⁶ Дні діал. — одної

⁷ Колодязь діал. — колодязь

Розвінчаний вовкулака

дрова. Стали, розговорилися. І той пізнав свою сокиру. Та й питає:
— Де ти взяв сюю сокиру?

А другий і одказує:

— А, то ти? А нащо ж ти по мені нею кидав? Ліпш би ти мені кусок хліба кинув, бо я їсти хотів. Я так три місяці вовком по лісі ходив.

І люди з Запруддя казали, що того дядька три місяці ніхто не бачив. А як питали в жінки, де її чоловік, вона нічо⁷ не казала, тико⁸ мовчала.

ЯК ДЯДЬКО З ВОВКОМ ПОЛУДНАВ

У лісі вовки бувають різні: бувають справжні, а бувають і поробляні з людей. Як відьмар розсердиться за що-небудь на чоловіка, то й пошле його вовком. І на скільки літ задумає, стільки той неборака мусить і виходити.

Вовки приймали такого чоловіка до себе, хоч за вовка його й не мали. М'ясо вовки їли самі, а кров віддавали вовкулаці. У кожній зграї такий міг бути тільки один, більше не приймали.

Давно ходила у нас у селі поговорка про 'дного чоловіка, що мав латку поля біля лісу. Як тільки доводилося його орати і сіяти що-небудь, усе з ним траїлялася там якась оказія. То кінь утече разом з плугом і дядько мусить залишити воза з мішками в полі на цілу ніч. То торба з полуднем пропаде. Боявся він тої латки поля, як чорт ладану. Хотів навіть продати, але ніхто купувати не хоче, бо знають, що то не зовсім певне місце.

Дядько здогадувався, що кінь тікає з поля, бо чує десь близько вовка, а от куди дівалася торба з хлібом, то він і гадки не мав, що й це може бути з вовками пов'язано.

Коли ж одного разу, тільки сів він полуднати, — аж із лісу прямо до нього йде вовк. Чоловік злякався, щоб не напав на коня, і кинув хутчій поперед скибку хліба. Той підняв, з'їв, підступив до коня ще ближче. Кінь хропе, вуха пригладив, а вовк сів біля нього і сльози з очей тільки — кап! кап! Так з очей і котять. Дядько віддав вовкові увесь свій полудень: хліб, сало. Вовк підійшов до торби, знайшов у ній ще й цибулину і теж з'їв. А запив сльозами.

Потім посидів ще коло чоловіка, позітхав і посунув назад у ліс.

⁷ Нічо діал. — нічого

⁸ Тико діал. — тільки

ВОВКУЛАЧКА

Поїхав чоловік по сіно на болото. Дивиться — біля стіжка два вовки. Але один побачив чоловіка і втік, а другий залишився. Під'їжджає той чоловік ближче — і другий вовк відступив, але далеко не відходить. Він сани розвернув за вітром, щоб добре було накидати сіно, коли дивиться — дитина під стійком лежить гола-голісінька, десь тільки-тільки роджена. Він з себе кожуха скинув, увертів ту дитину, сів на хуру й давай назад у село, бо ж зима, а тут дитина маленька.

Везе він її, а той вовк слідом іде. Чоловік у хату, і вовк у хату. Жінка в крик. А він каже: „Не бійся, нічого той вовк тобі не зробить“.

От обмили вони ту дитину, ввертіли. А вовк сидить, нікуди від неї не відходить. Пішли вони за людьми, привели попа чи кого там, відслужили молебінь і стала з тої вовчиці жінка. Стала людиною й каже: „Ото мій чоловік був отой другий вовк, що втік. Нас у весілля вовками пустили, а що в мене має бути дитина, не знали, і не пошкодили. Через те вона й родилася людиною, а не вовком. З того часу ми й боялися людей, через те й чоловік утік. А я мусила коло дитини остатися“.

ЛАТКА ВОВЧОЇ ШКІРИ

Будували колись майстри хату чоловікові. А всі були з чужого села. А було гаряче, вони сорочки й порозцікали¹. Бачить хазяїн: в одного так як латка вовчої шкури на грудях. От як посідали вечеряти, він і спитав, що то в нього таке. А той і розказав.

Жили вони, каже, з жінкою тихо й мирно, але теща незлюбила його так, що хотіла звести зі світу. Поробила вона йому, що став він вовком і мусив іти у вовчу зграю. Але й вовки його не приймали, бо бачили, що він вовк не справжній. То ж ходив він за вовками слідом, але сідав завше осторонь. Того, що вони їли, він їсти не міг, і так уже стоцвав, що ледь по світу ходив.

Аж колись украли вовки барана в селі. Обдерли все м'ясо, а тельбухи залишили. Кажуть до нього: „З'їж ті киші, то все тоді можеш їсти і будеш жити, як ми“. Що він не робив, як себе не силував, — не може і все. Прогнали й вовки його від себе.

Бродив, бродив він по лісі й вийшов на галявину. Аж бачить: чоловік з жінкою й дитиною. Дитині прив'язали вірвовчину до гілляки, воно собі там гойдається на тій гойдалці, а чоловік з жінкою гриби збирають. Бачить вовк, що недалеко й обід лежить. Підкрався близьенько, а чоловік обернувся й каже: „Не руш, то не для тебе“.

¹ Порозцікати діал. — порозстебати

Відійшов він тоді, сів збоку й не знає, що робити. „Ні, — думає, — щоб там не було, а треба той обід таки вкрати“. Підкрався знов, а чоловік і каже йому: „Не чіпай, то заберу тебе з собою“.

Важко йому було сидіти голодному, але таки дочекався вечора. Ідуть вони додому і він за ними. Зайшли до хати, чоловік і каже тому вовкові: „Що б тобі мої діти не робили, все мусиш стерпіти“.

Сіли їсти і йому поклали. Тут діти збіглися до столу і давай його ложками бити і скубти. Вже такий він злий став, що здається всіх би пороздирав, але нічого, стерпів.

Тоді чоловік каже: „Зачиню я тебе в хлів на ніч“. „Ну, — думає вовк, — не інакше як на ранок хоче шкуру з мене здерти“. Зачинили його між худоби. Худоба белечить, ногами його стукає то звідти, то звідти; здається, усю пороздирав би, хвоста на ранок не zostавив би в хліві, але терпить.

Якось аж над ранок, як корови вже принишкли, бо й самі не мали більше сили брикатись, знайшов він місце в куточку і там заснув. Прокинувся вранці і бачить, що стоїть над ним той чоловік, а сам він уже не вовк, а знов став чоловіком. Тільки на грудях залишилась латка вовчої шкури.

Поблагословив його той чоловік і каже: „А зараз іди додому. Якщо відчинить тобі жінка, то нічого їй злого не роби, вона не винувата й побивається за тобою. А якщо теща, можеш робити, що хочеш, то вона тобі все те поробила“.

Прийшов він додому вже серед ночі. Постукав. Відчиняє жінка. Засвітили в хаті. Сіли удвох, він їй і розказує все як було аж до того, що сказав йому той чоловік. З тим і полягали спати.

Коли вранці повставали, то тещі вже в хаті не було. Почула вона ті слова, хоч і вдавала, що спить, та й нищечком утекла з хати. Ніхто не знає навіть куди, бо більше з тої пори ніхто її так і не бачив.

РУСАЛЧИН ТИЖДЕНЬ

Була в Кашівці баба одна, Зарембихою її всі звали. Погнала колись Зарембиха гусей пасти, а пасовисько було під лісом, біля жита. Гуси йшли собі попасом, а Зарембиха помаленьку за ними пленталась. Аж дивиться баба, що гуси перестали пастися, повитягували шиї і дивляться у жито. Глянула туди Зарембиха, а там молоденькі дівчатка-русалочки у білих платтячках та з вельонами весільними так гарно танцюють. Баба так і вкам'яніла на місці. Дивиться на них і кроку ступити не може. А русалки все ближче і ближче підходять, обступають кругом. Тут Зарембиха нарешті схаменулася, кинулась завертати гуси і скоріш з того місця.

Перелякалась баба мало не до смерті. А було то якраз, коли жито цвіло. Пору ту Русалчиним тижнем називають. Тоді, кажуть,

русалки з жита виходять (а саме тоді жито й цвіте), і вже як хто попадеться їм, то до смерті залоскотує.

КРИВЕНЬКА РУСАЛКА

У нас розповідали таку історію.

Іхав один чоловік з Бужанки до Верхнова, аж бачить — біжать дівчатка, а позаду кривейка з розв'язаною крайкою. Стала вона просити, щоб той чоловік їй зав'язав. Він зав'язав. Аж глянув — нема ні дівчаток, ні тої кривенької. Десь подівалися.

РУСАЛКИ ГРАЮТЬСЯ БІЛЯ ВОДИ

Погнали ми раз овечки пасти, ще дитюками. Якраз Поклони буши, пам'ятний день. Паші ще не було. Але овець вже часом виганяли. Троє нас було. Оно бачимо: коло канави п'ятеро дівчаток таких літ по дванадцять. Пороздягнені в одних сорочках. І то на той бік канави, то на гетой¹ перескакують. Ми зразу думали, що гето дитюки які пусті пороздягались та й бігають коло води. Оно як побачили, як вони одне на другим через канаву перелітають (а канави широка така — чоловік не перескочить), догадалися, що гето русалки. Ми зайняли овечки і одним духом до хати — полякались.

То стільки всього я й бачила.

Я й ото Хотимку в магазині питала:

— Чи знаєш, — кажу, — як ті діти через канаву скакали?

— Чого ж, — каже, — не знаю. Знаю, як допіру бачу.

А Бог його знає, що воно гето таке було, бо русалок, кажуть, тільки щасливий чоловік може побачити.

ВОЛОШКИ — РУСАЛЧИНІ КВІТИ

Тепер такого нема, щоб десь русалки хлопця залоскотали, чи яка нечиста сила людей лякала, а, бувало, чого тільки між людьми не наслухаєшся. Але теє було давно, коли ще ходили по світу русалки і всякої нечисті кругом було повно.

¹ Гетой діал. — цей

Щоліта, як приходила вже їхня пора, одна русалка весь час виходила тут недалечко із жита коло села. Не раз люди її там бачили, але нікого вона не чіпала, ото хіба що вилякає кого часом то й усе. І так щороку приходила все на те саме місце.

А в одного чоловіка там біля жита хата стояла. А в нього був дуже файний хлопець. Потім люди, коли вже почали пізнавати її, то казали, що вони в один день з тим хлопцем родилися і вона була йому суджена, але померла і стала русалкою. То нібито вона до нього й виходила на Русальницю. І скільки не появиться людям з того жита, то все квітками грається та дивиться у той бік, де його хата. То й казали, що вже вона когось з гетії хати забере.

Не одне літо вона там просиділа, але якось Бог давав, що все обходилося, аж поки не став той хлопець парубком. А тоді як глянув на неї, а вона така хороша і хороше вбрана, то так як і прикипів. А на ній одежа хоч і була, але така тонюнька, що вся світилася. Як побачив хлопець її красиве тіло, так і кинувся за нею житами.

І от забрала вона його з собою. Повела полями, лугами. Ні одної ночі ні на мить очей стулити не дала. І сама все дивилася на нього, дивилася, ніби хотіла запама'ятати, все ніяк натішитися ні надивитися не могла. Не міг і він збагнути ні де він, ні що з ним.

Так минув тиждень, почалися Розигри¹. Хлопець уже геть із сил вибився. Впав серед жита і проспав аж три дні. Прокинувся — ніде нікого, тільки жито кругом, як стіна зелена. Отямився, пустився тікати. Та звідки йому було знати, що русалка не покинула його, а зовсім поруч ревно стерегла його сон та збирала на вінок квіти. Не встигло й жито підвестися за ним, як русалка з сумними зеленими очима, повними сліз, стояла вже перед ним біля самої межі. Глянула востаннє на коханий блиск синіх очей, а щоб не упустити навіки, дихнула подихом холодним — і на тому місці, де стояв хлопець, гойднули синіми головками дві квітки, бентежні, ніби погляд його очей.

А русалка розтала, як вранішній туман, і більше там не з'являлась ні на друге літо, ні на третє. Волошки ж і зараз по житі ростуть, і хоч тепер їх розрослося видимо-невидимо, русалки стережуть той цвіт, аж поки він не посивіє. І можуть залоскотати кожного, хто зірве бодай одну квітку. Але то вже інші русалки, та й волошки зовсім не ті.

ЦВІТ ПАПОРОТІ

Було то на Івана Купального. Один чоловік з Соф'янівки вельми хотів знайти цвіт папороті, бо кажуть, що хто побачить той цвіт, то

¹ Розигри — день, у який русалки повертаються до свого постійного місця

буде все на світі знати: і що було, і що буде.

Пішов той чоловік у ліс, розклав вогонь і сів чекати, коли вже дванадцята буде. Сидів він сидів, досидів уже й під північ. Аж то у лісі щось як стало вити, вітер такий знявся, що може й голову зірвати. Гілля з дерев почало осипатись. Ну таке знялося, що не передати. Десь лихий, мабуть, таке підробив.

То ледь той чоловік вибрався з того лісу. Прийшов додому ні живий, ні мертвий. Так того цвіту навіть здала не побачив. І нікому, мабуть, ліхі не давали його побачити, але кажуть, що цвіте папороть таким цвітом, як золото. А дехто каже, що таким, як вогонь, та Бог його знає, якби ж то хто бачив той цвіт.

КУПАЛЬСЬКИЙ ЦВІТ

Пас колись один чоловік корови і якось погубив їх. Прийшов у село, бачить, що не приходили до хліва, — пішов шукати. А було то якраз у ніч на Купала. Вже й спочило, а корів все не видно. Обходив той чоловік вже скрізь і вийшов на галявину. Вийшов і бачить, що вся вона світиться, як від вогню. Підійшов він ближче і бачить, що там на папороті розцвіла квітка і аж горить вся, так цвіте. Зірвав він ту квітку, поклав собі за пазуху і пішов далі. Аж то чує, що корови його полягали і говорять між собою: „Ми тут лежимо, а хазяїн наш десь ходить і шукає нас“. І з того часу почав він розуміти мову і звірів, і пташок, і трав, і дерев. Але потім якось загубив він ту квітку, чи, може, вкрав хто. А разом з квіткою загубив і той дар, коли розумів усе живе.

ЧУДО

Колись ходили нечистії з лісу, та й біда була. Кажуть, у Полицях терла жінка льон, а дитину маленьку посадила на вікні. Сама тре, а до дитини й не дивиться. Коли ж заходить у хату — бачить: не її дитина сидить, її дитина була хороша, а то сидить якась така страшна, волохата. А то лісові (хата її стояла на краю села, коло лісу) побачили, що в хаті нікого нема, її хлопчика забрали, а свого покинули на тому ж місці. То, кажуть, та молодиця з тої пори місця собі не знаходила. Все ходила по селі, плакала:

Ой людочки-голубойки,

Ой люди, ой люди!

Нема мого Тарасика,

Ой чудо, ой чудо.
Голосила бідна, голосила, поки й розуму позбулася. То знов танцювала на снігу боса і все тії слова приказувала, ніби до танцю.

НЕЧИСТИЙ БІЛЯ ВОГНЮ

Сидів чоловік у лісі біля вогню, під сало. Аж бачить, стоїть з другого боку панич в капелюсі, обернутий задом так, що лиця не видно, стоїть над вогнем.

Е, він коли не шурхне йому тим салом розпеченим у зад. То, каже, як пішов, як пішов вітром, то, може, хвійок з двадцять повалив. Добре припекло.

І то серед дня, не то щоб вночі.

ДІВЧИНА І НЕЧИСТИЙ

Пасла колись дівчина худобу, і все ходив якийсь хлопець до неї. От мати помічає: сохне дівчина й сохне, сохне й сохне. І ніби й дужа, і їсти з собою бере. Питає, що з нею, теж нічого не каже.

Ждала-ждала мати, поки вона сама признається, а тоді бачить, що нічого не буде, — пішла за нею вназирці, що то вона там робить.

Аж, каже, дивляться, а до неї виходить панич. Такий вбраний, хороший, в капелюші, ну як не має бути!

Ага, то вже нечистий до неї ходить. То вже його робота, що вона так змінилася.

На другий день мати що робить?! Бере тою, ладан і тирлич і вплела в косу так, щоб дочка нічого не знала.

От жене вона худобу, а мати знов за нею слідом.

Пригнала вона на те саме місце. Аж виходить той самий панич. Крутиться, крутиться коло неї, а підступити не може. Тут де не візьметься музика — і панич ну танцювати! Хоче й дівку взяти у танець, а доступити ніяк не доступить. Покруженим, покруженим кругом неї.

— Ех, — каже, — щоб не ладан та не тоя, була б дівчина моя. А тут як на те півень заспівав і він десь подівся.

ВИТІВКА ЧУМАКА

Зустрілися раз на ярмарку двоє знайомих. А вони колись чумакували разом і так були заприятелювали, що куди один, туди й другий. Довго ходили вони разом, а тоді як розійшлися, то літ з двадцять не бачились. Аж тут доля знов звела разом. Забралися в корчму, набрали горілки і сидять, п'ють. Пили-пили, вже й вечір настав. Аж один і каже:

— Як же то я буду тепер додому добиратися, воли мої досі до хати доходять.

— Чого ти журишся, — каже другий, — в мене під корчмою дві пари коней стоїть.

Вийшли надвір — правда: стоять дві пари коней таких білих, хороших. Попрощалися, посідали й роз'їхалися. Коли ж той, що без волів залишився, тільки що сідав у бричку — а то дивиться: уже й коло хати!

Довго не дивувався, бо п'яний, а раз приїхав, то треба коней нагодувати та в хлів завести. Пішов до клуні. Вертається — ні коней, ні воза, тільки дві березюки під хатою стоїть. А то йому той чумак так зробив, що він на березюках приїхав.

ЯК ДРУЖКО ВОРОЖБИТА ВИПЕРЕДИВ

Колись ішло весілля до вінця. І треба йти якраз понад ту хату, де ворожбит жив, іншої дороги не було. Весільні й стали казати дружкові, що така й така оказія. А він каже: „То пусте, мені весілля треба вести селом, а не городами; треба, щоб усі бачили. Маю боятися невіда чого!“ Так, ніби з гонору каже, а про те, що й він дещо знає, мовчить, не каже нікому. Родичі бідкаються: „Ой дивись, бо наробиш лиха! Скільки весіль ходить, всі ту хату обминають, йдуть городами і ніякого стида за те нема. А пустить проклятий ворожбит всіх вовками, то не до гонору буде.“

А дружко був із другого села. Там його вже добре знали, бо ліпшого за нього знахора на все село не було. А в другому селі — чоловік, та й годі.

От уже як рушили з перезовом, він і каже: „Скажіте мені, як будемо доходити до тої хати“. Йому й показали на ту хату ще здалік. Як тільки-но весілля вийшло туди, де сходились дороги, не встигли завернути у вулицю, а ворожбит уже у вікно голову виставив. Тут усі й похололи, а дружко, як глянуп у той бік, так у ворожбита роги й вирости. Молотить ними по вікні, ніяк голову назад в хату забрати не може. І так стояв, аж поки весілля назад не верталось. Завернули знов на ту вулицю, дивляться — стоїть ворожбит покірно, вже й не

старається що-небудь зробити, тільки голову на вікно поклав. Дружко й каже: „А що, стоїш, бісова личино? — Тільки головою замотав. — Знатимеш, як на другий раз голову виставляти“. Та й зробив, що десь ті роги назад поділися.

А як би був не випередив того ворожбита, міг би усіх вовками пустити.

ДІВЧИНА-ВІДЬМА

Вийшла одна жінка пізно ввечері до хліва, а там жаба корову ссе. Баба взяла та й повідривала жабі лапи. Другого дня йде дорогою дівчина без рук, зустрічає ту бабу: „Що я, — каже, — вам, дядино, такого вже лихого зробила, що ви в мене руки одібрали?“

ЧУМА В ТРОЯНІВЦІ

З давніх-давен ходила по нашій місцевості страшна смертельна хвороба — чума. Ніхто не знав, чим її лікувати, як вона передається, то й гинув люд, як мухи восени. Але раніш то якимось більше було так, що викосить-викосить та й перестане. А то завелось й надовго. Давай тоді люди шукати ради по ворожбитах.

І знайшли одного знаючого чоловіка. Каже: „Потопіте всіх курей, що є в селі, бо вона, та біда, перекидається удень чорною куркою, і в чиємусь городі погребеться, там на ранок і слабують. От зробіть-но такес, побачите, що пройде“.

Послухали того чоловіка, половили вночі всіх курей і вивезли на городецьку межу. А то верстов більш як сім од Троянівки. А там був брід на теї межі. Там вони їх і потопили. І от з теї порі назвали те місце Курячим бродом.

ТРОЯНІВСЬКІ ЛІСИ

Була колись Троянівка містом, але тоді, коли це сталося, вона ще була маленьким селом. Було тут колись багато відьом, знахарів, але не менше було й гарних дівчат. Тим то вона й славилась.

Найкращою ж на вроду за всі часи була, кажуть, теж відьмина дочка. Хто не гляне на неї, то вже очей не може відвести.

Одного разу проїжджав через село старий багатий пан чи князь,

хто його уже там відає. Їхав на полювання десь аж у Цуманські ліси. Їхав та й зупинився коло відьминої хати напоїти коней. Побачив дівчину-красуню, аж рота роззявив, ніколи краси такої йому ще не доводилося бачити. Забув, що й у літах. Почав, ніби молодий парубок, залицятися. Ловчі диву даються: що це таке сьогодні сталося з їхнім паном? А дівчина пурхнула з хати і тільки її й бачили.

Поїхав пан ні з чим, але вирішив, що б то не було, забрати її силою. Не дійшов він до Цуманських дібров, завернув людей назад, щоб через деякий час вернутися в Троянівку з цілим загonom.

Привів ціле військо і на світанку наказав обложити село так, щоб не тільки жодна жива душа з нього не вислизнула, а навіть пташка не пролетіла чи вуж не пропівз. Страшна сила народу почала підступати все ближче до хат. А дівчина побачила пана серед тих людей і зрозуміла, що то по неї йдуть. Мов мале дитя, кинулась до матері: „Мамочко, голубочко, якщо можеш, вброни мене!“

Не довго думала розгнівана чаклунка... Чекала лише, щоб приступили панські слуги ближче... А тоді страшний крик пролунав над селом, у якому чулися і гнів, і біль, і страшне прокляття. І стало після того військо разом з паном і всіма його слугами соснами й дубами.

Відтоді і стоїть навколо Троянівки ліс, підходить до самісіньких її околиць. Захищає від злих вітрів, береже від заметілей. І навіть важко тепер зустріти у наших краях ліс більший од нього.

МАЛЬКІВ ДУБ

Малькова дуба я не пам'ятаю, я вже тільки пенька з нього бачив і то, можна сказати, вже саму кору, бо середина зогнила ще тоді. То мені колись дід показував після царської війни того пенька. Казали, що на ньому дванадцять чоловік сідало у ряд кругом, ще й ноги на пеньку ставили. З Троянівки його поверх лісу видно було.

Розказували, що перед Юрієм тої ночі то такі співи на тому дубові, що аж Потереби говорять.

А тут з нашого села служили хлопці в Ташкенті. Гапон, Якув, Ніжель старий, Михалко Курчик, їх навіть покоління вже нема нікого. Було їх шість чоловік з Троянівки.

От вони на Знайдибабу, тобто на Масляний четвер пішли в місто.

Ну й, каже, заходимо в корчму — сидить три баби. Миска вареників, сметана, бутель горілки біля них стоїть.

— От, — кажуть, — і солдатики зайшли до нас. Ходіть, ходіть, ми вас вареничками почастуєм.

Налили нам, каже, по маленькій, ми випили.

— Їкте, — кажуть, — вареники, в армії вам ніхто вареників не

варить.

От випили вони, закусили, а одна й питає:

— Звідки ж ви будете солдатики?

— Ой, — каже, — бабо, здалека...

— А все ж з якої губернії?

— З Волинської.

— А повіту?

— Луцького?

— А волості?

— Городоцької?

— А з села ж якого?

— З Троянівки.

— А там Мальків дуб ще є, чи нема вже?

Ми, каже, й очі повірячували. Де в чорта Ташкент, а вона Малькового дуба питає.

А друга каже:

— А чого ти про того дуба питаєш?

— А ми, — каже, — тамка перед Юрієм вінки шили.

А то відьми були в тій корчмі. Бо то зліталися відьми перед Юрієм на той Мальків дуб. Кажуть, було, так обберуть його за ту ніч, що не останеться ніде й листочка.

Колись тамика були потереби, то вже як свята весною підходять, то женуть бувало туди воли пасти і там ночують. Вдень кожен на своїй сіножаті пасе, а вночі зганяються до місця, бо стільки вовків було, що просто, каже, в вогонь лізли. То кажуть такі співи були на тім дубі, а на ранок хоч би тобі де листочок на ньому зостався — все на вінки піде.

ВІДЬОМСЬКИЙ СПІР НА КУПАЛА

Розповідають, що в ніч на Купала всі відьми збираються на спир¹. Приходять опівночі на вибране місце. Спочатку всі там купаються, а потім кожна іде шукати свій спир. Одна піде, чужу корову видоїть, і вже після цього в тих хазяїв молока з тої корови нізащо не буде, а все перейде до відьминої. Друга картоплі у когось накопає, і в тих людей картоплі восени не буде, а вродить вона у відьминому городі. І то таке лихо усі відьми чинять, а позаранку² кожнанесе щось собі до хати.

Кажуть, що колись один чоловік, що був відьмарем, не прийшов

¹ Спир — виправа, де виявляють найвправнішого

² Позаранку — перед сходом сонця, спозаранку

на той спир, чи не схотів, чи не зміг. То прийшли по нього вночі три паничі (чорти) й забрали його з собою. Привели його на те місце, де відьми збираються. Що там було, він нічого вже не пам'ятав. А прокинувся вранці, дивиться — а він на дереві висить, очкурем на гілку зачеплений.

ВИКРИТИЙ ВОВКУЛАКА

То ще дід мій розказував.

Був колись один, що вмів вовком робитися. Ото з ким посвариться, зробиться вовком, піде й подушить худобу. От він одному все так шкодив. А люди й кажуть:

— Ти добре пильнуй, що в тебе за хлівом робиться. Той став дивитися. Аж бачить: іде чоловік, ішов-ішов, поскладав на землі кілочки, покачався по них і став вовком.

Ото зробився вовком, побіг у хлів і вже овечка белечить, вже він її душить. Тому чоловікові хоч і страшно, що зараз як вернеться з кошари, то й його може порвати, але вискочив за хлів і крайнього кілочка таки вхопив у кишеню.

Той попер ту овечку в ліс, там з'їв її, біжить назад до хліва. Прибіг назад, покачався за хлівом по тих кілочках і став знов чоловіком. Але хвіст так і остався, бо той кілочок, що чоловік ухопив в кишеню, був за хвоста. То так і взнали, хто ту шкоду робив.

ДОМОВИК

Під лісом була хата. Там жив старий Ясько. То казали, що в нього був домовик. Як хазяїн його кормить, оставляє йому їсти, то він нічого. А то казали, що грудками кидався, то часом як затупотить по хаті, а обернешся — нема нікого. Всі боялися тудою ходити. Казали, що він в комині сидів, а коли озлиться на хазяїна, то може й бика вночі задушити.

ЗАЙЧИК

Зажурився зайчик, що так, як йому, нема нікому, важко жити на світі. Усі його ганяють, всі на нього полюють: і вовк, і лисиця, й мисливець. Піду, думає, втоплюся. Як так жити, то ліпше вмерти. Підійшов до берега, а жаби в воду — плись!

Задумався зайчик: ні, не буду топитися, бо є ще звірі, що й мене бояться.

ГОЛОДНИЙ ДОМОВИК ПРИХОДИТЬ У ПОЛЕ

Про домовика я чула. Аякже.

Казали, що в хаті щось робив.

Колись казали, що приходив до вогню на поле. Був голодний і наставив руку, щоб йому дали бульбу. Ну йому й дали. А він їв, не лупив. Такий, як чоловік, але не говорив нічого. А на другий день, як поїхали знов бульбу копати, то гет¹ і попів розніс, нічо на тому місці не оставив.

ДОМОВИКОВА КОЛИСКА

Колись люди розказували таке.

Жили собі чоловік і жінка, а на горі² в них жив домовик. Там висіла люлька, прив'язана за крокви, і в тій люльці він спав. Удень спить, а вночі, як уже нечисте, робить людям усякі фіглі³.

От одного разу хазяї поїхали на празник на друге село, а хазяйство покинули на наймита. Але наказали йому, щоб усього глядів, тільки на гору, боронь Боже, ні за чим не потикався. Якби хазяї нічого не казали, може, так би воно й було, а так взяла його цікавість, чого-то всюди можна, а на гору ні?

Попорав усе, що мав, дай-но, думає, загляну ще на хату, чого-то вони так приказували? Виліз — бачить: колиска сама колишеться. Так, якби її вітер розгойдує. Але ж ні, ніде не тягне. І ніби порожньо, а учіпки натягнуті, як від доброго дитюка, і на тій крокві тільки-но — „рип-рип“. Тут він і спам'ятався, що й до чого. Зліз униз, заварив окропу і лізе знов угору.

Як линув тим окропом в колиску, Боже святий, що тут почалося?! Як не візьметься звідкись вітер, та як не підхопить з хати цілого верха разом з кроквами! Підхопило й понесло, один тільки коминостався. Коми́на навіть трохи ніде не зачепило, не то щоб обдерло — сліду навіть не оставило. А верха занесло аж на пастовень⁴ і там він згорів.

¹ Гет *діал.* — геть

² Мається на увазі горище

³ Фіглі — різні штуки, фокуси

⁴ Пастовень *діал.* — пасовище

Вертаються хазяї додому — е-е-е, вже, бачать, хата розкрита! Нічого, правда, тому наймитові не казали, бо якби він того не зробив, то скоро могла бути усім їм там кончина.

ВЕДМІДЬ ПРОТИ ДОМОВИКА

Колись до одної баби в Самарах внадився домовик¹. Вона жила сама, Юхимкою звали.

А ходив один дядько з ведмедем, просився на ніч, але ніхто його не пустив, бо тоді хати були малі, а сім'ї великі. Послали його до тої Юхимки. От він приходив до неї і проситься. А вона йому й каже:

— Не можу, бо в мене неспокійно, щось приходив серед ночі, все поперекидає, череп'я наб'є, я й сама деколи не ночую.

— Нічого, — каже, — якщо дозволите, то я зостануся.

Поставив того ведмеда сторожувати біля дверей, а сам ліг спати. От вночі як став той заходити, ведмідь його й порвав за полу! Такий рев піднявся! А як запалили світло й випустили його, то тікав уже якось через горище і казав: „Все, все! Більше я до тебе не піді“.

ЯК НЕВІСТКА ДОМОВИКА ВІДНАДИЛА

Тато розказували, що ще коли вони були малим хлопцем, у їхньому селі казали, що в одного дядька є домовик, але тому ніхто не вірив.

Пішли з тої сім'ї у неділю всі до церкви, а невістку залишили варити обід. Пішла вона до комори по сир на вареники, а він простягнув оброслу руку до неї й каже, щоб дала барла². А вона не злякалась, бо згадала, що скоро в церкві заспівають „хирувіми“. А тоді вся нечиста сила мусить спати. „Чекай, — думає, — дам я тобі барла. Більше ніколи просити не будеш“.

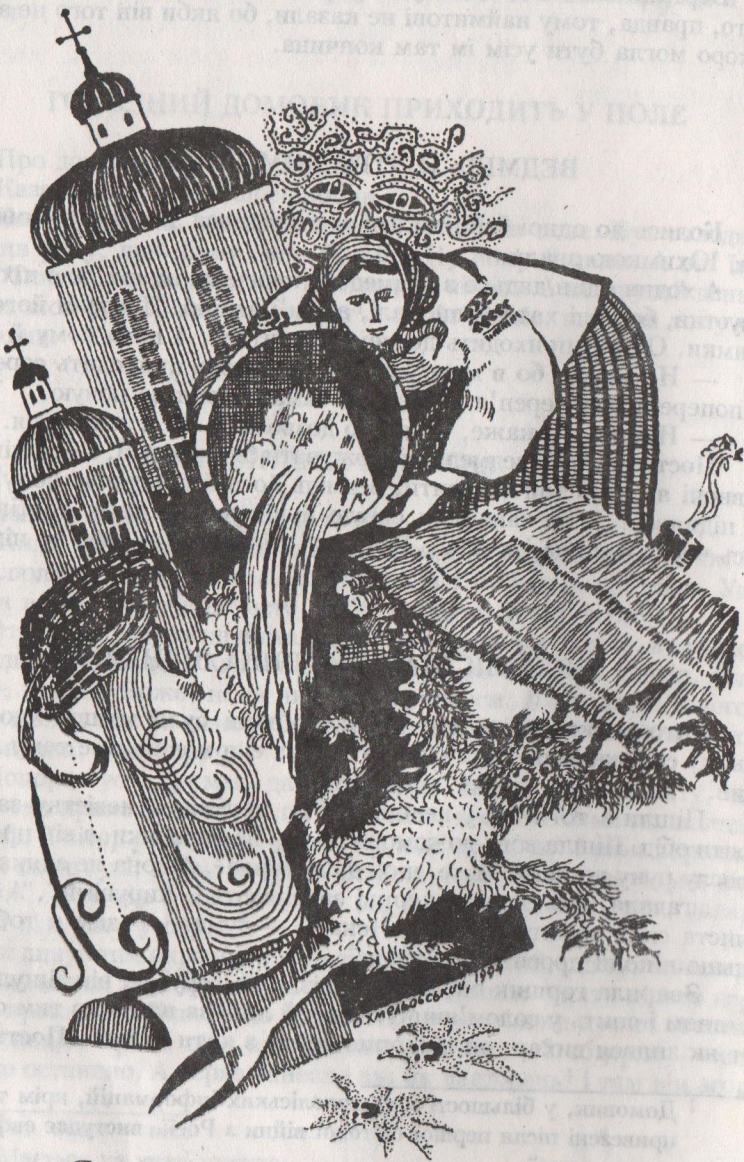
Зварила горщик окропу й полізла на гору³. А він зіщулився під комином і спить у солом'янику. Вона й линула на нього тим окропом. Тут як знявся вихор, як підхопив верха з хати і поніс. Поставив аж

¹ Домовик, у більшості західнополіських інформацій, крім тих, які привезені після першої світової війни з Росії, виступає евфемізмом слова „чорт“

² Барло — ведмежа шкура, тут, мабуть, у переносному значенні.

Маються на увазі еротичні мотиви

³ На гору — на горище

Як невістка домовика відпровадила

посеред села.

Люди з церкви йдуть — бачать комусь хату розкрило й без жодного здертого снопка винесло посеред села. Зразу здогадалися, що то домовика робота. І той дядько зразу впізнав, що то з його хати верх. Прийшов додому і зразу до невістки: „Що ж ти, — каже, — наробила? Чи ти хоч знаєш, що тепер ні в який спосіб того верха назад на хату не поставиш, щоб не знесло його знов?“ Невістка й каже, що домовик просив у неї барла, а вона не знала, що то таке, думала, що окріп. Вночі господар пішов перепросив його і домовик тої ж ночі заніс дах назад. Але до невістки більше не чіплявся.

ДЯДЬКО І ДОМОВИК

У нас в селі живе дядько, про якого говорять, що він має домовика. Ще як жив його дід, то вони почали будувати хату. Вмираючи, дід сказав, що тої хати ніхто не добудує. Так і вийшло. Вже більше десяти років її будують і ніяк не добудують. Залишилося всього один ряд шиферу, щоб докрити. Але що прибуть той шифер, уночі зірветься вітер і зірве його.

Люди часто бачать, як господар щонаочі вимітає з подвір'я на дорогу сміття. Чи то зима, чи літо, осінь, весна — все ідно. Мете й мете. Кажуть, що то він робить на те, щоб того домовика вимести з подвір'я. А скільки-то ночей треба мести, Бог його відає. Мабуть, той дядько знає таки, що він робить.

ДОМОВИК СТЕРЕЖЕ В САДУ

Жив один дядько в селі. І був у нього великий садок. Не можна було в тому садку вкрасти ні яблука, ні груші. Бо вночі виходить хазяїн з хати і ходить покашлиє по саду, то чути, як свиня ходить рохкає то в тому, то зразу зовсім в іншому краю садка. А то був домовик.

ЧОРТ БАРАНОМ

Іде чоловік з жінкою на базар. Дивляться, а на дорозі баранз'язаний лежить. Взяли вони і кинули його на фуру. Стали

їхати, а коні не можуть з місця зрушити. Давай вони його назад скидати. Не можуть. Тоді чоловік зробив хрестика і каже: „ На, баранцю“. А жінка тим часом ще й перехрестила його. То той баран як зірветься, як побіжить — тільки в куцах в долоні заплескало. А то чорт був.

МУЗИКИ В ЧОРТІВ

Ішли раз музики з весілля вечором. Бачать: ідуть пани в бричці. А бричка така вже гарна, так золотом сяє, зроду ніде вони такої не бачили. Зупинилися ті пани:

— Куди, люди, йдете?

— Додому ідемо.

— А були ж де?

— На весіллі грали.

— А нам не заграсте? Ми теж на весілля ідемо.

— Ну як же панам одкажеш?

Та й, думають, ще якийсь гріш буде за те грання. Пішли вони за тою бричкою.

Прийшли в палац. Почали грати. А пани танцюють, аж виляси йдуть. Потанцюють — потанцюють, а там кожен руку в воду вмочить і покладе гроші на стіл, потанцює-потанцює і покладе. Ну, думають, ото заробіток буде, ще зроду нам ніхто так добре не платив. Але для чого то вони пальці в воду вмочують, щоб гроші легше брати, чи що? Вмочив один музика і собі пальця в ту воду. Протер ним око, аж бачить, а то не пани кругом і не палаци, а чорти в лісі танцюють — скачуть. І пеньки, пеньки навкруги. І біля них пеньок замість столу, а замість грошей — купа листя з дерев.

Аж на ранок все те пропало.

НАКЛИКАНИЙ ЧОРТ

Чоловік із жінкою бідно жили. І от якось пливуть вони човном і каже чоловік:

— Де ті люди гроші беруть? Десь їм, певно, чорт дає.

Обертається, а за ним пливе на такому доброму човні пан. Підплив, зачепився веслом за їхній човен і каже:

— Тобі треба гроші, то я тобі дам. Скільки тобі треба?

Чоловік перехрестився. І тут той пан подівся, тільки в долоні заплескало. А на воді соломину залишилася.

Більше той чоловік так ніколи не казав. Бо так чорта на себе

можна накликати.

НЕВГАМОВНИЙ ВАКУЛА

Колись у Личинах була одна сім'я. Там був дядько Оверко і їхній приймак Вакула. Добрий був чоловік. І без діла ніколи не сидів. Все щось робить і робить. Але люди казали, що він знахар, бо простому чоловікові не дано стільки вміти і стільки робити, як він усього вмів і робив. І стало-так, що спочатку помер дядько Оверко, а через два дні і його зять Вакула.

І казали люди, що з того часу, як обох поховали, до хати, де зосталось дві жінки і мала Вакулина дитина, хтось уночі приходив, колихав колиску, а на кінець доторкався до ніг Вакулиної жінки, вона після цього прокидалася і тільки й бачила, ніби хтось в довгій білій світі зникав біля хатніх дверей.

Повстають мати з дочкою, запалять свічку — ніде нікого. А наступної ночі знов чують, як учіпки від колиски труться і скрипить кільце, почеплене на гаку під бальком.

А одного разу баба ще звечора перед тим, як лягати спати, запалила на столі свічку і накрила її гладшкою. Вночі, як тільки почули, що колиска гойдається, швидко підняли горщик — Вакула! Сидить, колише дитину. Вони принишкли на місці, а він підвівся й повагом пішов до дверей.

Люди порадили їм обсіпати хату свяченим маком. Так вони і зробили. І могилу обсіпали кругом. І по той час перестало ходити. Але дитина почала будитися вночі до грудей, а то всю ніч спала й мовчала. І дуже кричала, як проснеться. Так звикла до нього.

ЗБИТОШНА БАБА

На хуторі між двома селами, де зараз те місце називають Голендри, жило всього декілька сімей. А одна стара жінка жила в хаті сама. Весь вік вона хорувала і померла якось непомітно. Сусіди зразу й не знали. Дізналися — поховали, але так нікого більше й не кликали на похорон. Навіть оплакати бабу не було кому. Відслужили службу — і по всьому.

Але ж почала вона вночі вчашати в ті села і робити людям усякі псоти¹. Тільки смеркне, вона вже й ходить. Одному випустить худобу,

¹ Псоти діал. — збитки

іншому курам, гусям голови поодкручує, а далі почала братися й до людей. Бачать, вже спасу нема!

Зібралися чоловіки, відкопали могилу і відрубали їй голову.

Думаєте, помогло? Ні. Ходить, як і ходила. А збитки ще більші робить. Як же де, не доведи Господи, побачить увечері чоловіка, вже й погнала за ним. А що догнати не може, то так тою одрубаною головою услід йому й попустить.

Що вже натерпілись од неї, то натерпілись. І ніякої ради не можна знайти. Вже й свяченою водою могилу святили і хрести по роздоріжжях ставили, і свяченим маком могилу кругом обсіпали. Ходить, і хоч ти плач. Але потім старі люди нараяли вирубити осиковий кілок і забити в могилу на всю її глибину, так щоб пронизати тіло. Як тільки те зробили, по те й перестала ходити.

Отаке у нас розказували.

ВІДПРОВАДЖЕНИЙ МРЕЦЬ

Був тут у нас давно колись один чоловік. Все з цибулею за прядивом їздив. От приїхав в одне село, став проситись на ніч. Вони кажуть, що ми б то переночували, але сям'я велика, а хата їдна і в нас ще нема покою, як прийде ніч.

— А що таке?

— От, — каже, — батько вмер, а після того й вогонь світимо, а всьоромно прийде ніч — і не дає спати.

— А—а, я такого не боюсь.

— Ну то як хочете, — кажуть, — то й нам буде лучче, — ночуйте.

І стелять йому на примостах. То колись такі-во примости були, такі доски покладяни, штири чи кіко в хати од стини до стини. То ж лижков не було. А йому вже стелять на тих примостах, а стилки приставляють, щоб ширший було. А він каже:

— Мені за столом стеліте.

— Ай, то ніч, давайте всі вкупці.

— Стеліте, стеліте, — каже, — не зважайте, я нічо не боюсь.

Постелили.

Каже:

— Гасіте вогонь.

— Не, — кажуть, — вогонь то вже не гасимо, бо зара прийде.

Каже:

— Гасіте. Шо то за спанне, коли вогонь світе.

І сам взев і погасив.

Тіко повлягалися, — каже, — аж по горі вже стукає по драбини до хати. О! Вже кричить на примостах за столом. Бере того за горло

і так душить.

Він каже:

— А чого ти прийшов, не йдеш на своє місце, куди тебе завезли?! Тут тобі нема чого ходити.

Впослі, каже, поламало двері, очинив, пушов по драбини на гору.

Той каже:

— Тепер будьте спокійни, більш до вас ніколи не прийде.

Ай, такі вже, каже, всі ради, так йому декують, так він уже їх вимучив через те спанне. То так говорили. Я того чоловіка ще й знала, що теє розказував.

НЕЩАСНА ПРОПАСНИЦЯ

Пішов раз чоловік у ліс. Проходив цілий день, а так нічого й не застрелив. То як на те ще й заблудив у лісі, там його й ніч застала. Заліз на дуб і сидить, жде ранку. От сидить він на тому дубові, аж бачить: сходяться вниз якісь баби. Зійшлося їх 76.

Прийшов до них дід якийсь сивий з довгою-довгою бородою.

Подивився кругом.

— А де ж, — каже, — 77-у загубили?

— Нема ще її.

— Подождемо.

Аж приходять і та. Та така худа, така худа, що тільки шкура і кості. Подивився той дід:

— Чого ж ти, — каже, — така худа, ледь ноги совасш?

— Ай, — каже, — була я в такого бідного, що сам не мав чого їсти, то й мене не годував. Того я така й стала.

А то була пропасниця, малярія, ота, що трясє.

Їх, кажуть, є на світі 77, як вір.

То колись у нас була литвачка, що ту пропасницю зговорювала. То вона брала 77 зерен проса і на те просо зговорювала. Потім те просо на воду кине — і вже чоловік здоровий. А бере стільки зерен, бо вона ж не відає, яка саме трясця на чоловіка напала. Найстрашніша, кажуть, циганська, бо від жидівської — найкся сала, то пропаде. А циганська нічого не признає.

— Значить, — каже той дід до тієї пропасниці, — якщо тебе так слабо годували, то цього разу підеш до того мисливця, що на дубові ночує. Він добре тебе годуватиме. М'ясом. Як тільки він прийде додому, жінка поставить йому миску борщу, то ти йому в першу ложку і влізь. Він тебе з'їсть і все, а через стільки—то й стільки тижнів вернешся знов сюди.

А чоловік не спав на тім дубі і все чув. От приходять він у хату.

— Давай, — каже, — бабо, борщу.

Жінка миску поставила. Він набрав ложку і вилив у стрельбу. І заткнув той борщ тамика. Повисив на стіну. Ох як почала та люшня трясись! Жінка побачила:

— Що ти, — каже, — за чорта якогось приніс у хату?

Ну, от пройшли вже ті місяці, що мисливець мав хворіти, взяв він стрельбу, зарядив, вийшов надвір — бах!

Але ж його кортить знати, що далі буде, прийде його пропасниця на те місце чи ні. Пішов він знов до того дуба дивитися. Збираються знов ті баби. А та, що в нього була, ледь ноги суне. Подивився той дід — очам своїм не вірить.

— Чого ж ти, — питає, — цього разу така?

— Хай, — каже, — чорти його матір з'їдять. Запер, — каже, — в якусь темницю залізну, не дав ні їсти, ні пити, а насамкінець як пхнув чимось, то думала, що й не долечу до землі.

ЧОРТОВІ ЛЕЩАТА

Колись, значить, був у чоловіка млин. І ходив туди чорт. Прийде вночі і вже хазяїн боїться, не може молоти. А йшов солдат з війська. Зайшов до того дядька у млин ночувати. А той дядько каже, що до нього чорт щонаочі приходив.

— Ет, — каже солдат, — іті єво мать, чьорта баядца, я єво січас...

А він з гармошкою йшов, той солдат.

— Я єво, — каже, — січас... с етой ночі больше ні прийдьот к тібе.

А там були лещата... Ну шрупсак такий... От, тиски були в млині. Ну й приходив той чорт, а той грає на гармоні, той солдат. Чорт зайшов.

— Дай, — каже, — я пограю!

А солдат каже:

— Ой, сматрі ж, якіє в тебя пазурі больше, ти мене, — каже, — всю гармоню ізарвьош. Дай, — каже, — еслі хочеш, я тібе іх пообрезаю. Зделаю такіє, как у меня. А тогда дам тібе гармоню.

Ну, той і погодився чорт. Солдат розкручує лещата, каже:

— Сажай сюда руки!

Він, як всадив туди обидві руки, то як притисло його. А солдат взяв добру лозину і давай його лупити.

Каже:

— Будеш сюди ходити, чи ні?

А все тисне тими лещатами, щоб не вирвався.

Ну він його добре налупив там, і вже по тее чорт не пішов

більше в той млин. Дядько вже вгостив добре того солдата, що вигнав. Приходить щонаочі в млин — нема чорта вже.

А той солдат оженився в тому селі і якийсь вночі вертався з жінкою з сусіднього села додому. Аж на дорозі переходить його чорт.

— Ага, — каже, — попався ти мені в руки, тепер я тобі оддячу за твої лещата.

А той, не довго думаючи, жінці спідницю підняв:

— А в мене, — каже, — ще одні є!

Чорт як почув — знов, думає, біда буде, як солдат візьме руки затискати. То як дав дьору, то тільки закурило за ним.

КУРЯЧИЙ БРІД /А/

Недалеко від Крученого озера є урочище, що зветься Курячий брід. Відколи насипали греблю з Градиська на Городок, ніякого броду там нема, та невідомо, коли він і був. А назва зосталася. Кажуть, колись біля броду тут був жертovníк. Щоб нечиста сила не заходила в село, а там саме була границя, з Троянівки весь час возили до броду курку і там топили її.

КУРЯЧИЙ БРІД /Б/

Курячий брід — то тільки назвисько таке. А ніякого броду там зараз нема. Там курці по коліна й колись було.

Розказують, що з Троянівки завжди возили курей в Городок продавати. Там був ярмарок в неділю. А поки заїдеш волами до Городка, то виїжджати треба було ще вдосвіта. От одна якась курка раз скочила з воза, ніхто й не побачив.

Приїхали на ярмарок — курки нема. Ну, нема то й нема. Вже й забули про те.

А курка злетіла з воза, перелетіла через воду та й знеслась на сухому. За літо нанесла яець, вивела цьопаків. А під осінь, коли брід пересох, побачила вози, що їхали в Троянівку з ярмарку, та й прийшла в село з виводком услід за тими возами. А люди, що сиділи на підводах, бачили те місце, де вона перебрела, і от назвали його Курячим бродом. А в якому саме місці той брід був, так тепер толком ніхто й не знає. То називають ціле урочище.

Був собі такий бідак. Звали його Томко. Пішов колись Томко в ліс шукати собі їжу. Приходить у ліс, а на дереві дідько сидить.

— А чого ти тут сидиш? — питає Томко.

— Та тебе, дурня, чекаю, — одказує той, що на дереві.

— І чим же то я так тобі сподобався?

— Бомага тобі прийшла, то мушу передати. Ти десь волочишся, а мені тут сиди, нидій.

— Яка бомага?

— А там, у душлі. Йди сам подивись.

Пішов Томко до дуба, бачить, не дурив його чорт — бомага на місці.

А дідько гукає з дуба:

— Підпиши її! Матимеш, що пити й їсти.

Що ж, думає Томко, треба спробувати, а раптом і тут чорт правду каже. Припечатав він пальця до тої бомаги й пішов додому. Приходить у хату. Хліб на столі лежить. У збанку молоко, нема відь звідки й узялося, корови в Томка зроду не було. Наївся він, напився. Уже й не журиться, й до лісу не йде харчу шукати. Так один день, другий. І зовсім непагано вже живеться. Тільки то тут, то там щось йому й підвернеться, станеться щось таке, чого раніше зроду не траплялось. А то той шкодити почав.

А йшов якимсь через село Бог і загубив підкову. Томко підхопився, підняв ту підкову й одніс Богові. Узав Бог підкову й питає:

— А що б ти за це хотів?

— Нічого мені не треба, — каже Томко, — хіба, якщо можеш, то зроби так, щоб той, що на дереві сидів, у всьому мене слухався.

— Добре, — каже Бог, — хай так і буде.

Приходить другого дня той з лісу, виліз на сливку і давай сливки рвати. Зірве сливку, надкусить і кине на землю. Зірве, надкусить і знов кине. А Томко вийшов з хати і каже:

— Ти сядеш чи не сядеш там каменем?!

Той і закаменів. Уже й з дерева не тинється¹. Почав він проситися у Томка, щоб відпустив його, то більше й ноги його не буде тут.

Відпустив Томко чорта. Але другого дня приходить уже інший. А то той перший вже прислав свого товариша. А в Томка від того вже ніякої сили нема, бо ж він просив Божої ради тільки від одного. Вийняв той бомагу:

— Твоя рука писала? — питає.

— Моя, — каже Томко.

— Ну, то збирайся. Прийшла твоя пора.

— Пробачте, — каже, — пане. Але як то йти з порожніми руками?

Дайте хоч хліба якого спечу.

А той проголодався добре, поки з лісу прибіг:

— Добре, печи, — каже.

От зайшли вони до хати. Чорт сів на лавку, сидить. Дожидає, коли той хліб уже спечеться. Але як тільки Томко витяг палінку¹ з печі, той ніби приріс до лавки. Почав і собі проситися, Томка в руки цілувати: „Ти мій братику, мій голубчику...“

Випустив і цього Томко з хати, але приказав, щоб більше духу його тут не було.

Приходить третій дідько за Томком, але такий миршавий, такий нікудишний, ще й кульгавий на одну ногу.

— Збирайся, Томку, — кричить ще здалеку, — бо я не маю часу!

— А, йду, йду, мій пане. Вже виходжу. Ось тільки мішок прихоплю.

— Нащо тобі той мішок? Що ти маєш у ньому носити?

— Е, не кажіть, у дорозі всяке трапляється. Мені вже раз було таке. Йду дорогою, бачу золото блищить. Підійшов ближче — скарб! Якби мав мішок, забрав би. А так скільки-небудь не дається, треба тільки цілий брати.

— То давай, — каже дідько, — і сьогодні підемо тою дорогою.

Ідуть. Чортик скаче і скаче біля Томка. А той вивів його на дорогу за село і кругом села так і водить. Нашкутильгався той, вже ледь ноги волочить.

— Чи далеко ще, Томку, те місце.

— Ні, — каже, — недалеко. Скоро половина шляху.

Тут той і зовсім зажурився, але й золота втрачати не хочеться.

— Пане, — каже Томко, — я бачу вам так тяжко йти. А в мене однаково мішок порожній, то може я вас трохи підніс би?

— Ні, — каже, — я дуже тяжкий. Ти не понесеш.

— Невже тяжчі за отой стіжок, що на болоті стоїть? Бо його ми удвох з моїм сусідом там поставили.

— За стіжок, може, й ні.

— Ну, то сідайте в мішок.

Той сів. Томко не те, щоб підняти, зрушити з місця не може.

— О, ви справді, пане, недаремно хліб їсте! Як не зав'язати мішка, то можете й подерти. А він у мене всього один.

— Тепер і цей один тобі більше не придасться, — думає чортик. — Дай тільки той скарб вибрати, а там будеш нам з братами за коня.

¹ Не тинється діал. — не зрушить

¹ Палінка діал. — паляниця

Але тільки так думає, а Томкові нічого не каже. Хай уже несе його.

Зав'язав Томко мішка, виламав доброго дрину і давай лупити по тому мішку. А чортик верещить:

— Ой батейку, ой братику, що ж я тобі злого зробив?

А чортик проситься...

Довелося випустити й цього. Пошкунтильгав через болото.

Поки бився Томко з чортами, то й вік його минув. Треба вмирати.

Направився він у рай. Думає, стільки нечистим клопоту завдав, то куди ж, як не в рай після цього? А Петро з Павлом кивають, що йому не сюди, нема його в списках.

— Як то нема?

— А так, нема і все. Може, в тих других дверях.

— Так там же пекло! І вороги мої запроваляють.

Нічого слухати не хочуть. Треба було, кажуть, до них не записуватись.

Стояв Томко, стояв під ворітьми раю, аж змерз. Махнув на все рукою. „Піду, — думає, — в пекло. Там хоч тепло“. Постукав у залізні двері, аж відчиняє той самий кульгавий чортик, якого Томко у мішку товк. Як побачив його — і ходу!

— Хлопці, тікаймо, — кричить, — бо вже Томко, хай йому лихо, і тут нас знайшов!

Та й вивтікали. А Томко й досі там живе. Гріється собі біля казана зі смолою. Аби тільки дрова не кінчилися.

ГОРОХІВ

У ті часи, коли бушували татари, люде говорять, що тутай були великі гори і люди за ті гори ховались, шоби живими zostатись. Того й Горохів.

КОВЕЛЬ

На сьому місці, де зараз Ковель, колись стояла невеличка кузня і кілька хат, кругом були ліси й болота.

Іхав колись якийсь волинський князь на битву з ворогом і зупинився напоїти коней. Коваль вийшов із кузні до князя і каже:

— Дай, князю, підкою твого коня, бо погубиш підкови по дорозі, а з моїми й додому вернешся.

— Коли так, — каже князь, — то підковуй усіх коней, я ж бо не сам!

Коваль і поперековував.

— Ну, — каже князь, — як збудуться твої слова, ковалю, тоді й плату матимеш!

І поїхав.

А через деякий час вернувся князь з перемогою і коні хоч би один де підкову загубив. Хотів він забрати ковала з родиною до себе в палац, щоб і надалі йому коней на щастя кував.

— Е, ні, — каже коваль, — то ще невідомо, що з того вийде. У твоїх хоромах, князю, я тобі такий милий не буду — то раз. А там на твоїй землі, може, й вода не така, як у моїй криниці, і залізо не матиме того гарту, а, може, й сам я, відірвавшись від рідного місця, тої сили в руках не матиму. Тож, щоб не повернулося твоє добро злом для мене. Краще пришли до мене своїх людей, щоб я їх ковальства вчив. Ти ж бачив, що мої підкови довго носяться — можна і тут буде тобі коней кувати.

Та на тому і зійшлися. Прислав князь майстрів, побудували хороми, а згодом з'їхалися сюди й молоді ковалі. І стала тут кузня на все князтво. А назви село так і не мало. Якщо ж питали якогось з майстрів на ярмарку: „Де живеш, в якому селі?“, то він не міг ніяк одказати, і завше казали ті люди однаково: „Живу в ковалі“.

В Ковле, то й у Ковле. Звідти й назва пішла.

БЕРЕЗИЧІ

Колись наше село стояло на іншому березі річки. Те місце звалось Блуквою. Але бували роки, коли вода не тільки підтоплювала людам городи, а й підходила у хату, заливала не тільки долівку, а часом і піч. Тоді люди почали потроху переселятися в Березняк, де земля була гірша, як у заплаві, але той берег був багато вищий. Тих, хто одселявся, на старому місці в Блукві, називали березичами. А як стало там ціле село, бо згодом усі туди перебралися, то й воно стало так називатися.

ГУПАЛИ

Кажуть, що як у нас були ще колись великі болота, то на острові гніздилася пташка, що вельми стугонить. В нас вона зветься гупалом. Її далеко чути. То й село наше почали називати Гупали.

БОРОКОМЛЕ

Бороками називали мішки, які перекидали через плечі і клали туди свої пожитки. Першими жителями Борокомля були втікачі з Каменя, які не осідали надовго, бо не мали певного місця, де б їх не зловили, то й переходили з пожитками з місця на місце. То тут було спочатку ніби їх тимчасове пристановище. Так само і в Борках. Колись вони звалися Ворками. То вже потім якось перекрутили. А вже потім, а потім, як проходив якийсь там час і про них забували, вони й оселялися в тих місцях, які собі раніш облюбували. Так з'явилося й Борокомле.

ПЕРЕСПА

Кажуть, що село так називалося від того, що колись, як їздили кінями з Ковеля до Луцька за якимось крамом чи просто так на базар, то було аби доїхати до Переспи, а там можна вже й заночувати, переспати, щоб удосвіта виїхати на Луцьк, взяти товар і ще проїхати трохи дороги назад, знов до Переспи, бо на ніч у Луцьку не залишалися, безпечніше було добратися до будь-якого села. В Переспі ж була корчма, то в ній і ночували.

СИНОВЕ, СОКОЛИЩЕ, ШКРОБИ, ПІДСИНІВКА

Було в батька троє синів і одна дочка. Старший був дуже працьовитий і добрий на вдачу. Його батько й любив найбільше. Середній теж був не із ледачих, але вже любив погуляти. А найменший, то вже був ледар од світу. А дочка, як дочка, ніхто проти неї нічого не мав. І брати любили й шанували її всі троє.

От коли батько вмирав, почав він думати, як би так свою землю між дітьми розділити, щоб усім було як прожити.

Найкраще поле віддав він найстаршому, бо він доглядить, а як у нього буде, то й з молодшими поділиться. Стало те місце називатися Синовим. Так згодом і село почало зватися.

Другого сина звали Соکیل. Йому батько віддав трохи гіршого поля. Думав, що як схоче довести його до ладу, то ніколи буде гуляти і теж стане добрим хазяїном. Так воно й сталося, і там тепер село Соколище.

А найменшому — дай добре поле, високим зіллям заросте, дай погане — трохи нижчим, і людям не буде над чим сміятися, бо у

кожного на піску те саме виросло б. Сказав йому батько шкрябатися на піщану гору, де тепер село Шкrobi.

Допекло найменшого, що батько зовсім махнув на нього рукою, виробив він те поле на піску. Стало родити. І навіть село на тому місці виросло. А дочці батько вділив посередині між братами: засіють своє, то й сестрі пособлять.

От сталося так, що старшому синові й не треба було комусь із братів помагати. Став він багатіти. А менші вже скося дивитись почали. Покликав він якось на Великдень усіх трьох у гості, а прийшла тільки сестра, поле якої було найближче, в Підсинівці. Посиділи вони, трохи погомоніли, а брат і каже:

— Хай би трохи мого краще провалилося, тоді б у мене поля було менше, а родини більше.

Так і сталося. Частина землі провалилася під землю. Там тепер озеро Синове. І стали всі жити дружно.

ОКСАНА

Коли було це, ніхто не знає, у сиву давність віків сховалось. А що було так, то щира правда, в селі охоче це всі підтвердять.

Колись, давно ще, жив пан великий. Чи князь, чи граф був — не пам'ятаю. А що землі мав — без міри й краю, не всяк за місяць конем об'їде. І був поважний — не розказати: було, селяни його побачать, то за версту ще шапки знімають.

А ще дочку мав, як зірку ранню, і називалась вона Оксаною. На кого б з хлопців не подивилась, той цілий місяць, як п'яний ходить. Та про Оксану селянські хлопці гадать не сміли, не сміли й думать, не те, щоб з нею заговорити, бо хтось підглядить, то ще в конюшні в рядно загорнуть.

Боялись пана. Шість днів у полі на нього спину дугою гнули. А дяка? Де там! Хіба діждешся...

То ж якось влітку, в гарячу пору сказав хтось пану, що хліб дозрілий не встигнуть вчасно на полі зжати. І повелів пан, щоб працювали без відпочинку сім днів на тиждень.

У задубілі селянські душі влилась образа вогнем гарячим. І зашептались по всіх оселях:

— Якщо це стерпим, то, мабуть, скоро пан пожене нас вночі у поле.

І порішили, що б пан не діяв, в неділю жати ніхто не вийде! А найстаріший, Василь Коряга, життям поклявся і сивиною, що прокляне він з душею й родом того, хто перший на панське поле в неділю вийде. Та так вже сталося: напередодні в суботній вечір син наймолодший — Коряга Іванко — вертав з роботи додому полем. Аж гульк — назустріч

Оксана їде. Сама, як рожка, що тільки вранці своїх пелюсток розкрила бархат. І кінь під нею не їде — танцює. А Йванко глянув — землі не чує. Стоїть і мнеться, очей не зводить.

І зупинила коня Оксана.

— Чого, козаче, не привітався? Чи говорити не вчився зроду?

Ще й хитрувато сама всміхнулася: своєї вроди, бач, знала силу!

— Ну що ж, козаче, дивитись годі, вже, мабуть, батько чекає дома. Ось завтра знову ти будеш у полі, то я до тебе заїду вранці.

Коня стьобнула і слід простигнув...

Тільки Іванко стояв ще довго й гадав: чи правда, чи, може, сниться?

А у неділю, ще на світанні, ще й ясне сонце не підіймалось, жав Йванко жито на панськیم полі, забувши раду старого батька і постанову села-громади. З серпом схилився над стиглим житом, а замість жита Оксану бачив.

А по селу вже із хати в хату шугала звістка — гадюка чорна: Василь Коряга громаді зрадив і свого Йванка послав у поле, щоб догодитись, мовляв, до пана...

І рвав волосся старий Коряга, безсило руки здіймав до неба:

— Невже це правда? Невже це правда?

— Піди у поле, — йому сказали. — І ти побачиш. І ми побачим, чи після цього ти ще посмієш ув очі глянуть. Ти обманув нас, у душу плонув, і сивині ми твоїй не вірим! Ти сам погнався по панську ласку, а нас, щоб били всіх батогамі?!

І, обхопивши чоло руками, старий Коряга побіг у поле. За ним, як хмара, — бентежна, чорна, — ішла по п'ятах уся громада.

Побачив сина Коряга в полі, і підкосились старечі ноги...

— О сину, сину! За що ця кара? Навіщо рід наш споганив добрий? Нащо громаді ярмо на шию іще готуєш? І так вже досить!

До тої мови глухий був Йванко, бо показала ген-ген Оксана...

А батько руки простяг до неба:

— Я проклинаю страшним прокляттям і день, і час той, що ти родився! І хай підтвердить сира земля це: я віддаю їй свого сина, та й сам з ним разом у землю ляжу, щоб не дивитись ганьбі у вічі! Прощайте люди, не споминайте про мене лихом, бо я був з вами...

І розкололась земля надвоє, зелена хвиля плеснула грізно й обох покрила — і батька, й сина...

Заціпеніла громада в страху. А перед нею не панське поле, а синь озерна плескалась тихо...

А ген далеко на тому боці, на білосніжнім коні Оксана глузливо в воду згори дивилась:

— Ну що ж, у батька холопів досить, як двох не стало, то не біда ще...

ОЗЕРО БОЛОЦЬКО

Колись на тому місці було поле, але таке тверде, що вдовбати ніхто не міг. Тож, коли один бідний чоловік попросив те поле собі, його й віддали йому. Почав він помаленьку його обробляти. Де плуг не бере, там залізником перекопає. І так наорав собі трохи. А зовсім близько було поле багача. Там і тепер земля хороша. От той, як побачив, що бідний скоро цілу ниву собі виоре, надумав і собі трохи приорати, бо воно ж нічیه те поле. Але виїдь разом з бідняком, то люди будуть сміятись. Такий багатир, а на що понадився. Задумав він зробити те діло на третій день Великодня, коли люди будуть у церкві.

Виїхав — ледь розвиднілось. Запряг волів у плуг, зайняв скраю од свого поля, почав орати. Але довго не прийшлося — плуг застряг. Що він не рвав його, що не силував, — ні вперед, ні назад, хоч сядь і плач.

Побачив, що нічого не буде. Плуга покинув на місці, а сам з волами їде вже до воза. „Щоб ти скрутилось, щоб ти провалилось!“ — клене те поле. Коли то земля осідає, та й пішла під воду.

Прийшла жінка з церкви, жде-жде — нема чоловіка. Вже скоро й темніти стане, а його нема. „Піду, — думає, — заберу додому, там уже, мабуть, немавідь, скільки наорав“. Приходить на те місце — а там озеро, все вода затопила. Тільки віз на березі стоїть. Догадалася, що сталося. Почала плакати. Коли ж чує, ніби десь далеко чоловік до неї озивається. Тільки голос такий, як з-під землі чути. Приклала вухо до землі, та як почувла, що то він на дні озера воли поганяє, то й навіки умовкла. Стала глухою, німою і ніби не при своєму розумі.

Кажуть, що й тепер у той день, коли те сталося, якщо прикласти вухо до землі на березі, то можна почути, як багач воли поганяє. Але хто те почує, вже нікому не розкаже, бо оніміє навек, як та жінка.

ГУКОВИЦЯ

Жили колись вельми давно у нашому селі двоє молодих людей. Тільки-тільки побралися. І так любилися, що одне без одного разу ступити не могли. Тақ пожили вони недовго, а там треба ж статися нещастю...

Пішла жінка сама в ліс по гриби та й заблудила. Чоловік ждав-дожидався — нема! Вже і вечір, ніч заступає — не їде жінка до хати. Кинувся він до лісу. Але ліс великий, а не знає, в який навіть бік вона могла піти. Іде лісом та гукає в усі боки. Ніде не чути, щоб хто озивався — ніч.

А тут дощ почався, блискотнява, грімотнява кругом. Збився й він з дороги. Ішов, ішов й, знаєте, куди вийшов? До болота, аж туди

під колю, ми тепер зємо його Рябчуновим.

Ноги аж гудуть, дорогу тільки, як блисне, освітить. Не знає бідний, куди уже і йти, і де шукати. Сів під сосною та й плаче. А вже ні грому не чує, ні блискавок не бачить. Ридає, аж сам не свій. Коли чує, ніби десь з другого боку болота жінчин голос. Віє, не довго думаючи, через болото й туди, на той край. А болото ж велике! Дійшов мало не до половини, а вона вже в другому місці озивається, там, де він був. Кинувся назад — нема, вже в іншому місці гукає.

Так він десь цілу ніч у тому болоті і борсався. Все його там водило. А, може, й справді одне до одного бігли, а зустрілись ніяк не могли, бо з того дня обоє вони як у воду канули. Ніхто більше ні живими, ні мертвими їх не бачив.

Так люди розказували. А в громовицю на тому місці й тепер щось гукає. Кажуть, що то чоловік з жінкою все перегукуються, бо й на тім світі зійтись не можуть. А те місце так і зветься — Гуковиця.

ЛИЧИНИ

Де наше село, колись тут люди не жили, а жили в другім місці. А тут кругом було повно ліщини. Її й зараз тут не бракує, а то була така гущавина, що важко було й пройти.

В сусідньому селі жив пан і від нього утік наймит. Облюбував собі місце в зарослях біля ріки, вирубав трохи, збудував сяку-таку халупу за літо та там і перезимував. Не дуже його хто там шукав, то на весну він перебрав туди й сім'ю. А земля там добра була, хвайно на новині родила, то потроху чоловік і розжився. Був такий-сякий собі наймит, а то вже й на доброго хазяїна розжився.

Провідали його родина з найближчими сусідами — і собі подалися на ті перелоги. Викорчували ще кожен собі землі — став там хуторець. Уже тут ховайся-не ховайся, то не сховаєшся.

Зустрічають люди з сусідніх сіл наших хуторян:

— Куди, люди добрі, їдете?

— В личини.

В Личини, то й у Личини. То так і пішло. Як ринув туди люд, і стало село вже на тому місці, почали його звати Личинами.

А потім уже, мабуть, що за царя, перекрутили його на Личини. Та так і зосталось.

А личина й зараз кругом села росте.

Тільки там, де поля, повикорчувували.

ЛЮБЕШІВ /А/

Після того, як 1410 року було завдано поразки Тевтонському ордену, Польська держава значно зміцніла. Окрилений перемогою, король Ягайло щедро наділяв польсько-литовську знать землями. Серед відзначених був і литовський князь Сапега, який в свою чергу наділив Владавським староством маловідомого шляхтича Верлю. І може б ім'я шляхтича забулось би й зовсім, якби не його дочка Ядвіга.

Над усе Ядвіга любила полковання. Та оскільки навколишні ліси на той час ще були повні дикого звіра, щоб не ризикувати життям доньки, шляхтич приставив до неї свого найкращого ловчого Любаша. Молодий і кмітливий юнак скоро припав до вподоби дівчині, і вже вони навіть не могли себе мислити одне без одного. Проте пихатий шляхтич навіть і слухати не хотів про простого селянського сина. Тоді Ядвіга сама намовила парубка втекти в прадавні ліси над Стоходом, де ім обом не раз доводилося полювати. Там у лісі облюбували собі місце й поселилися назавжди, а згодом виросло на тому місці ціле містечко, назване Ядвігою в честь свого коханого Любашовом.

ЛЮБЕШІВ /Б/

Колись був пан. Жив він, мабуть-то, в Дольську. Багатий був навіть серед панів. Мав багато-багато поля, а от дочка в нього була тільки одна. Надився віддати її або за багатого панича, або й за самого королевича, бо вельми хороша була дівка. Та мала й вона одну слабкість. Змалечку пан дуже часто брав її з собою на полювання замість сина, бо синів не мав. Отож, коли вона вже добре піросла, то з коня майже не злазила. Вбереться в усе парубоцьке і цілий день десь їздить по лісі.

Як була ще дівчинкою, то ще й нічого, їздила собі сама, батько й не журився. А стала більшою, то вже пани стали боятися пускати її саму до ліса. В дорозі всякий народ трапляється. А мало для кого було новиною, що той фаний парубок на коні — панська дочка.

А був у пана молодий ловчий. Добрий такий хлопець, мухи не скривдить і на вдачу ліпший, як інша дівчина. Любили його в селі і заздрили батькові, що має такого сина. Не віда, як його справжнє ім'я було, але в селі звали його Любашем, бо всім він був любий. От пан і надумав наставити його біля дочки за проважатого.

Та не тільки сільські дівчата не могли відвести очей від хлопця і заздрили панні, що має такого біля себе. Поїздила й вона з ним трохи по лісі та й собі почала за ним сохнути. А він тільки служби пильнує: то ягід їй нарве, то квітку на ходу з коня дістане. Подобалась і вона йому, але не міг він навіть думати про щось таке. Вона —

панна, він — наймит. А дівчина думала, що вона йому просто не до вроди і гинула за ним все більше і більше.

— Ой Любаше, Любаш, кого ж бо ти любиш? — все приказувала, жартуючи.

А він на те очі понурить і вже сумний цілий день.

Почав якось батько їй казати, що, може, годі лісами блукати. Пора вже десь і на людях показуватися. А вона й каже:

— До чого воно мені, тату. Однаково я не піду заміж ні за кого.

— Як то не підеш?

— А так, що за Любаша ви мене все одно не віддасте. А мені, крім нього, ніхто більше не милий.

Батько мало не остовпів, як теє почув. Наказав зачинити хлопця в одній стайні, а в другій коням кожному на ланцюг замки повішати, щоб дочка не відімкнула та не втекла з дому світ за очі. Сказав їй, щоб він тих слів не чув і буде так, як батько скаже. А дочка й не збиралася нікуди тікати сама без Любаша. Почала вона на очах сохнути, як та квітка, що зірвуть і поставлять у воду. Не їсть, не п'є, тільки цілими днями сяде біля стайні й плаче. Мати дивилась-дивилась на доччине горі, думала спочатку, що все минеться. Аж бачить — ні. Коли пан був у настрої, довідалась, де заховані ключі від стаєнь, взяла нишком і оддала звечора дочці. А темної ночі, ще й місячечко не сходив, повідчиняла дівка ворота, повідмикала коней, сіли з Любашем верхи, а на ранок вже за ними й слід рососою припав.

Через рік, чи, може, й через два, вже точно не знаю, наїхали до того пана купці з далекої дороги. Розговорилися про те, про інше.

— А що то, — кажуть, — пане, за новий масток у тебе в лісі з'явився? Скільки не їздили, щось ні разу раніше не бачили?

— Де появилася? Який масток?

Пан ні про який масток і гадки не має.

— Над Стоходом, — кажуть. — І люди там молоді і привічі.

Почав він допитуватись, чи ніхто не запам'ятав, як хоч вони називають одне одного ті люди.

— Та ніяк не називають, вона при нас його любим зве, не стидастся. Брала в нас деякий крам, то розплатилась оцим перстеном.

На мизинному пальці купця виблискував доччин перстін. Тут уже й пан не витримав. Скочив на коня — і на Стохід. Всі шляхи — дороги з'їздив, поки знайшов.

Жили молодята просто, не гірше й не краще від інших простих людей. Були молоді, робити здужали, то Бог і давав не гірше, як людям. Зрадив пан, що дочка знайшлася. Послав майстрів, щоб збудували там хороші хороми і самі оставались служити молодим панам. Любаш же людей біля себе оставив, але роботи їм ніякої не загадував. Жив просто, як і до цього. А вони стали самі будуватись і збудували нове гарне місто. І назвали, як на той час було прийнято в честь того, хто перший поселився. І так уже стоїть воно, невідомо, й скільки літ.

Не за нашої пам'яті те старі люди переказують.

ОКОНСЬКІ ДЖЕРЕЛА / А /

Колись, ще дуже давно, жив один пан. Мав він одним-одну дочку і хотів віддати її за якогось дуже багатого шляхтича. Але дівчина кохала бідного наймита, і не було їй ні посмішки милишої на всьому білому світі, ні мови щирішої, ніж та, що чула щодня від нього, тому й поклялися вони одне одному на довічну вірність.

Довідався про це пан, розгнівався на дочку і тут же призначив день весілля.

І от він настав. Вже чути було весільні музики: то їхав молодий до молодої. Вийшла дівчина в весільному вбранні, але не пішла назустріч нареченому. Підійшла до озерця і кинулася в воду. Побачив це бідний наймит і собі кинувся за нею. З тих пір і б'ють з дна озера два потужні джерела, невичерпні і чисті, як їхня любов.

ОКОНСЬКІ ДЖЕРЕЛА / Б /

Там, де тепер знаходяться відомі на всю Україну Оконські джерела, які щомиті виплескують двісті літрів кришталево чистої і в будь-яку пору однаково холодної води, колись були панські стави. А в пана росла дочка — красуня. А як виросла, покохала вона простого хлопця, що один на цілу округу міг дорівнятися до неї красою. Дізнався про це пан, розізлився дуже і, не гаючись, призначив день її весілля.

І от він настав. Вже чути було весільні музики: то їхав молодий до молодої. Вийшла дівчина у весільному вбранні, але не пішла назустріч нареченому. Підійшла до ставу і кинулася в воду. Побачив це її коханий, який так важко переживав усі ці дні, і кинувся вслід за нею. З того дня і вдарили з землі два джерела, як два струмені палкої любові, які тільки в такий спосіб змогли злитися в одну велику і чисту ріку.

Звироднілий пан довго шукав на ті джерела ради, щоб не ятрили вони йому душу. І вирішив, що краще буде це зробити чужими руками. Для цього відібрав у селян землі на згірку і наділив їм на мочарі. Стали вони шукати ради на ті джерела, бо вода підтоплювала саме звідти. Громадою спорядили цілу валку за будовим каменем у Янову долину під Сарню. І от коли благополучно опустили камінь у саму горловину джерела, воно вщухло. Люди спокійно розійшлися по домівках. А вранці в селі почався справжній переполох: приборкані підземні води знайшли собі вихід в одній із селянських хат — там

серед ночі пробилось з-під печі нове джерело. Пішли, сказали про це попові, він прийшов і ще з ночі освятив під піччю нову криницю.

Але невдовзі вода все-таки зрушила спущений у горловину джерела камінь і люди стали спати спокійно. Джерела більше не чіпали.

ДОЛЬСЬК

Нинішнє село Дольськ було колись містечком із замком, яке перенесено у теперішнє містечко Любешів і називалося раніше не Любешовом, а новим Дольськом. А перенесено його по такій причині: пан з роду князів Вишневецьких, який володів містечком, із-за таємного виходу заміж за чоловіка з незнамого роду у гніві присягнув довіку не бачитись зі своєю злочинною дочкою і не простити їй злочинства; але після того ніби забажав змиритися зі своїми дітьми і призначив день зустрічі з ними з метою їх прощення. З тієї причини наготував бал і скликав на нього сусідів. Зрадили діти, коліньми повзли через усе містечко до батьківського дому. Під час цієї ганебної подорожі до них підійшла єврейка і застергла, щоби вони не з'являлися до батька, бо буде зрада. Пророцтво єврейки справдилося. Коли почався банкет, батько запалив порох попередньо закопаний у бочках під замком, і увесь замок з гостями, челяддю і самим винуватцем злочину рознесло на дрібні шматки. Пожежа запалила ціле містечко...

Срібний хрест із церкви знайшли через деякий час за дві версти. На тому місці збудували церкву, а згодом поставили й село. Решту жителів перемістили в нинішній Любешів.

ШВЕДСЬКИЙ МІСТ

Там за селом у нас є таке урочище, що на нього кажуть „Шведський міст“. То дехто каже, що на тім місці, як москалі воювали зі шведами, шведи моста збудували. Але то, мабуть, неправда. Я чув зовсім по-другому.

Там колись великий рів був. От шведи, як відступали, то в лісі недалеко од нього й останувались. Думали, переночують, а на ранок знімуться з того місця і підуть собі далі. Про рів вони, конешно, і гадки не мали, а деякі з царського війська, що були, мабуть, десь родом звідти, і доложили, значить, начальству воєнному, що шведи стоять недалеко од рова, і розбити їх саме раз.

Тут затрубили в труби, і серед ночі на шведа — ті одступати, та й налізли на рів. А війська ще багато було — і кінних, і піших.

Почалась давка, паніка.

То я вже не докажу, чи то царські війська по тих возах, що шведи покидали, пройшли на той бік, чи як? Але з тих пір в тому одному місці рів зарівнявся, і стали ходити через нього, як по греблі. Та не тільки рів, болото возами загатили. Через те й місце зветься Шведським мостом.

ОЗЕРО СИНОВЕ

Ще від польського короля дістав Василь Русин озеро Чемерен і навколишні землі. А, помираючи, поділив спадщину так, що старшому синові дісталось озеро, а меншому, Василеві, село на північному березі. З тих пір озеро дістало назву Синове, а село довгий час звалось Васильками.

КРУЧЕНЕ ОЗЕРО /А/

По дорозі з Троянівки в Городок неподалік від Градиська є озеро, що зветься Крученим. Тепер його мало хто й знає, мало хто заїжджає чи заходить туди. А колись його просто боялися, то минали стороною. Ні риба в ньому не водилась, ні птиця не гніздилась. А вода в одному місці то прямо таки колесом ходила, то ще навіть діди наші розказували, що бачили. Може, того й Кручене. Але колись давно воно зовсім без назви було. Люди переказували одне одному, аби води з нього не пили, ягід близько не брали, бо то все од нечистого. То ніхто й не ходив до озера ні за чим.

А одного разу погнав хлопчик з Градиська овечки. Води близько ніде не було — літо сухе видалось. А ніхто йому не сказав, що з озера не можна поїти. То як напилися тої води, як почали крутитись, ну, ніби на них блуд який найшов. Так до вечора і попропадали всі до одної.

Ось що кручена вода наробила.

Кажуть, що то з того часу і зветься воно Крученим те озеро.

КРУЧЕНЕ ОЗЕРО /Б/

Там, де тепер Кручене озеро, колись був грунт, але твердий, що споконвіку майже ніхто там не орав. І от знайшовся чоловік, що

вирішив виорати там собі ниву. А щоб люди не кпилися, бо поле ж там нікудишнє, то орав уночі. І з часом таки багато виорав. Та кажуть, що на самій середині плуг застряг у щось тверде. Пручався дядько, пручався, вже й волів випряг — ніяк не витягне. А тоді махнув рукою: „Щоб ти скрутилось“, — каже.

І десь чи в таку пору сказав, чи, може, від того, що то вночі робилося, знявся вихор, підняв чорну хмару землі, і на тому місці з'явилося озеро, яке так і зветься — Крученим.

І ні риба в ньому не водиться, ні птиця не сідає на воду, а от звір поранений тільки сюди і йде воду пити. Чи то смерті хоче, чи, може, вона й помічна та вода.

І весь час на середині озера, там, де той плуг застряг, все крутить щось і крутить. А раз у рік, у той день, коли те сталося, як прикласти вухо до землі, з дна озера чути якісь крики. Кажуть, що то дядько воли поганяє.

ОЗЕРО НЕБІЖКА

Те озеро дуже старе. А зветься воно Небіжка. Чому так зветься? Було це дуже-дуже давно. Одного дня, як розказують ще й тепер старі люди, тут їхало дві весілля. Зустрілися вони якраз на вузькому містку через болото. Зустрілися, а розминутися ніяк не можуть, бо ж болото скрізь, а вступати з дороги одне другому не хотіли.

Спинилися веселяни одні перед другими і стали сперечатися. Якийсь боярин і крикнув спересердя:

— А щоб ви провалилися!

То по тих словах весілля так і провалилися крізь болото, а на тому місці утворилося озеро з чистою-чистою водою. Бояри, як побачили, що земля западається під веселянами, стали тікати по тій дорозі, але й вони провалилися крізь болото. То там, по обидва боки озера, де вони тікали, ще й дотепер є два рови.

Довго після того тихими вечорами виходили з озера обидві молодухи і чесали свої руси коси. Випливають, було, далеко одна проти другої, а до середини не пливуть, не зустрічаються. А на озері цвітуть такі цвіти-лілії, що дуже подібні на корону молоді.

ОЗЕРО ЛИЦЕМИР

Давно те діялося, вже й найстаріші люди не пам'ятають. Жив у Шацьку один пан. І такий лукавий був, такий лукавий, що якщо коли

й заплатити кому за яку роботу, то пошле челядника слідом, щоб забрав ті гроші назад. То тутешній народ вже добре вивчив панські ласки, не хотіли на роботу до нього найматися. Але задумав якось шляхтич збудувати замок на березі озера. Але для замка треба гору насипати. Знав пан, що в Шацьку не багато охочих знайдеться, а то ж силу народу треба на таке діло. Послав він посланців по навколишніх селах, щоб заказували людей на роботу. Чутка про те, що пан платить по злотому в день пройшла далеко за межі Шацька. Стали сходитися люди з усіх-усюд, піші, кінні, з волами, хто з чим. Наші побачили, що таке діло, — й собі пішли. Де ж то бачено, щоб такі зарібки та чужим віддати?

Але минув тиждень, мінає другий, а про платню ніхто й не згадує. Покинули люди панську роботу і розійшлися хто куди. З того часу ніхто не звав пана інакше, як Лицеміром. І всі його землі стали так називатися. От як іде хто, скажімо, до озера, його питають:

— Куди йдеш?

— До озера.

— А до якого? Бо озер у нас багато, тільки біля самого Шацька сім.

— До озера лицеміра.

Чи й просто:

— До Лицеміра.

От Лицемір тай Лицемір.

Тепер звуть Люцеміром.

БІЛА КРИНИЦЯ

Питаєте, що то за Біла криниця?

Давно колись у хащах лісових, недалеко від села Губина, стояла криниця. А були тоді панські часи. В селі жила жорстока пані, всі селяни боялися її, корилися їй. Накаже орати панську ниву — орють, накаже ліс корчувати — корчують. Не послухався — чекай страшної кари. Не один з кріпаків помер від голоду і важкої праці.

Стала криниця розливати свої води, хотіла затопити панський маєток. Все ближче і ближче підходили до маєтку потоки води. Стривожилась пані і почала скликати людей, щоб загатили криницю камінням. Багато кинули в ту криницю каміння, клоччя, та ніщо не допомагало: вода бігла все далі й далі.

Якось біля тієї криниці проїжджав на білому коні козак. Захотілося йому напиться водиці, схилився і став жадібно пити. А вода була цілюща.

Напився козак, сів на білогривого коня і поїхав, розхвалюючи воду. Дізналася про це пані. Ще більше розгнівалася: наказала своїм

слугам схопити зухвалого козака і втопити в тій воді.
Мовби злива зашуміла, ринула, запінилася вода, затоплюючи панський маєток. Пропали ненависна пані і її слуги.
Багато-багато літ пройшло з тих пір, але люди й донині називають те джерело Білою криницею.

ЛЮТЕ

Може знаєте, є у нас тут недалеко од села одна місцина, Лютинські корчі, або просто Люте зветься. То кажуть, що така назва є мало не в кожному селі. А чого зветься так, то я колись давно уже чув ось яку історію. Пішла та назва нібито за царських часів, чи часом не за цариці Катерини, коли почали у нас рекрутів брати. А хто ж то хотів на ту пору до війська йти, коли служити було двадцять п'ять літ. Отож хлопці, котрі ще молоді, як підходить той час, коли мають забирати до війська, не ждуть, що може кого пронесе, забираються з хати в корчі на болота, щоб і від дому недалеко, і до посесорів неблизько. Сидять, дожидають поки ті пойдуть з села. І на ніч бояться додому являтися. А сидіти довго доводилось. Виголодаються, що ледь шкура на них держиться. З голоду і лютували. Як побачать якого чоловіка з торбою, все з тої торби виберуть. Через те люди й боялися того місця і звали його Лютим. З того почалося і так повелося — Люте та й Люте і до цих пір.

ВЕРХНІВ

Про Верхнів кажуть, що раніше воно називалося Верхнив. Бо як ставили церкву, то один чоловік, якого звали Антін, коли поліз накривати купола, сказав: „Людоньки, я бачу всі поля, що побіля нас, навіть володимирські. Назвімо своє село Верхнив. Воно тут найвище, наші ниви зверх усіх нив лежать“.

Церкву добудували, накрили і на Івана Богуслова була в ній перша відправа, але нова назва ніяк не приживалася. Але того дня кажуть, що другому чоловікові приснився сон, що Іван Богуслов написав на тій церкві так само: „Верхнив“. На тому всі й зійшлися. Так село стало зватися по-теперішньому. А стара назва вже й забулася.

КОРТЕЛІСИ

Це село з'явилося дуже давно, але дуже часто горіло. Палили його татари, палили турки; шведи, правда, не чіпали, але вже після того, як вони пройшли, вночі горіла сажа в одному комині, іскри попали в стріху і за вітром вигоріли хати до половини села. Останній раз його спалили німці разом з жителями, які в ту пору в ньому жили. Але проходив якийсь час і люди знов селились на цьому місці. Кругом села ріс старий сосновий ліс, водився всякий звір, у бортях роїлися бджоли, на болотах було повно всякої птиці й сіна було скільки хочеш. Болото ж було поросле корчами. Виходило, що село було серед корчів і лісу. Тож і перша назва його — Корчеліси. А потім щось трохи перекрутили і стали звати Кортелісами.

Розповідають і по-іншому. Кажуть, що першим поселенцем Кортеліс був якийсь переселенець зі своєю сім'єю. Звали його Корт. Тут він побудувався, завів господарство. Люди з навколишніх хуторів звали всю його сім'ю Кортами. Потім діти розділилися. Одні пішли від батька до Ратна, де їх називали по-вуличному просто Кортами, а на тих, що побудували свої оселі на хуторі, казали вже: ті Корти, що в лісі. Так і почав той хутір, а потім і село зватися Кортелісами.

ЧАРУКІВ

Там, де зараз урочище, що зветься Замчищем, колись був панський маєток або, як тоді казали, замок. Пан був дуже багатий і мав дуже файну жінку, а щастя не знав, бо що не народиться дитина, то поживе, може, з місяць і помре. Так у нього дітей, мабуть, з десятеро померло. А остання дочка, що народилася при зорях і батько назвав її Зоряною, вижила. Щоправда при родах померла мати і пан ростив її сам. Батько пильнував за кожним її кроком, виконував усі її забаганки, бо то була його єдина надія на спокійну старість.

Коли дочка підросла, батько всюди возив її з собою. А одного разу, коли вони разом об'їжджали поля, в селі Зоряна помітила гурт молоді і підійшла ближче. Поки вона з цікавістю дивилася, як дівчата виводять кривий танець, один із хлопців сплів і подав їй вінок. Панні дуже сподобався цей хлопець і вона почала просити батька, щоб віддав її за нього. Батько ніколи не відмовляв своїй дочці, погодився й цього разу.

У весільний дарунок пан подарував молодятим Волошкове поле. Серед жита й волошок сільські майстри до осені вибудували гарні хороми. Батько прислав прислугу. Виросло ціле село.

Але не дарма кажуть: „Не дай, Боже, з Івана пана“. Селянський син виявився дуже жорстоким до нових своїх односельців. Йому хотілося

будь-що швидше розбагатіти, стати багатшим, ніж його тесть. Тут люди почали потроху тікати від нього й селитися по хащах. Бачить він — біда, люди тікають цілими родинами. Пішов він до чарівника ради шукати. Обдарував того усім, чим міг. Подивився чарівник на дорогі дари і каже: „Цим біді не зарадиш, бо причина тут дуже не проста“. Молодий пан подумав, що тому мало подарунків і пообіцяв на додачу ще добрий шмат поля, аби тільки той повернув йому його людей. Тоді повів його чарівник до великої дуплавої груші, відчахнув від неї гілку і каже: „Чи можна цю гілку назад до дерева приростити? Можна. Замазати свіжу ранку глиною, перев'язати полотном. У суху погоду змочувати ту пов'язку час від часу. Може й приросте гілка, але груша на ній уже однаково не бачити. Тому простіше замазати вражене місце глиною та й усе. Невдовзі на тому місці з'явиться брунька, стане гілкою, вродить плоди. А з прирощеної що толку?! Так і тут. Якщо я поверну тобі твоїх утікачів, то злагоди між вами вже не буде ніколи. Настане день і час, що ти прийдеш знову за допомогою. Тож зроби усе, щоб зросло нове віття, яке не буде силоміць прирощеним до дерева. Будь добрішим до людей. І навіть ті діти, які ще не народилися, зможуть принести тобі багатство і славу.“

З тим і пішов пан додому. Але з того дня люди перестали тікати від нього, і став він багатіти з кожним днем. А ті, що повтікали, чекали-чекали по лісах-хуторах своїх родичів, а вони не йдуть. Зійшлися вони тоді на думці, що пан при допомозі ворожбитів усіх їх причарував, і поміж собою почали називати тих людей чаруківцями, а село Чаруковом. А пан, коли й справді розбагатів на всі навколишні села, щоб підтвердити ті чари, якими наділив його колись старий чарівник, і в документах переписав його на Чаруків.

ЧОГО У ВИШНЕВІ ВИШНІ ПОСОХЛИ

Був час, що вишні у Вишневі рили ліпше, ніж хліб чи картопля. Того село й звалось Вишневом. А жив у ньому пан, що мав дочку-одиначку. І та дівчина полюбила простого хлопця. Що тільки пан не робив, щоб вона від нього відреклася: і до знахарів їздив, і свічки в церкві ставив — нічого не помагає. Тоді надумав зовсім звести його зі світу.

Зустрілися вони якось у селі, а пан і каже: „Слухай, Іванку. Я знаю, що не в силі більше протистояти вашому з Зосею коханню, але й біди своїй дитині не хочу. Не приховаю, що усе уже робив, щоб не були ви разом, але мабуть, така воля Всевишнього. Одне тебе прошу. Не треба, щоб Зося кудись тікала до тебе з дому. Зустрічайтеся ліпше в маєтку. А там, як Бог дасть, так і буде.“

Повірів хлопець тим словам і став себе почувати зовсім вільно.

Слуги впускали його до панського палацу, пани часто кликали навіть до свого столу. Батько на radoщах останнє добро, що мав, віддав жидові, щоб прибрати сина, хай і не по-панськи, але таки пристойно. Справив хромові чоботи, штани з дорогого сукна, пояса на чотири пряжки, свиту підходящу. Вбереться хлопець у вишиванку — і гайда до пана. А там уже — кум королю!

Невдовзі у панському саду поспіли перші вишні. Пан і намовив слуг отравити ними того довірливого селяка. І хоч Іванко не був на них голодний, бо вишень у селі в кожному дворі росло дерев по кілька, але чим би його тут не пригощали, він не наважувався відмовити ні разу, бо бачив у тому перш за все велику панську ласку. Не встиг він з'їсти кілька вишень, як десь із глибини саду горлицею випорхнула Зося. Доїдали вже разом. А до вечора так само разом і повмирали. Одного дня й ховали їх обох.

А далі почали Іванкові батьки сльози лити та клясти пана разом з його вишнями. Почали й люди в селі ті панські вишні з усякого приводу згадувати. І сталося так, що потроху-потроху почали дерева всихати. А все за той панський гріх.

І з того часу в цьому селі вишні майже не ростуть. Що не вткнеш дерево в землю — дивишся: уже й схне чогось, хоч село і далі зветься так, як і колись — Вишнів.

СТАРИКИ

Таку назву село зберегло ще з часів панщини. Жив у ньому колись пан, який своїх старих німечних кріпаків виселяв на цю частину своїх маєтностей. Тут вони й доживали віку. Пасли худобу на оболоні, дерли пір'я панам на перини і подушки, плели коші, в'язали сіті на рибу й на звіра. Так по той час воно Стариками й зветься.

КНЯЖА ГОРА

Є тут недалеко від Скулина місце, що зветься Княжою горою. То люди про це таку байку бають.

Давним-давно жила в селі жінка, що мала дочку-одиначку. Звали ту дочку Мундра. Була вона дівка розумна і гарна, а до того ще й хитра. І ось прийшла пора виходити Мундрі заміж. Вдяглася вона по-весільному. Сплела віночка з квіток, почіпляла ленти і зібралася йти до сусіднього села кликати на весілля. Але усі дівчата з дружками ходять, ще споконвіку так заведено. А вона трималася від дівчат трохи

осторонь, бо знала собі ціну. Не дуже з ким і мала йти кликати. Побачила мати, що вона сама збирається, стала казати, щоб узяла деяку дружку. А вона каже: „Я й сама справлюся.“ І пішла з хати. А вернутися десь їй і не судилося.

Як тільки стала вона переходити гору серед болота, впала біля самого краю і втопилася.

А молодух на ту пору не звали по-іншому, як княгинями. То ж і гору ту і на сю пору називають Княжою горою.

КОЛОДНИЦЯ

Колись біля села був великий ліс, через який протікала річка Бобрівка. Звалася вона так тому, що в ній водилося дуже багато бобрів. Дуже часто бобри перегризали дерева, робили гатки.

Розповідали старі люди, що часом такий скрегіт стояв, як візьмуться всі разом за роботу, що хоч вуха затуляй.

Зате ні на дрова, ні на будівництво дерева рубати чи різати вже не треба було. Досить було підібрати те, що бобри наріжуть. А мусили підбирати, бо часом і проїхати не можна було, так дорогу перегородять. Звечора дорога як дорога була, а на ранок так загородять колодами, що не проїдеш. А сам один і не розгородиш, бо ж то величезні дерева падають.

З тих колод люди й будувались. Тож, коли стало вже село, то назвали його Колодницею.

ТОБОЛИ

Колись, а колись село наше, ще диди потакували, було коло ріки. Ще й теперика, як косять Луку та сядуть полуднати, то знаходять і цеглу биту і череп'я. Найбільш — на тому поли, що в горах. От не відаю, та груша там ще доси росте чи вже, може, всохла? Кажуть, що якраз на тому місці церква стояла.

Спочатку було одне село — Червище, і церква була дерев'яна, тільки підмурівки були з цегли. А впосля хати почало чогось пудтоплети і люди мало-помалу почали перебиратися далше од ріки, туди, де диди сиділи ще не за їх пам'яті.

Назви село не мало. Просто казали: „Там, де були“.

А церкви в Тоболах не було аж до сорокового року, то поки та стара в Горах не розсипалась, усі ходили туди. Кладки понад першим бродом у Соснах були через велике болото. З-за ріки припливали на

човнах, з Рудки і плавали, і по кладках ходили. З Старого Села через бродок добиралися, замошували його ломаччям.

Як збереться чотири села на Всеношну, вогонь у Горах запалять — то на всі села видно!.. Другого дня поколі¹ коло церкви виводять. Вельми хороше було! Так мені моя баба розказувала.

НЕСВІЧ

Колись село стояло на правому березі Черногузки; та так давно те було, що вже люди забули, й як воно звалось. І завелась між людьми якась така хвороба, що дуже всі вмیرали. А ліки які там були? Деяка-неяка трава, а найбільш то лікувалися постами. Дійшло було вже до того, що того люду більш вимерло, як осталося. Але були й такі, що перепливли глибоку тоді ще річку і поселилися на тім березі, де ріс непрохідний дубовий ліс. Там людям жилося ліпше, бо в лісі було багато горіхів, ягід, водилися зайці, яких ловили в пастки, кабани, кози. На правому березі Черногузки добре знали нове поселення, бо перепливали й собі на промисел до колишніх односельчан. Єдиним же проханням у втікачів було: „Не свідч“, тобто, не розповідай нікому про це поселення. Особливо часто звучали ці слова з уст утікачів, коли прийшли татари. Тож і називали поселенців нового хутора цими словами. Згодом сюди на полювання наїхали пани і знайшли хутір. На його місці якийсь пан наказав побудувати собі замок, забрав сюди прислугу. Те місце й зараз Замчиськом зветься. А от село — Несвіч та й Несвіч. Кажуть, що то ще з тих пір.

ЯК ДЯДЬКО ВОВКА УТОПИВ

За моєї пам'яті вовків у нас вже небагато було. Але одного можна було бачити в селі дуже часто. То там, то сям усе його люди бачили. А часом через усе село може пройтися. Іде, хвіст опущений, голова донизу схилена. Собаки, які де-не-де були в багатих людей, виють, по кутках ховаються. А він гуляє по селі, як ні в чому не бувало. Казали, що то скажений вовк. Так він ціле літо тримав усіх у напрузі. Дітей, борони Боже, щоб хто з хати без старших випустив погратися. А раз, діло було вже десь під осінь, прийшов він до пастуха. Черeda збилася до купи, але він її не ціпає, йде до чоловіка. Той полуднав якраз. Думав, що вовк голодний, хоче їсти, зоставив йому свою їжу, а сам відійшов трохи віддалік. Коли ж ні — йде таки до нього. Чоловік

¹ Поколі діал. — веснянки

— у болото, бо кажуть, вовк у воду не полізе. Але ж ні — йде у воду. Чоловік на глибше — і вовк за ним. А в болоті під осінь води мало. Далеко відійшов той чоловік разом з вовком, поки вовкові стало по череву. Так задкував, задкував, поки не наліз на в і к н о¹.

Тут дядькові нема вже далі куди, бо затягне у трясовину, а вовк наступає далі. Підійшов до того чоловіка за кілька кроків усього, став — і дивляться один одному в очі. Але дядько бачить, що тут уже вовкові кинутись на нього не так просто — води багато і дно мулке. Почав тепер він потроху посуватися до вовка. Той стоїть як мур. Тоді пастух якось підскачив, ухопив обімаруч вовка за вуха і занурив у воду.

Худоба прийшла того вечора додому сама. Мокрий, замерзлий і втомлений пастух бігом побіг до хати, як тільки виволік мертвого вовка на берег. Але в селі з того часу стало спокійно.

ПРО БРАТИКИ

Мала колись мати двоє дітей, а як померла, zostалися діти самі. Зжалилися люди над сиротами, не дали загинути маленьким. Забрали їх по одному, підгодували. А як трохи попідростали, пустили у світ; хай самі собі на хліб заробляють. Розбрелися діти по світу та так і жили. Іванко найнявся до одної багачки, а Марієчку забрала до себе пані, яка не мала дітей. Так у наймах вони й повиростали. Брат забув про сестру, а сестра — про брата.

Іванко ще змалечку був вельми роботящий, ніякої роботи не боявся, а кожну зароблену копійку складав до купи. А як став парубком, то багачка й добре йому платила, щоб не переманили інші хазяї. Бо такого наймита позбутися легко, а другого такого не знайдеш. Але як на те у господині піросла дочка. Бачить багачка, що біда може бути — дівчина від наймита очей не відірве. А він такий став парубок, що хоч куди. Хоч і шкода було залишатися без Іванкових рук, але мусила випровадити його від себе. Він же трохи грошей уже зібрав, але щоб купити клопоть землі та самому собі стати господарем, цього було ще замало. Тож думка була, якби ще де найнятися та трохи заробити. Пішов у сусіднє село до пані. Та — ні приступу, навіть слухати не хоче, вистачить з неї і тих дармоїдів, що є.

— Тоді, — каже хлопець, — якби пані були такі ласкаві та продали мені з відро горілки, щоб напоїти усіх ваших дармоїдів, а разом з тим і побачити, як пані будуть свиням їсти давати.

Кинув капшук із грішми, а з нього золоті й посипались. Побачила пані, що парубок при грошах, і пообіцяла, що за ті гроші вона може

¹В і к н о — провалила в болоті

віддати за нього свою наймичку Мар'ю.

Повінчалися вони, стали жити разом. Полягали спати і питають одне одного, з якого хто роду, звідки, хто батьки. І дізналися одне від одного, що вони брат і сестра. Не захотіли після цього жити між людей. Пішли полями, лісами і розсипалися квітками по світі. І тепер звуть ті маленькі квіточки братиками.

КУЧМИНА ГОРА

Давно те діялось. Може, тоді, коли ще Хмельницького не було, а може, й пізніше. Але діялося те влітку. Світило сонце, кругом усе цвіло, буяло, у блакиті дзвеніли пташині голоси. Та ось із півночі знялася хмара чорних воронів — супутників татарської орди. І тут над селом пролунало страшно: „Татари!“

Не встиг той голос загубитися серед віття дерев, як засвистали аркани і стріли, почувись страшні передсмертні зойки. Чоловіки і ті підлітки, що могли стати на захист свого села, взяли за сокири, коси і вила, кинулися на ворога. Та сили були нерівні.

За своїх убитих татари почали жорстоко мститися: не жаліли ні старих, ні малих. Людською кров'ю наповнився струмок, що протікав біля села. Мало кому пощастило сховатися у хащах та лісах. Але кара не минула татар. Козаки, що вже кілька днів йшли слідом за татарами, враз появились на згарище. Їх привели сюди люди з ближніх сіл, які знали про татарський напад. Козацький атаман Кучма зліз із коня, зняв шапку і тільки сказав:

— Осе кров!

На тім місці було основане потім село Осекрів. Пролунав наказ, і кинулося козацтво на татар. Закипів за селом бій і скоро втих. Похмурі та зав'язані верталися з поля битви козаки. Їх отаман Кучма не їхав: його везли козаки мертвого. Похоронили Кучму за козацьким звичаєм, а могилу, яка носить назву Кучмина гора, козаки шапками висипали. Село ж стали називати Твердині, бо твердо тримались тут козаки.

Чи правда це, чи ні, але так оповідають люди.

ЯК ДЯДЬКО ХАТУ БУДУВАВ

Будував колись дядько хату. А сам такий був, що підвалину візьме в лісі та й несе в село на плечах. Так на цілу хату лісу й

наносив.

Приходить до нього лісничий.

— Плати, дядьку, штраф бо буду акта писати.

А він просить:

— Не маю я, каже, грошей на штраф. Я до вечора поношу все в ліс, тільки не карай, чоловіче добрий.

— Як, назад поносиш? — не вірить лісничий.

— На плечах поношу, так, як і сюди носив.

— Та що ти таке кажеш?

— От побачите.

— Ну, то коли, — каже, — так, то бери пилку, підемо в ліс.

Прийшли в ліс. Привів його лісничий до дуба такого, як на підвалини треба.

— Ріж, — каже, — цього дуба.

Зрізав.

— А тепер бери й неси. Занесеш — і цей твій буде, і те дерево, що наносив, я тобі дарую. А не понесеш — буду писати акта.

— Спасибі, пане, — каже чоловік.

— Дякуватимеш, як в тюрмі сидітимеш.

А чоловік того дуба на плече — і поніс... І до самої хати навіть не перепочивав ні разу, бо не знав, як вони з тим лісничим домовились: за раз занести, чи можна відпочивати. Так і заніс.

— Ну, — каже лісничий, — коли ти, дядьку, такий, то носи собі на цілу хату. Не буду тебе карати.

То він на цілу хату собі й наносив.

ПОКІРНА ЖІНКА

Поїхав раз чоловік з жінкою на ярмарок воли продавати. Продали і взяли шістдесят карбованців. А ходить по ярмарку борець, носить гроші перед собою.

— Хто, — питає, — хоче зі мною поборотися, даю двадцять п'ять карбованців залогу.

Ніхто не хоче виходити. А жінка каже до чоловіка:

— А піду-но я з ним поборюсь, де нам ще такі дурні гроші випадають?

А чоловік:

— Чи ти, жінко, дурна, він тебе поламає, не буде чого й додому везти.

— Нічого, — каже, — давай п'ятдесят рублів.

Вийшла й каже:

— Я поборюсь з тобою, але як хочеш, то тільки за п'ятдесят рублів, бо я ж не борець, я баба.

Бідний чоловік сидить і мало не плаче.

— Ну все, — думає, — пропали воли, пропала й жінка.

Вийшли вони боротися вже за п'ятдесят карбованців, як та жінка й казала. Взяв він її за плечі, сюди-туди повів, — стоїть баба як укупана, не ворухнеться навіть. Що він їй не робив, ніяк не зрушить з місця. Тоді вона як вхопить його за пояс, підняла й держить. А він проситься, руками махає:

— Пусти, — каже, — людино добра, я тобі ще п'ятдесят рублів доплачу, тільки пусти живим!

Забрала вона гроші та й пішла до чоловіка. А чоловік сидить. плаче, світу за сльозами не бачить, так його жаль розібрав. Вона давай його втіпати:

— Чого ти, — каже, — дурний, злякався та плачеш?

— Я не того, — каже, — плачу, я того, жінко, плачу, що щодня тебе б'ю, а ти терпиш. Ти ж мене одним ударом вбити можеш.

— Дурний ти, — каже жінка, — хіба ж ти мене б'єш? Мені то все одно, що комар укусить.

ВОВЧА ГІРКА

Розказував мені дід. Колись давно, як путі ще не було, то пастухи все в той ліс худобу гонили. І як поженуть, так вовк козу або овечку й украде, як женуть додому.

А якось дядько один корову шукав вже перед тим, як додому гнати. І бачить: сидить вовк на кручі і то одне вухо до землі прикладе, то друге вухо прикладе.

А там млин стояв і місток коло того млина недалеко. От як худоба по тому містку йде, йому вже оддалік чути. Отож він сидить і слухає. А дядько підкрався злегенька до нього саме коли той вухо до землі приклав, та як улупить його киякою: „А ти тут?“ — каже. Вовк як скочив, та так і здох там на місці. То так і звуть від того те місце Вовча гірка.

БОГАТИР НА ЗАЛІЗНИЦІ

Жив колись у Стобихві цілий рід богатирський. З діда-прадіда всі були силачі. Але в силі пам'ятають з переказів старих людей тільки останнього із них. Звався він Герасимом. Здоровий чоловік був. А як будували дорогу / залізну / біля Повурьська якось, то й він там опинився. Бачить: несуть хлопці ушістьох одну рейку.

— Хо-хо, — каже, — що то за люд такий пішов тепер, що одну рейку вшістьох носять?! Там одному нема що нести.

А про силу його чули не раз не тільки в Стобихві, а й у Повурську. І старший, що там з тими людьми був, так само був із Повурська, а то ж сусіднє село.

— Ану, — каже, — дядьку, (а йому десь на ту пору літ, може, дев'яносто було), занесіте нам одну рейку, то я дам три рублі.

— Давай, — каже.

Підводить його до складу, де тії рейки лежать. Той Герасим підняв, поклав на плечі і поніс. Поніс і поніс. А до старшого каже:

— Іди показуй, де маю класти.

То той старший ввідбіги біг, не міг з ним зійтися. Приніс, скинув. Той, що спорив, заплатив три рублі. А хлопці сміються:

— А що заробив, — кажуть, — троячку на обід?

— Ей, — каже, — хлопці, щоб таку силу побачити в такого діда, то й більше проспорити не жалко. Ото-то чоловік! Ото-то сила!

ЧОМУ БУТ ЗВАЛИ БОГОМ

Буг колись-то була міцно велика річка. Вона годувала людей, поїла. Така чиста вода була, що дно було видно з берега. Човнами плавали. Кожен мав свого. А риби було — якеї хочеш! Під вечір тато закинуть невода і ляжуть спати. А той, що в воді сидить (на ніч то й згадувати не хочу) вже стукає в окно: „Вставай, Яцьку, вже повний невод риби найшло!“ А тато нічого не боялися. Як возьмуть кия, як вилетять надвір... До самого Бугу женуть. А той ускочить у воду, тільки були підуть. Врано дивимся — цілий невод риби!

Ото колись все було, а топіра нема нечистих, але ж люди стали недобрії. Може, то нечисті у них перейшли?

Люди називали колись Буг Богом, бо він давав рибу й рятував людей од смерті. А вже прийшли поляки і стали казати по-своєму: „Буг та Буг“. Та й усі вже стали „Буг“ казати.

БОЖА ВОЛЯ

Мого чоловіка дід розказував. А він знав про всі села.

Колись брали у військо на багато років. А один чоловік утік і жив тут у лісі. Знайшов собі жінку і жив з нею в печері, в землянці такий, значить. Пішли у них діти. Але вони як жили, так і живуть там.

А одного разу плыв річкою король. Плив він, плыв тою річкою,

Чому Буг звали Богом

аж бачить — стежечка в ліс. Він і пішов тою стежкою. Ішов, ішов і заблудив, не знає, як назад повернутися. Вже бачить, що не туди йде, а десь зійшов у бік. Але коли ж то бачить — дітки бавляться. Він до них, а вони навтьоки в ліс. Підійшов до того місця, бачить — печера. А ті дитюки далеко не втікають, одбігли трохи й пантрукують, що то він буде там робити.

— Не тікайте, — кричить він до них. — Я вас не чіпатиму! Краще виведіть мене з цього лісу до річки, бо я заблудився!

Вивели ті діти його. Зняв він з руки золотий перстень і каже:

— Передайте його своєму батькові. І можете не ховатися більше по лісі. Тепер вас ніхто не зачепить, бо маєте королівську печатку. Будуйтеся собі, де Божа воля.

І поселився той чоловік, де сам собі уподобав. Коли це приїжджає якийсь пан:

— Чого ти тут поставив хату? Хто тобі дав право?

— Тут Божа воля, пане. Так король сказав. — І показав йому той перстень.

Пан виїняв плана, позначив те місце й підписав: „Божа Воля“.

З тих пір так наше село і зветься. Правда, в сорок п'ятому советі перейменували його на Нову Волю, але то тільки пишеться так, а кругом, де не почувеш, то всі звуть так, як і колись звали — Божою Волею.

ПРИМІТКИ

Про вік людський. Зап. 1981 р. в с. Градиськ Маневицького р-ну Волинської обл. від Марії Горайчук.

Чого людина не знає свого віку. Зап. 1985р. в с. Стобихва Камінь-Каширського р-ну від Артема Гривинця 1899 р.н.

Чого дощ іде, як косять. Зап. 1987р. в с. Троянівка Маневицького р-ну від Михайла Левчика.

Бусень. Полесский этнолингвистический сборник. М., 1983. — С.140 (Зап. А.Гури в с. Піски Ратнівського р-ну).

Про бузька. Зап. 1986р. на Горохівщині.

Що на роду написано. Зап. 1990р. у с. Піща Любомльського р-ну від Мар'ї Яковинич 1918 р.н.

Озеро Світязь. Тутковский П.А. Вольнское озеро Свитязь и народные предания о нем// Киевская старина, 1901.-№72. — Кн.3.— С.148.

Про князя Добровита. Зап. в Турійському р-ні.

Свята Текля. Зап.1991р. Оксана Глуцук у Берестечку Горохівського р-ну від Ольги Дрини 1926 р.н.

Як святий Петро Петрових дочок видавав. Зап. 1991р. у

м. Горохів від Віри Приймак 1934 р.н.

Святе озеро.

Тічка. Зап.1987р. в с. Березичі Любешівського р-ну від Мартина Олексюка 1925 р.н.

Перегін. Зап. 1978р. в с. Тоболи Камінь-Каширського р-ну від Івана Купріяничка.

Семки. Легенди та перекази.— К., 1985р. — С. 105 (Зап. Олекса Ошуркевич у с. Семки Маневицького р-ну від М.І.Горбач 1898р.н.)

Білин. Зап 1991р. в с. Білин Ковельського р-ну від Є.Абрамчука 1920 р.н.

Старий Загорів. Зап.1992р. у с. Старий Загорів Локачинського р-ну від Уляни Кравець 1929р.н.

Зелінка. Зап. 1978р. у с. Тоболи Камінь-Каширського р-ну від Івана Купріяничка.

Горошкова гора. Зап. 1992р. у с.Сереховичі Старовижівського р-ну від Ганни Сороки 1923 р.н.

Чому кує зозуля. Зап. в с. Залізниця Любешівського р-ну.

Як з'явилась зозуля. Зап. 1984р. у с. Стобихва Камінь-Каширського р-ну.

Про відьму, що зробила дитину зозулею. Зап. 1982р. Наталка Колядинська в с. Градиськ Маневицького р-ну від Марії Горайчук.

Як мати стала зозулею. Легенди і перекази. — К., — 1985р. — С. 83-84. (Зап. Олекса Ошуркевич 1977 р. у с. Паромів Іваничівського р-ну від В. Орган).

Про доброго діда, віщу птицю та озеро Віно. Зап. в с. Троянівка Маневицького р-ну.

Троянівка. Зап. там же.

Погопини. Зап. 1972р. Микола Корзонюк у с. Поромів Іваничівського р-ну від М. Чутая 1911р.н.

Торчин. Зап. 1992р. у смт. Торчин Луцького р-ну від Надії Дяченко 1925р.н.

Липно. Зап. 1992р. Юрій Громик у с. Липно Ківерцівського р-ну від Мотрі Громик 1919р.н.

Залісоччя й Гарайнівка. Зап. Наталя Кузьмич у с. Залісоччя Ківерцівського р-ну від Йосипа Малька 1920р.н.

Литовежці — володимирські міщани. Зап. у с. Млинище Іваничівського р-ну.

Татарське зілля. Зап. 1979р. у с. Тоболи Камінь-Каширського р-ну від Івана Купріяничка.

Зачарований лях. Легенди та перекази. — К., — 1985. — С. 64 (Зап. 1977р. Олекса Ошуркевич у с. Сенкевичівка Горохівського р-ну від М. Буковського 1937р.н.

Ласків. Зап. у с. Ласків Володимир-Волинського р-ну.

Звідки взявся на Світязі острів. Запис та літературна обробка

С. Крещука.

Дівоча гребля. Легенди та перекази. — К.,—1985.— С. 132
(Зап. 1975р. Олекса Ошуркевич в м. Берестечку Горохівського р-ну
від Г.Филиповича 1897р.н.).

Маруся-ягода та Іван-дуб. Зап. 1982р. у с. Нова Руда
Маневицького р-ну від Мотрі Бідун.

Калина-дівчина. Зап. в с. Світязькі Смоляри Любомльського
р-ну.

Як жінка розправилася з людожером. Зап. в с. Тумин
Локачинського р-ну.

Печихвости. Зап. 1990р. у с. Печихвости Горохівського р-ну від
Лукерії Стасюк 1910р.н.

Живий вогонь. Зап. 1987р. у с. Хоцунь Любешівського р-ну від
Івана Божка.

Розрив-трава. Зап. 1985р. у с. Троянівка Маневицького р-ну
від Максима Гайдучика 1905 р.н.

Зміїна відплата. Зап. в с. Грудки (Ольбле Руське) поблизу Каменя
— Каширського.

Чоловік зміїним царем. — Полесский этнолингвистический
сборник. — М., 1983. — С.136 (Зап. у с. Піски Ратнівського р-ну).

Золота скриня. Зап. 1988р. у с. Світязь Любомльського р-ну від
Сви Плейтух 1919р.н.

Про золоту скриню і заздренну бабу. Зап. там же.

Заворожені гроші. — Тутковский П.А. „Вольнское озеро Свितязь
и народные предания о нем“ // Киевская старина, № 72. — Кн. 3. —
С.149.

Заворожений скарб на Світязі. — Там же.

Котел з червінцями. — Там же. С. 150.

Холера на Світязі. — Там же.

Скарби водяника. — Там же. — С.148-149.

Озерний дзвін. — Там же. — С. 150.

Як дядько сома упіймав. — Там же.

Як вовкулака сокиру поніс. Зап. 8.09. 1985р. у с. Стобихва
Камінь-Каширського р-ну від Сергія Герасимчука 1904 р.н.

Знайдена сокира. Зап. 1991р. Світлана Нинюк у с. Личини

Камінь-Каширського р-ну від Пріськи Білич 1910 р.н.

Як дядько з вовком полуднав. Зап. в с. Оконськ Маневицького
р-ну.

Вовкулачка. Зап. 23.01.1987р. у с. Троянівка Маневицького
р-ну від Максима Гайдучика 1905 р.н.

Латка вовчої шкіри. Зап. 1991р. у с. Оконськ Маневицького
р-ну від Ганни Ткачук 1941 р.н.

Русалчин тиждень. Зап. 1991р. Л.Харчук у с. Оконськ
Маневицького р-ну від Ганни Ткачук 1941р.н.

Кривенька русалка. Зап. у с. Бужанка Іваничівського р-ну від

Килини Янюк 1924 р.н.

Русалки граються біля води. Зап. 1987р. у с. Проходи
Любешівського р-ну від Марії Божко 1911р.н.

Волошки — русалчині квіти. Зап. 1981р. у с. Градиськ
Маневицького р-ну від Марії Горайчук.

Цвіт папороті. Зап. 1991р. у с. Оконськ Маневицького р-ну від
Ганни Ткачук 1941р.н.

Купальський цвіт. Зап. там же.

Чудо. Зап. 1985р. у с. Стобихва Камінь-Каширського р-ну від
Софії Гривинець 1906 р.н.

Нечистий біля вогню. Зап. там же.

Дівчина і нечистий. Зап. 1985р. у с. Стобихва Камінь-
Каширського р-ну від Люби Кураш 1927р.н.

Витівка чумака. Зап. там же.

Як дружко ворожбита випередив. Зап. 1985р. у с. Стобихва
Камінь-Каширського р-ну від Артема Гривинця 1899р.н.

Дівчина-відьма. Зап. у с. Городок Луцького р-ну від Костянтина
Максимчука 1924р.н.

Чума в Троянівці. Зап. 1983р. в с. Троянівка Маневицького
р-ну від Уляни Літот 1935р.н.

Троянівські ліси. Зап. 1986р. у с. Троянівка Маневицького
р-ну від Максима Гайдучика 1905 р.н.

Відьомський збір на Купала. Зап. 1991р. у с. Оконськ
Маневицького р-ну від М.Плескун.

Викритий вовкулака. Зап. 1992р. Наталя Хомич і Ольга Савош
у с. Волошки Ковельського р-ну від Миколи Богдана 1926р.н.

Домовик. Зап. 1991р. у с. Горішне Горохівського р-ну від Ольги
Костюк 1914р.н.

Зайчик. Зап. у с. Дорівка Ковельського р-ну від П. Лачинського.

Голодний домовик приходять у поле. Зап. 1991р. у с. Гуменці
Любомльського р-ну від Олександри Бондар 1920 р.н.

Домовикова коліска. Зап. 1990р. у с. Оленівка (Слободарка)
Рожищенського р-ну від Ольги Деркач 1925 р.н.

Ведмідь проти домовика. Зап. 1989р. на х. Свідово поблизу
с.Оріхово Ратнівського р-ну від Івана Окисюка 1927 р.н.

Як невістка домовика віднадила. Зап. 1990р. у с. Соснина
Іваницького р-ну від Теклі Міщук 1919р.н.

Дядько і домовик. Зап. 1991р. Світлана Василюк в с. Бужанка
Іваницького р-ну від Акулини Янюк 1924р.н.

Домовик стереже в саду. Зап. 1991р. Світлана Ляцук у
с.Колодежі Горохівського р-ну від Ївги Навратюк 1924 р.н.

Чорт бараном. Зап. у с. Городок Луцького р-ну від Костянтина
Максимчука 1924 р.н.

Музики в чортів. Зап. 1987р. у с. Хоцунь Любешівського р-ну
від М. Савчук 1924р.н.

Накликаний чорт. Зап. 1990р. у с. Городок Луцького р-ну від Костянтина Максимчука 1924р.н.
Невгамовний Вакула. Зап. 1991р. у с. Личини Камінь—Каширського р-ну від Єфросинії Білич 1910 р.н.
Збитошна баба. Зап. 1990р. Гороховище Любомльського р-ну від Олени Матчук 1923р.н.
Відпроваджений мрець. Зап. 1988р. у с. Світязь Любомльського р-ну від Єви Плєйтух 1919 р.н.
Нещасна пропаснича. Зап. 1987р. у с. Троянівка Маневицького р-ну від Максима Гайдучика 1905р.н.
Чортові лещата. Зап. там же.
Курячий брід (А). Зап. 1983р. у с. Троянівка Маневицького р-ну від Василя павличика. 1941р.н.
Курячий брід (Б). Зап. там же від Миколи Романика 1956р.н. з с. Прилісне Маневицького р-ну.
Як Томко чортів ошукав.
Горохів. Зап. 1992р. у м. Горохів від Олени Харків 1917р.н.
Ковель. Зап. 1991р. в с. Білин Ковельського району.
Березичі. Зап. 1992р. у с. Березичі Любешівського р-ну від О. Андрусик 1920р.н.
Гупали. Зап. 1992р. у с. Гупали Любомльського р-ну від Тетяни Положивець.
Ворокомле. Зап. 1992р. у с. Ворокомле Камінь-Каширського р-ну від Катерини Назарчук 1913р.н.
Переспа. Почуто в автобусі по дорозі до Ковеля.
Синове, Соколище, Шкроби, Підсинівка. Зап. 1990 р. у с. Шкроби Старовижівського р-ну від Феодосії Романюк 1912р.н. Оксана. Запис та літературна обробка Степана Пінчука.
Озеро Болоцько. Зап. 1980р. у с. Троянівка Маневицького р-ну.
Гуковиця. Зап. там же від Уляни Літот 1935р.н.
Личини. Зап. у с. Личина Камінь-Каширського р-ну від Єфросинії Білич 1910р.н.
Любешів(А). Зап. Олексій Бренчук. Надруковано в любешівській районній газеті „Нове життя“ 25.06.1983р.
Любешів(Б). Зап. 1987.
Оконські джерела (А). Зап. Любов Машкерук у с. Оконськ Маневицького р-ну.
Оконські джерела(Б). Зап. Любов Машкерук.
Дольськ. Легенди і наданні. — Мн.,— 1983. С. 292. Зап. 1874р. свящ. І. Перхорович у с. Дольськ Пінського повіту Мінської губернії, нині — Любешівський р-н.
Шведський міст. Зап. 1984р. у с. Градиськ Маневицького р-ну від Нечипора Шумика 1911р.н.

Озеро Синове. — Віктор Лазарук. Сині очі Волині. — Львів, — 1980.

Кручене озеро(А). Зап. Наталка Колядинська 1981р. у с. Градиськ Маневицького р-ну від Марії Горайчук.
Кручене озеро(Б). Зап. в с. Троянівка Маневицького р-ну.
Озеро Небіжка. — Легенди і перекази. — К., 1985. — С. 133 (Зап. 1977р. Олекса Ошуркевич у с. Ржівців Горохівського р-ну від А. Я. Притолока 1916р.н.)
Озеро Люцемир. Зап. в смт. Шацьк Любомльського р-ну від М.С. Положивець.
Біла криниця. — Легенди та перекази. — К., 1985. — С. 133-134 (Зап. 1972р. Олекса Ошуркевич у с. Губин Локачинського р-ну від М.В. Трубейла 1900р.н.)
Люте. Зап. 1982р. у с. Тоболи Камінь-Каширського р-ну від Івана Купріяничка.
Верхнів. Зап. 1990р. у с. Верхнів Іваницького р-ну від Н.П. Лучка 1924р.н.
Кортеліси. Зап. у с. Кортеліси Ратнівського р-ну від Килини Якумик 1933р.н.
Чаруків. Зап. 1991р. у с. Чаруків Луцького р-ну.
Чого у Вишневі вишні посохли. Зап. 1991р. у с. Вишнів Любомльського р-ну від Параски Шеремети 1923р.н.
Старики. Зап. Оксана Глуцук у с. Старики Горохівського р-ну від Ольги Дрини 1926р.н.
Княжка гора. Зап. 1991р. у с. Скулин Ковельського р-ну від Марії Рибачок 1919р.н.
Колодниця. Зап. 1991р. у с. Колодниця Ковельського р-ну від Федора Панасюка 1920р.н.
Тоболи. Записано з пам'яті на основі розмови з Петром Яцуком.
Несвіч. Зап. 1988р. Оксана Васейко у с. Несвіч Луцького р-ну від А.М. Петрович 1930р.н.
Як дядько вовка утопив. Зап. у с. Старі Кошари Ковельського р-ну від Олексія Сахарука 1906р.н.
Про братики. Зап. 1975р. в с. Серхів Маневицького р-ну.
Кучмина гора. Легенди та перекази. — К., 1985. — С. 113-114 Зап. 1975р. Олекса Ошуркевич у с. Купичів Турійського р-ну від О.І. Купрійчука 1924.
Як дядько хату будував. Зап. 1986р. у с. Троянівка Маневицького р-ну від Максима Гайдучика 1905р.н.
Покірна жінка. Зап. там же.
Вовча гірка. Зап. там же.
Богатир на залізниці. Зап. 1985р. у с. Стобихва Камінь-Каширського р-ну від Артема Гривинця 1899р.н.
Чому Буг звали Богом. Зап. у с. Литовеж Іваницького р-ну від П.Я. Малюх 1909р.н.

1. Голос німого дзвона.....	3
2. Про вік людський.....	10
3. Чого людина не знає свого віку.....	11
4. Чого дощ іде як косять.....	11
5. Бусень.....	12
6. Про бубука.....	14
7. Що на роду написано.....	16
8. Озеро Світязь.....	18
9. Про князя Добровита.....	20
10. Свята Текля.....	20
11. Як святий Петро Петрових дочок видавав.....	23
12. Святе озеро.....	23
13. Тічка (А).....	25
14. Перегін.....	25
15. Семки.....	26
16. Бішин.....	28
17. Старий Загорів.....	28
18. Зелінка.....	30
19. Горошкова гора.....	30
20. Чого кує зозуля (А).....	32
21. Чого кує зозуля (Б).....	35
22. Як з'явилась зозуля.....	35
23. Про відьму, що зробила дитину зозулею.....	35
24. Як мати стала зозулею.....	35
25. Про доброго діда, віщу птицю та озеро Віно.....	36
26. Троянівка.....	38
27. Торчин.....	41
28. Липно.....	41
29. Залісоччя й Горянівка.....	42
30. Моровиця у Володимирі.....	42
31. Татарське зілля.....	43
32. Зачарований лях.....	44
33. Ласків.....	45
34. Звідки взявся на Світязі острів.....	45
35. Дівоча гребля.....	47

36. Маруся-ягода та Іван-дуб.....	47
37. Калина — дівчина.....	49
38. Як жінка розпиралася з людожером.....	50
39. Печихвости.....	51
40. Живий вогонь.....	52
41. Розрив-трава.....	53
42. Зміїна відплата.....	53
43. Чоловік зміїним царем.....	54
44. Золота скриня.....	54
45. Про золоту скриню і заздрену бабу.....	56
46. Заворожені гроші.....	56
47. Заворожений скарб на Світязі.....	57
48. Котел з червінцями.....	57
49. Холера на Світязі.....	57
50. Скарби водяника.....	58
51. Озерний дзвін (А).....	58
52. Озерний дзвін (Б).....	59
53. Як дядько сома упіймав.....	59
54. Як вовкулака сокиру поніс.....	59
55. Про вовкулаку (А).....	60
56. Знайдена сокира.....	60
57. Як дядько з вовком полуднав.....	62
58. Вовкулачка.....	63
59. Латка вовчої шкіри.....	63
60. Русалчин тиждень.....	64
61. Кривенька русалка.....	65
62. Русалки граються біля води.....	65
63. Волошки — русалчині квіти.....	65
64. Цвіт папороті.....	66
65. Купальський цвіт.....	67
66. Чудо.....	67
67. Нечистий біля вогню.....	68
68. Дівчина і нечистий.....	68
69. Витівка чумака.....	69
70. Як дружок ворожбита випередив.....	69
71. Дівчина-відьма.....	70
72. Чума в Троянівці.....	70

73. Троянівські ліси.....	70
74. Мальків дуб.....	71
75. Відьомський спір на Купала.....	72
76. Викритий вовкулака.....	73
77. Домовик.....	73
78. Зайчик.....	74
79. Голодний домовик приходить у поле.....	74
80. Домовикова колиска.....	74
81. Ведмідь проти домовика.....	75
82. Як невістка домовика віднадила.....	75
83. Дядько і домовик.....	77
84. Домовик стереже в саду.....	77
85. Чорт бараном.....	77
86. Музики в чортів.....	78
87. Накликаний чорт.....	78
88. Невгамовний Вакула.....	79
89. Збитошна баба.....	79
90. Відпроваджений мрець.....	80
91. Нещасна пропасниця.....	81
92. Чортові лещата.....	82
93. Курячий брід (А).....	83
94. Курячий брід (Б).....	83
95. Як Томко чортів ошукав.....	84
96. Горохів.....	86
97. Ковель.....	86
98. Березичі.....	87
99. Гупали.....	87
100. Ворокомле.....	88
101. Переспа.....	88
102. Синове, Соколище, Шкроби, Підсинівка.....	88
103. Оксана.....	89
104. Озеро Болоцько.....	91
105. Гуковіця.....	91
106. Личини.....	92
107. Любешів (А).....	93
108. Любешів (Б).....	93
109. Оконські джерела (А).....	95

110. Оконські джерела (Б).....	95
111. Дольськ.....	96
112. Шведський міст.....	96
113. Озеро Синове.....	97
✓ 114. Кручене озеро (А).....	97
✓ 115. Кручене озеро (Б).....	97
116. Озеро Небіжка.....	98
117. Озеро Лицемір.....	98
118. Біла криниця.....	99
119. Люте.....	100
120. Верхнів.....	100
121. Кортеліси.....	101
122. Чаруків.....	101
123. Чого у Вишневі вишні посохли.....	102
124. Старики.....	103
125. Княжа гора.....	103
126. Колодниця.....	104
127. Тоболи.....	104
128. Несвіч.....	105
129. Як дядько вовка утопив.....	105
130. Про братики.....	106
131. Кучмина гора.....	107
132. Як дядько хату будував.....	107
133. Покірна жінка.....	108
134. Вовча гірка.....	109
135. Багатир на залізниці.....	109
136. Чому Буг звали Богом.....	110
137. Божа Воля.....	110
138. Примітки.....	112

ЗОЛОТА СКРИНЯ

Збірник народних легенд і переказів
Північної Волині й Західного Полісся

Зібрав та впорядкував **Віктор Давидюк**

Луцьк. Видавництво Волинського державного
університету ім. Лесі Українки "Вежа"

Редактори **Віктор Лазарук і Тетяна Яков'юк**

Художник **Орест Хмельовський**

Технічний редактор **Славко Сергієнко**

Здано до друку 1.10.95. Підписано до друку 12.12.95.
Формат 60x84/16. Гарнітура Бодоні. Папір офсетний
№ 1. Ум. друк. арк. 7,2. Тираж 5000 пр. Зам. 2275.
Ціна вільна.

Комп'ютерний набір науково-редакційного сектора
Полісько-Волинського народознавчого центру
Національної академії наук України

Видавництво "Вежа". 263009. Луцьк- 9, пр. Волі, 13

ТОВ «Ковельська міська друкарня».
264410 Ковель, вул. М. Грушевського, 2.

